

Samlad redovisning och analys inom yrkesutbildningsområdet

Samlad redovisning och analys inom yrkesutbildningsområdet

Publikationen finns att ladda ner som
kostnadsfri PDF från Skolverkets webbplats:
skolverket.se/publikationer

ISSN: 1103-2421
ISRN: SKOLV-R-442-SE

Grafisk produktion: AB Typoform
Omslagsbild: Calle Bredberg/Scandinav Bildbyrå

Skolverket, Stockholm 2016

Förord

Den här rapporten utgör Skolverkets tredje redovisning av regeringsuppdraget att lämna en samlad redovisning och analys inom yrkesutbildningsområdet. Redovisningen riktas i första hand till regeringen, men kan också vara relevant för huvudmän, rektorer och andra yrkesgrupper som arbetar med yrkesutbildning.

Rapporten innehåller lägesbeskrivningar av yrkesutbildningsområdet, redogörelser för Skolverkets pågående insatser samt Skolverkets bedömningar av vilka åtgärder som bör vidtas, eller perspektiv som bör beaktas, i det fortsatta arbetet med att främja yrkesutbildningarnas kvalitet och attraktionskraft.

Rapporten har utarbetats av Tove Mörtlund och Thomas Furusten med hjälp av flera andra medarbetare på Skolverket.

Stockholm, oktober 2016

Mikael Halápi
Vik. generaldirektör

Tove Mörtlund
Undervisningsråd

Innehåll

Sammanfattning	7
1. Inledning	12
Skolverkets uppdrag	12
Disposition och läsanvisningar	12
Avgränsningar	13
2. Yrkesutbildningsområdet	14
Ökat fokus på yrkesutbildning	14
Yrkesutbildningar inom skolväsendet	15
Yrkesutbildningar utanför skolväsendet	19
Skolverkets bedömningar	20
3. Elevolymer och utbildningsutbud	22
Elevutvecklingen på gymnasieskolans yrkesprogram	22
Avvikelser från de nationella programmen	29
Elevutvecklingen på introduktionsprogram	30
Elevutvecklingen på yrkesinriktad utbildning inom kommunal vuxenutbildning	30
Elevutvecklingen i gymnasiesärskolan och särskild utbildning för vuxna	32
Studie- och yrkesvägledning	33
Regional samverkan kring utbud av yrkesutbildning	33
Skolverkets insatser	34
Skolverkets bedömningar	40
4. Innehåll och kvalitet	46
Kvalitetsgranskningar från Skolinspektionen med relevans för yrkesprogrammen	46
Tillgång på yrkeslärare	47
Genomströmning och studieresultat på yrkesprogrammen	48
Introduktionsprogram	51
Skolverkets insatser	54
Skolverkets bedömningar	60
5. Arbetsplatsförlagt lärande	63
Bestämmelser om apl	63
Apl inom gymnasieskolans yrkesprogram	63
Apl och praktik inom yrkesintroduktion	66
Apl inom gymnasiesärskolans nationella program	67
Apl inom vuxenutbildningen	68
Skolverkets insatser	70
Skolverkets bedömningar	74

6. Yrkesutbildning och arbetsmarknad	76
Lokal samverkan mellan yrkesutbildning och arbetsliv	76
Regional samverkan mellan yrkesutbildning och arbetsliv	79
Verksamhet efter yrkesutbildning	79
Elevolymen i förhållande till behov på arbetsmarknaden	83
Skolverkets insatser	84
Skolverkets bedömningar	86
7. Lärlingsutbildning	90
Lärlingsutbildning karaktäriseras av mer apl	90
Lärlingarna utgör nära nio procent av eleverna på yrkesprogram	90
Lärlingsutbildning för vuxna	91
Skolverkets insatser	92
Skolverkets bedömningar	97
8. Internationellt perspektiv	99
Yrkesutbildning är ett prioriterat område inom europeiskt och nordiskt samarbete	99
Intresse för rörlighet över nationsgränser	100
Skolverkets insatser	100
Skolverkets bedömningar	102
Bilaga 1. Skolverkets uppdrag inom yrkesutbildningsområdet	103
Bilaga 2. Redovisning av Skolverkets arbete med de nationella programråden	106
Bilaga 3. Redovisning om Rådet för dansarutbildning och dansarutbildningen	117

Sammanfattning

Den här rapporten utgör Skolverkets tredje redovisning av regeringsuppdraget att lämna en samlad redovisning och analys inom yrkesutbildningsområdet. Rapporten innehåller lägesbeskrivningar av yrkesutbildningsområdet, redogörelser för Skolverkets pågående insatser samt Skolverkets bedömningar av vilka åtgärder som bör vidtas, eller perspektiv som bör beaktas, i det fortsatta arbetet med att främja yrkesutbildningarnas kvalitet och attraktionskraft.¹ Nedan sammanfattas rapportens respektive kapitel.

Yrkesutbildningsområdet

Inom skolväsendet finns yrkesutbildning huvudsakligen på gymnasieskolans nationella yrkesprogram, yrkesinriktade introduktionsprogram, gymnasiesärskolans nationella program samt inom vuxenutbildningen. Dessa utbildningar är i fokus för denna rapport. Det finns också yrkesutbildning utanför skolväsendet, t.ex. yrkeshögskole- och arbetsmarknadsutbildningar samt yrkesutbildningar inom högskolan.

De senaste åren har frågor som handlar om yrkesutbildning fått allt större uppmärksamhet och Skolverket har fått fler uppdrag inom detta område.

Skolverkets bedömningar

- Det finns överlappningar mellan yrkesutbildningar inom och utanför skolväsendet. Skolverket föreslår regeringen att se över hur dessa överlappningar kan hanteras.
- Det tar ofta en viss tid innan satsningar inom yrkesutbildningsområdet får genomslag. Därför bör satsningarna präglas av långsiktighet.
- Mindre huvudmän, med begränsade administrativa resurser, kan ha svårt att ta del av flera parallella statsbidragsatsningar. Samtidigt kan ekonomiskt stöd vara en förutsättning för att huvudmän ska genomföra utvecklingsinsatser.

Elevolymer och utbildningsutbud

Intresset för gymnasieskolans yrkesprogram har minskat under många år. Denna trend fortsatte läsåret 2015/16 då 24 procent av gymnasienybjörjarna gick på ett yrkesprogram. Den geografiska spridningen av yrkesprogram har också minskat under de senaste åren. Mellan läsåren 2014/15 och 2015/16 minskade den geografiska spridningen av fem yrkesprogram, samtidigt som lika många program fick större geografisk spridning.

Yrkesprogrammets storlek i förhållande till varandra har varit någorlunda stabil under de senaste åren och inga större förändringar skedde mellan läsåren 2014/15 och 2015/16. El- och energiprogrammet var fortsatt störst och VVS- och fastighetsprogrammet var fortsatt minst. Sett till elevernas bakgrund och kön präglas yrkesprogrammen av traditionella mönster.

¹ Flera av bedömningarna görs mot bakgrund av aktuella förslag eller överväganden där yrkesutbildning behandlas.

När det kommer till yrkeskurser inom vuxenutbildningen har elevantalet varierat relativt mycket från år till år och på de yrkesinriktade introduktionsprogrammen har det skett en måttlig ökning.

Skolverket bedriver en rad insatser som kan öka yrkesutbildningarnas attraktivitet och få fler att söka dessa utbildningar. Det handlar i korthet om uppföljning av elevutvecklingen, informations- och utvecklingsinsatser samt hantering av ett antal statsbidrag med detta syfte.

Skolverkets bedömningar

- Elevers utbildningsval påverkas av många faktorer både inom och utanför skolan. För att fler ska söka sig till yrkesutbildningar är det därför inte tillräckligt med åtgärder och insatser inom skolväsendet.
- Branscherna behöver aktivt medverka till att öka intresset för respektive yrkesområde.
- Den tydligare uppdelningen av gymnasieskolans högskoleförberedande program respektive yrkesprogram kan ha påverkat yrkesprogrammets attraktionskraft.
- Utvecklad regional samverkan kan främja ett brett utbud av yrkesprogram i hela landet. Skolverket avvaktar med bedömningar om formerna för en sådan utvecklad samverkan tills den pågående Skolkommissionen har lämnat sitt slutbetänkande.²
- Att elever får tillgång till saklig information om gymnasieskolan och rustas för att göra återkommande val om studie- och yrkesinriktning är mycket betydelsefullt. Studie- och yrkesvägledningen behöver stärkas och Skolverket delar Yrkesprogramsutredningens bedömning om att en särskild utredning bör få i uppdrag att utveckla studie- och yrkesvägledningen i grundskolan. Vi anser att en sådan utredning också bör omfatta övriga skolformer.³
- Rätt till prao på arbetsplatser av olika karaktär för alla elever i årskurs 8 och 9 kan öka intresset för yrkesprogrammen.⁴
- Ett utvecklat värdegrundsarbete kan bidra till att nya grupper söker sig till yrkesprogrammen och motverka avhopp bland elever som har gjort otraditionella utbildningsval.⁵
- Möjlighet att läsa såväl yrkesinriktade som teoretiska kurser inom vuxenutbildningen är av stor betydelse och behovet av vuxenutbildning har blivit större med det ökade antalet nyanlända.⁶

2 Höjd kunskapsnivå och ökad likvärdighet i svensk skola. Dir. 2015:35, Tilläggsdirektiv till 2015 års skol-kommission (U 2015:03). Dir 2015:140.

3 Yrkesprogramsutredningen (2015) *Välja yrke*. SOU 2015:97. Skolverket (2016) *Yttrande över Välja yrke, slutbetänkande av yrkesprogramsutredningen*, SOU 2015:97. Dnr 2015:1514.

4 Skolverket har tillstyrkt Yrkesprogramsutredningens förslag om att alla elever i grundskolan ska få möjlighet att praoa.

5 Skolverket har tillstyrkt Yrkesprogramsutredningens förslag för ett utvecklat värdegrundsarbete i gymnasieskolan.

6 Skolverket har tillstyrkt regeringens förslag om utökad rätt till komvux på gymnasial nivå i syfte att uppnå behörighet till högskola och yrkeshögskola. Utbildningsdepartementet (2016) *Rätt till behörighetsgivande utbildning inom komvux*, Ds 2015:60, Skolverket (2016) *Yttrande över Rätt till behörighetsgivande utbildning inom komvux (Ds 2015:60)*. Dnr 4.2.1-2015:1610.

- Det är viktigt att huvudmän möjliggör för nyanlända, som så önskar, att börja en yrkesutbildning så snabbt som möjligt.
- För att fler vuxna ska kunna påbörja en yrkesutbildning på lämplig nivå är välfungerande system för validering av stor betydelse. I likhet med vuxenutbildningen ökar behovet med det ökade antalet nyanlända. Det är därför angeläget att det pågående utvecklingsarbetet fortsätter.⁷

Innehåll och kvalitet

Skolinspektionen har gjort ett antal granskningar med relevans för yrkesutbildningsområdet. Utvecklingsområden som Skolinspektionen har identifierat är bl.a. systematiskt kvalitetsarbete och stödåtgärder till eleverna. Därtill råder det brist på yrkeslärare och av allt att döma kommer bristen att bli större.

Skolverket arbetar kontinuerligt med insatser för att utveckla utbildningarnas innehåll och kvalitet. Det handlar i korthet om översyn av styrdokument, fortbildningsinsatser, kontakter och dialog med skolor, bedömningsstöd samt hantering av statsbidrag för kompetensutveckling av yrkeslärare.

Skolverkets bedömningar

- Huvudmän och rektorer behöver förbättra arbetet med att följa upp och utveckla yrkesutbildningarna inom det systematiska kvalitetsarbetet. På skolorna behöver samarbetet kring elevernas stödåtgärder stärkas.
- Det behövs långsiktiga åtgärder för att fler ska söka sig till yrkeslärarutbildningen. Huvudmän och rektorer behöver säkerställa att yrkeslärare får goda möjligheter till kompetensutveckling.
- Nyanlända är en växande elevgrupp. Det är viktigt att dessa elevers behov kan tillgodoses också inom ramen för en yrkesutbildning.
- Huvudmän och skolors arbete med att utveckla de yrkesinriktade introduktionsprogrammen behöver fortsätta så att alla elever ges goda möjligheter till fortsatta studier eller etablering på arbetsmarknaden.

Arbetsplatsförlagt lärande

Det finns variationer i hur verksamheten kring det arbetsplatsförlagda lärandet (apl) organiseras men generellt sett har yrkeslärarna ett stort eget ansvar. Tillgång på apl-platser, handledning av eleverna, skolans uppföljning av elevernas lärande på arbetsplatserna och systematisk utveckling av apl är områden som beskrivs som utmaningar i flera studier.

Skolverkets insatser för att utveckla apl omfattar utbildningsinsatser för lärare och handledare samt andra strategiska insatser t.ex. stöd till skolor i form av nationella apl-utvecklare. Skolverket hanterar dessutom statsbidrag som syftar till att utveckla kvaliteten i apl.

⁷ Regeringen har tillsatt en delegation med uppdrag att följa, stödja och driva på ett samordnat utvecklingsarbete inom valideringsområdet samt lämnat förslag som syftar till att öka tillgången till validering och tydliggöra olika myndigheters ansvar. Skolverket har därtill pågående uppdrag inom detta område.

Skolverkets bedömningar

- Huvudmän och rektorer behöver ta ett helhetsansvar för apl-verksamheten, bl.a. genom att i högre utsträckning inkludera apl i det systematiska kvalitetsarbetet och se över den berörda personalens förutsättningar.
- Det behövs fler utbildade apl-handledare och en gemensam förståelse för apl bland handledare, lärare och elever. Huvudmän, skolornas apl-ansvariga och arbetsplatser behöver ta ett gemensamt ansvar för detta.
- Det förekommer konkurrens mellan utbildningsanordnare om platser för arbetsplatsförlagd utbildning. Detta kan vara särskilt bekymmersamt inom introduktionsprogrammen, gymnasiesärskolan och särskild utbildning för vuxna.
- Bidrag kan skapa incitament för arbetsgivare att erbjuda arbetsplatsförlagd utbildning. Samtidigt kan bidragen göra så att elevgrupper som inte genererar bidrag får svårare att konkurrera om arbetsplatser.

Yrkesutbildning och arbetsmarknad

Samverkan mellan skola och arbetsliv är en viktig förutsättning för kompetensförsörjning och etablering samt för tillgång på apl-platser och kvalitet i apl.

För yrkesprogrammen ska det finnas lokala programråd för samverkan mellan skola och arbetsliv. Formerna för lokal samverkan är inte reglerad för övriga yrkesutbildningar och det finns inga författningskrav på regional samverkan mellan skola och arbetsliv. Skolverkets övergripande intryck är att det finns en variation i omfattningen av och formerna för samverkan mellan skola och arbetsliv på lokal och regional nivå.

På nationell nivå sker samverkan mellan Skolverket och arbetslivet i nationella programråd. Skolverket gör därtill kontinuerliga uppföljningar av elevers koppling till arbetsmarknaden efter avslutade studier och hanterar statsbidrag som syftar till att främja samverkan.

Skolverkets bedömningar

- De nationella programråden bör fortsätta att utvecklas och bör behålla sin nuvarande roll som rådgivande och stödjande organ till Skolverket.
- Samverkan mellan skola och arbetsliv på lokal nivå behöver utvecklas. Både huvudmän och företrädare för arbetslivet behöver ta ansvar för att hitta fungerande samverkansformer.
- Utökad regional samverkan inom vuxenutbildningen samt inrättande av s.k. branschskolor kan ha positiv inverkan på kompetensförsörjningen.⁸
- Tillgång till vuxenutbildning och validering är av stor betydelse för etablering och kompetensförsörjning, och får ökad betydelse med det ökade antalet nyanlända.

8 Skolverket har med vissa reservationer tillstyrkt Yrkesprogramsutredningens förslag om att villkora statsbidraget för yrkesinriktad vuxenutbildning med regional samverkan samt förslag om en försöksverksamhet med branschskolor inom vissa yrkesområden. Se Yrkesprogramsutredningen (2015) *Välja yrke*. SOU 2015:97 samt Skolverket (2016) *Yttrande över Välja yrke, slutbetänkande av yrkesprogramsutredningen*, SOU 2015:97. Dnr 2015:1514.

Lärlingsutbildning

I gymnasieskolan och gymnasiesärskolan kan elever genomföra sin utbildning som lärling, vilket innebär att utbildningen i huvudsak är förlagd till en eller flera arbetsplatser. Sedan 2014 finns även möjlighet till lärlingsanställning för elever i gymnasieskolan, vilket innebär att eleven har en tidsbegränsad anställning på sin apl-plats.

Lärlingsutbildningen präglades initialt av att den var oetablerad och relativt okänd inom både skola och arbetsliv. Sedan 2011 har dock andelen lärlingar i gymnasieskolan ökat och utgjorde läsåret 2015/16 närmare 9 procent av eleverna på yrkesprogram.

Via Lärlingscentrum verkar Skolverket för att främja lärlingsutbildning och att öka antalet lärlingar. Skolverket hanterar också ett antal statsbidrag för att främja och utveckla lärlingsutbildning.

Skolverkets bedömningar

- Skolverket upplever en ökad efterfrågan riktad till Lärlingscentrum på information, stöd och råd. Tillsammans med den ökande andelen lärlingar kan det betraktas som ett tecken på att lärlingsutbildningen börjar bli mer känd.
- Lärlingscentrum utgör ett viktigt stöd för många huvudmän och rektorer i såväl uppstarten som vidareutvecklingen av lärlingsutbildningen.
- Statsbidrag kan ha en avgörande betydelse för huvudmäns beslut att starta eller utveckla lärlingsutbildning.
- Det finns utmaningar med att en allt större andel av eleverna går en utbildning som i huvudsak är arbetsplatsförlagd. Utmaningarna hänger samman med att många skolor behöver förbättra sitt interna arbete kring apl samt med behovet av att hitta fungerande former för samverkan mellan skolor och arbetsplatser.
- Lärlingsutbildningen kräver ett stort engagemang från arbetsgivarna. Möjligheten till lärlingsanställning kan förhoppningsvis bidra till att ytterligare öka arbetsgivarnas engagemang och intresse.

Internationellt perspektiv

Skolverket deltar i europiska nätverk och olika sammanhang där det bedrivs diskussioner om yrkesutbildning i Sverige och i andra länder. Skolverket driver ett nationellt referenscentrum för yrkesutbildning i syfte att informera om yrkesutbildning i Sverige och övriga Europa samt bidra till erfarenhetsutbyte inom det europeiska arbetet kring yrkesutbildningsfrågor.

Skolverkets bedömningar

- Deltagande i diskussionerna om yrkesutbildning i Europa är viktiga utgångspunkter och förutsättningar för arbetet med att utveckla den svenska yrkesutbildningen.
- Det minskande intresset för yrkesutbildningar är en utveckling som Sverige delar med många andra europeiska länder.

1. Inledning

Skolverkets uppdrag

Skolverket har sedan år 2014 haft i uppdrag att årligen lämna en samlad redovisning och analys av myndighetens insatser och uppdrag inom yrkesutbildningsområdet. Årets redovisning ska innehålla information om insatserna Skolverket gör inom ramen för satsningen Yrkesutbildningens år.⁹ Uppdraget finns i Skolverkets regleringsbrev och är formulerade enligt följande.

Statens skolverk ska senast den 15 oktober 2016 lämna en samlad redovisning och analys av myndighetens insatser och uppdrag inom yrkesutbildningsområdet. Myndighetens samverkan med de nationella programråden för gymnasial yrkesutbildning ska framgå. Det ska även framgå vilka åtgärder som myndigheten bedömer behövs för att främja den fortsatta utvecklingen av yrkesutbildningens kvalitet och den fortsatta utvecklingen av yrkesutbildningens attraktionskraft för unga kvinnor och män. I arbetet med uppdraget ska Skolverket beakta Statens skolinspektions granskningar.

Statens skolverk ska i samband med satsningen Yrkesutbildningens år genomföra insatser för att höja yrkesutbildningens kvalitet och attraktionskraft. Uppdraget ska genomföras i dialog med WorldSkills Sweden och de nationella programråden. Myndighetens insatser ska redovisas i Skolverkets samlade redovisning inom yrkesutbildningsområdet senast den 15 oktober 2016.

Disposition och läsanvisningar

Förändringar inom yrkesutbildningsområdet och gällande yrkes- och utbildningsval går långsamt och majoriteten av insatserna som Skolverket redogjorde för i 2015 års rapport pågår fortfarande. I den här rapporten upprepas därför mycket av det som nämndes 2015, men vi presenterar också nya uppgifter. Det handlar bl.a. om den senast tillgängliga statistiken, uppdaterad information om Skolverkets insatser och sammanfattningar från nya rapporter där yrkesutbildning behandlas.¹⁰ Det handlar också om förslag och överväganden som har presenterats efter 2015 års rapport och som är relevanta för yrkesutbildning, exempelvis Yrkesprogramsutredningens slutbetänkande från november 2015.¹¹

Rapporten är disponerad på följande vis.

I kapitel 2, Yrkesutbildningsområdet, ges en bakgrundsbeskrivning av yrkesutbildningsområdet i allmänhet och yrkesutbildning inom skolväsendet i synnerhet. I kapitlet finns också Skolverkets mer övergripande bedömningar om yrkesutbildning.

Resterande kapitel syftar till att ge en aktuell bild av yrkesutbildningsområdet i skolväsendet, Skolverkets insatser på området samt Skolverkets bedömningar

9 Satsningen är ett samarbete mellan regeringen, LO och Svenskt näringsliv och syftar till att stärka de gymnasiala yrkesutbildningarnas kvalitet och attraktionskraft, se *Regeringen, LO och Svenskt näringsliv vill öka antalet yrkesprogramstuderande*. Regeringens hemsida. <http://www.regeringen.se/pressmeddelanden/2015/12/regeringen-lo-och-svenskt-naringsliv-vill-oka-antalet-yrkesprogramsstuderande/> Avläst 2016-04-26.

10 Se t.ex. Skolverket (2016) *Gymnasiesärskolan – Uppföljning och analys av 2013 års reform*. Rapport 435, Skolverket (2016) *Det arbetsplatsförlagda lärandet på gymnasieskolans yrkesprogram*. Rapport 437, Skolinspektionen (2016) *Samverkan för bättre arbetslivsanknytning*.

11 Yrkesprogramsutredningen (2015) *Välja yrke*. SOU 2015:97.

av vilka åtgärder som bör vidtas, eller perspektiv som bör beaktas, i det fortsatta arbetet med att främja yrkesutbildningarnas kvalitet och attraktionskraft.

Kapitlen är uppdelade efter nedanstående teman:

- Elevolymer och utbildningsutbud
- Innehåll och kvalitet
- Arbetsplatsförlagt lärande
- Yrkesutbildning och arbetsmarknad
- Lärlingsutbildning
- Internationellt perspektiv

Det finns beröringspunkter mellan dessa teman och därför återkommer ibland samma insats eller samma bedömning i flera kapitel.

Till rapporten bifogas tre bilagor. Bilaga 1 är en sammanställning av Skolverkets uppdrag inom yrkesutbildningsområdet. Bilaga 2 är en redogörelse för Skolverkets arbete med de nationella programråden för gymnasial yrkesutbildning och bilaga 3 en redogörelse för Skolverkets arbete med Rådet för dansarutbildning.

Avgränsningar

Yrkesutbildning finns både inom och utanför skolväsendet. Med skolväsendet avses de verksamheter som regleras av skollagen.¹² Fokus i den här rapporten är utbildningar i *skolväsendet* eftersom Skolverkets instruktion inte omfattar andra utbildningsformer.

I rapporten behandlas frågor och insatser som *specifikt avser yrkesutbildning*. Därtill inkluderas vissa frågor och insatser som rör hela gymnasieskolan eller hela skolan men som är särskilt viktiga för yrkesutbildning, t.ex. insatser för att främja studie- och yrkesvägledningen. Skolverket vill dock betona att många av våra mer generella insatser också kan vara relevanta för yrkesutbildningarnas kvalitet och attraktionskraft, t.ex. insatser som rör läs- och skrivutveckling, värdegrundsarbete och systematiskt kvalitetsarbete.

Skolverket ger i denna rapport en *relativt översiktlig beskrivning* av yrkesutbildning och Skolverkets insatser. Vi har i flera andra rapporter mer djupgående analyserat och redovisat olika aspekter av yrkesutbildning, t.ex. utvecklingen inom vart och ett av gymnasieskolans program, det arbetsplatsförlagda lärandet samt elevers verksamhet efter yrkesutbildning.

På yrkesutbildningarna i skolväsendet återfinns majoriteten av eleverna på *gymnasieskolans nationella yrkesprogram*. Generellt sett finns också mer information, t.ex. statistik och uppföljningar, om dessa program jämfört med övriga yrkesutbildningar. Rapporten omfattar därför mest information om yrkesprogrammen, men till viss del berör vi även de andra yrkesinriktade utbildningarna.

¹² Av 1 kap. 1 § skollagen (2010:800) framgår att skolväsendet omfattar skolformerna förskola, förskoleklass, grundskola, grundsärskola, specialskola, sameskola, gymnasieskola, gymnasiesärskola, kommunal vuxenutbildning och särskild utbildning för vuxna.

2. Yrkesutbildningsområdet

Detta kapitel inleds med en beskrivning av den politiska aktiviteten på yrkesutbildningsområdet. Därefter redogör vi för yrkesutbildningar i skolväsendet och bestämmelser som omgärdar dessa. Vi ger också exempel på yrkesutbildningar utanför skolväsendet. Kapitlet avslutas med Skolverkets bedömningar om yrkesutbildning som är av mer övergripande karaktär jämfört med bedömningarna i övriga kapitel.

Ökat fokus på yrkesutbildning

De senaste åren har frågor som handlar om yrkesutbildning och övergången från skola till arbetsliv kommit alltmer i fokus. Ett exempel på det är gymnasiereformen år 2011 (Gy 2011) som bl.a. syftade till att eleverna på yrkesprogram skulle bli bättre förberedda på arbete direkt efter utbildningen samt att samarbetet mellan skola och arbetsliv skulle stärkas.¹³ Ytterligare exempel är de senaste årens satsningar på ett nytt kunskapslyft för vuxna¹⁴ samt på olika former av praktik eller utbildning i kombination med anställning för unga t.ex. traineejobb, utbildningskontrakt, gymnasial lärlingsanställning och yrkesintroduktionsanställningar. Som bakgrund till dessa reformer och satsningar framhålls ofta matchningsproblem på arbetsmarknaden, där arbetsgivare har svårt att rekrytera personer med rätt kompetens samtidigt som många är arbetslösa.¹⁵

Skolverket har fått fler uppdrag inom yrkesutbildningsområdet

Med den ökade politiska aktiviteten kring yrkesutbildningar och övergången från skola till arbetsliv har Skolverket fått allt fler uppdrag inom dessa områden. År 2014 infördes ett tillägg i Skolverkets instruktion om att myndigheten ska bidra till att trygga den nationella kompetensförsörjningen och underlätta ungdomars etablering på arbetsmarknaden. Utöver det finns uppdrag om yrkesutbildning även i Skolverkets regleringsbrev och i regeringsuppdrag givna i särskild ordning. Dessa uppdrag handlar bl.a. om kompetensutveckling, information och statsbidragshantering. Skolverket hanterar omkring femton statsbidrag med koppling till yrkesutbildning. Målgruppen för dessa statsbidrag är framförallt huvudmän och majoriteten av statsbidragen har införts under de senaste fem åren.¹⁶

Yrkesutbildning behandlas i aktuella förslag och utredningar

Regeringen har också tillsatt utredningar som i olika utsträckning berör yrkesutbildning i skolväsendet. En av dessa är *Yrkesprogramsutredningen* som har haft i uppdrag att lämna förslag som ska stärka den gymnasiala yrkesutbildningens kvalitet och attraktionskraft, underlätta ungdomars övergång från skola till arbetsliv och förstärka den nationella kompetensförsörjningen.

13 *Högre krav och kvalitet i den nya gymnasieskolan*. Prop. 2008/09:199.

14 *Budgetpropositionen för 2015* Prop. 2014/15:1. Utgiftsområde 16.

15 Se t.ex. *Budgetpropositionen för 2016*. Prop 2015/16:1. Utgiftsområde 16.

16 En förteckning över Skolverkets uppdrag inom yrkesutbildningsområdet, inklusive statsbidragen, finns i Bilaga 1.

Yrkesprogramsutredningens förslag har presenterats i slutbetänkandet *Välja yrke*.¹⁷

Den pågående *Gymnasieutredningen* är också relevant eftersom utredningen bl.a. ska innehålla en analys av huruvida det finns anledning att göra justeringar av det nationella utbudet av program och inriktningar i gymnasieskolan. Redovisningen ska ske i oktober 2016.¹⁸

Ytterligare en pågående utredning är *2015 års skolkommision*. Där behandlas frågor som rör hela skolan och därmed även yrkesutbildning. Kommissionen har i uppdrag att lämna förslag som syftar till höjda kunskapsresultat, förbättrad kvalitet i undervisningen och en ökad likvärdighet i skolan.¹⁹ Kommissionen lämnade ett delbetänkande i maj år 2016 och ska lämna sitt slutbetänkande i januari år 2017.²⁰

Skolverket återkommer till förslag och överväganden från dessa utredningar på flera ställen i rapporten, huvudsakligen i samband med våra bedömningar.

Yrkesutbildningar inom skolväsendet

Inom skolväsendet finns yrkesutbildning på gymnasieskolans nationella yrkesprogram, på program som avviker från de nationella programmen, på vissa av gymnasieskolans introduktionsprogram, på yrkeskurser inom kommunal vuxenutbildning (komvux) på gymnasial nivå, på gymnasiesärskolans nationella program samt på yrkeskurser inom särskild utbildning för vuxna (särvux) på gymnasial nivå.

Gemensamt för yrkesutbildningarna är att de ska förbereda eleverna för arbete direkt efter utbildningen eller – beträffande de yrkesinriktade introduktionsprogrammen – att eleverna ska bli behöriga till ett nationellt yrkesprogram. Gemensamt är också att arbetsplatsförlagt lärande (apl) antingen ska eller får förekomma. Med apl menas det lärande som genomförs på en eller flera arbetsplatser utanför skolan.²¹

I övrigt är de olika utbildningarna av något olika karaktär. Gymnasieskolans nationella yrkesprogram är relativt stora och standardiserade utbildningar. Varje nationellt program har en programstruktur där det framgår vilka ämnen som ska ingå och hur stort utrymme olika typer av ämnen ska få.²² Gemensamt för övriga yrkesutbildningar inom skolväsendet är att de uttryckligen ska vara flexibla och individanpassade. De nationella programmen på gymnasiesärskolan har dock en given programstruktur.

17 Yrkesprogramsutredningen (2015) *Välja yrke*. SOU 2015:97. Skolverket har yttrat sig över förslagen: Skolverket (2016) *Yttrande över Välja yrke, slutbetänkande av yrkesprogramsutredningen*, SOU 2015:97. Dnr 2015:1514.

18 *En attraktiv gymnasieutbildning för alla*. Dir. 2015:31; *Tilläggsdirektiv till Gymnasieutredningen* (U2015:01) Dir. 2015:82; *Tilläggsdirektiv till Gymnasieutredningen* (U2015:01) Dir. 2015:141.

19 *Höjd kunskapsnivå och ökad likvärdighet i svensk skola*. Dir. 2015:35; *Tilläggsdirektiv till 2015 års skolkommision* (U 2015:03). Dir 2015:140.

20 2015 års skolkommision (2016) *Samling för skolan. Nationella målsättningar och utvecklingsområden för kunskap och likvärdighet*. SOU 2016:38.

21 1 kap. 3 § gymnasieförordningen (2010:2039), 2 kap. 26 § Förordning (2011:1108) om vuxenutbildning.

22 Det finns gymnasiegemensamma ämnen, programgemensamma ämnen, inriktningar, i vissa fall gemensamma karaktärsämneskurser, programfördjupning, gymnasiearbete samt individuellt val. 4 kap. 1 § gymnasieförordningen.

Gymnasieskolans nationella yrkesprogram

Sedan gymnasiereformen 2011 finns tolv nationella yrkesprogram i gymnasieskolan som ska utgöra grund för yrkesverksamhet eller fortsatt yrkesutbildning.²³ Varje program, utom vård- och omsorgsprogrammet, har flera inriktningar.

På alla yrkesprogram ska eleverna ha minst 15 veckors apl.²⁴ Eleverna kan välja att genomföra sin utbildning som *gymnasial lärling*. Då ska mer än hälften av utbildningen utgöras av apl räknat från läsåret eleven påbörjar lärlingsutbildningen.²⁵

För varje yrkesprogram finns ett *nationellt programråd* som fungerar som ett forum för samverkan mellan Skolverket och representanter från arbetslivet. Ett nationellt programråd finns även för vidareutbildning i form av ett fjärde år på teknikprogrammet som vi återkommer till längre fram i kapitlet. Syftet med denna samverkan är bl.a. att yrkesutbildningarna bättre ska motsvara arbetslivets behov.²⁶ Det är Skolverket som ansvarar för råden och utser dess ledamöter.²⁷ Det ska också finnas ett eller flera *lokala programråd* för samverkan kring yrkesprogram mellan skola och arbetsliv. Hur denna samverkan ska organiseras och vad de lokala programrådets uppgifter ska vara är inte närmare reglerat.²⁸ För övriga yrkesutbildningar inom skolväsendet finns inga bestämmelser om nationella eller lokala programråd.

Beträffande utbudet av gymnasieutbildningar är varje kommun ansvarig för att ungdomarna i kommunen erbjuds utbildning av god kvalitet. Vilka gymnasieutbildningar som erbjuds och antalet platser på dessa ska så långt det är möjligt anpassas med hänsyn till ungdomarnas önskemål. Hemkommunen ska se till att alla behöriga ungdomar erbjuds ett allsidigt urval av program och inriktningar.²⁹

Huvudmän kan ansöka om att göra ett nationellt program till en riksrekryterande utbildning.³⁰ Detta innebär att elever från hela landet kan söka till utbildningen på samma villkor. Utbildningen kan bli riksrekryterande om det finns en nationell efterfrågan på de kunskaper och färdigheter som utbildningen ger och om det finns ett nationellt intresse av att kunna rekrytera elever från hela landet till en utbildning.³¹ Det är Skolverket som beslutar om en utbildning ska bli riksrekryterande.³²

23 16 kap 3 § skollagen, 6 kap. 5 § gymnasieförordningen.

24 4 kap. 12 § gymnasieförordningen.

25 16 kap. 11 § skollagen.

26 *Högre krav och kvalitet i den nya gymnasieskolan*. Prop. 2008/09:199, 49.

27 10 § Förordning (2015:1047) med instruktion för Statens skolverk

28 1 kap. 8 § gymnasieförordningen. I propositionen som föregick reformen framgår att uppgifterna t.ex. kan vara att bistå huvudmännen när det gäller apl samt att medverka vid utformning och bedömning av gymnasiearbeten i samband med yrkesexamen, se *Högre krav och kvalitet i den nya gymnasieskolan*. Prop. 2008/09:199.

29 15 kap. 30 § och 16 kap. 42 § skollagen.

30 5 kap. 14 § gymnasieförordningen.

31 5 kap. 12 § gymnasieförordningen.

32 16 kap. 45 § skollagen.

Avvikelser inom de nationella programmen samt vidareutbildning i form av ett fjärde år på teknikprogrammet

Yrkesutbildning förekommer också på program som till viss del avviker från de nationella programmen, nämligen särskilda varianter och utbildningar med egna examensmål.

Särskilda varianter är utbildningar där hela eller delar av det utrymme som motsvarar inriktning och/eller programfördjupning avviker från det nationella programmet. Dessa utbildningar har en tydlig egen identitet, men ryms i huvudsak inom examensmålet eller programmålet för ett nationellt program.³³

Utbildningar med egna examensmål har ett innehåll som i huvudsak avviker från ett nationellt programs examensmål och programmål.³⁴ Dessa utbildningar ska bedömas och godkännas av Skolverket.³⁵ Yrkesdansarutbildningen är en utbildning med egna examensmål som syftar till att eleverna ska bli anställningsbara på nationella och internationella dans- och balettscener. Det är regeringen som beslutar om vilka huvudmän som får anordna utbildningen.³⁶ Inom Skolverket finns ett särskilt beslutsorgan för dansarutbildningen – Rådet för dansarutbildning. Arbetet inom detta råd behandlas i Bilaga 3.

Vidareutbildning i form av ett fjärde år på teknikprogrammet är en yrkesutbildning för elever som avslutat teknikprogrammet och som vill bygga på sin utbildning med ytterligare ett år mot en gymnasieingenjörsexamen.³⁷ Utbildningen övergick från att ha varit en försöksverksamhet till att bli permanent läsåret 2015/16.³⁸

Gymnasieskolans introduktionsprogram

För elever som inte är behöriga till ett nationellt program i gymnasieskolan finns fem introduktionsprogram (IM). Två av dessa, yrkesintroduktion och programinriktat individuellt val, har särskilt fokus på yrkesutbildning. Det finns vissa bestämmelser om programmets syfte och innehåll men det finns ingen programstruktur. Därför kan utbildningens innehåll variera mellan skolor och mellan elever inom ramen för individuella studieplaner. Kurser i yrkesämnen kan förekomma på andra introduktionsprogram men eftersom de inte har en tydlig yrkesinriktning inkluderas de inte i denna redovisning.

Yrkesintroduktion (IMYRK) syftar till att ge elever en yrkesinriktad utbildning som underlättar för dem att etablera sig på arbetsmarknaden eller som leder till studier på ett yrkesprogram.³⁹ Utbildningen ska i huvudsak vara yrkesinriktad och ska innehålla apl eller praktik.⁴⁰ Hemkommunen är skyldig att erbjuda yrkesintroduktion.⁴¹

33 5 kap 1 § gymnasieförordningen.

34 5 kap. 13 § gymnasieförordningen.

35 5 kap. 4 § gymnasieförordningen, 5 kap. 13 § gymnasieförordningen.

36 Skolverkets föreskrifter (SKOLFS 2011:14) om examensmål för yrkesdansarutbildningen i gymnasieskolan, 1 och 12 §§ Förordning (2011:7) om dansarutbildning.

37 Se Förordning (2014:854) om vidareutbildning i form av ett fjärde tekniskt år och statsbidrag för sådan utbildning.

38 *Gymnasieingenjörutbildning – ett fjärde tekniskt år i gymnasieskolan*. Utbildningsutskottets betänkande 2013/14:UbU20.

39 17 kap. 3 § skollagen.

40 6 kap. 5 § gymnasieförordningen.

41 17 kap. 16 § skollagen.

Programinriktat individuellt val (IMPRO) syftar till att eleverna ska få en utbildning som är inriktat mot ett nationellt yrkesprogram och att de så snart som möjligt ska kunna antas till det programmet.⁴² Utbildningen ska innehålla de grundskoleämnena som eleven inte har godkända betyg i och som krävs för behörighet. Den ska också innehålla kurser som ingår i ett nationellt yrkesprogram samt apl.⁴³ Det finns ingen skyldighet för kommunerna att erbjuda programinriktat individuellt val. En kommun eller ett landsting som anordnar ett yrkesprogram får anordna programinriktat individuellt val som är inriktat mot yrkesprogrammet.⁴⁴

Kommunal vuxenutbildning på gymnasial nivå

På komvux finns kurser i yrkesämnena som motsvarar kurserna som ges i gymnasieskolan. Utbildningen vänder sig först och främst till personer som saknar hela eller delar av en gymnasial utbildning. Huvudregeln är att man kan söka till komvux från och med 1 juli det år man fyller 20.

Apl kan förekomma på komvux, men tiden för apl är inte reglerad.⁴⁵ Studier på komvux kan därmed vara helt och hållet förlagda till en arbetsplats och det finns inga speciella bestämmelser om lärlingsutbildning i denna skolform. Däremot finns en statlig satsning som benämns *lärlingsvux*, som syftar till att öka antalet elever på komvux som läser en utbildning som till övervägande del bedrivs på en arbetsplats. Det finns också en satsning för att öka antalet studerande på yrkeskurser på komvux som benämns *yrkesvux*.⁴⁶

Varje kommun ska erbjuda vuxenutbildning och utgångspunkten ska vara den enskildes behov och förutsättningar.⁴⁷ Den som fyllt 20 år, har en examen från ett yrkesprogram men saknar grundläggande behörighet till högskola, har rätt att läsa på komvux för att få sådan behörighet.⁴⁸ Det är hemkommunen som ansvarar för att de som vill och har rätt att läsa på komvux också får göra det. I övrigt finns inga bestämmelser om vilka kurser kommunerna ska erbjuda, men de ska sträva efter att erbjuda utbildning som svarar mot efterfrågan och behov.⁴⁹ Det finns därmed ingen uttrycklig skyldighet för kommunerna att erbjuda yrkeskurser inom denna skolform.

Gymnasiesärskolan och särskild utbildning för vuxna på gymnasial nivå

Gymnasiesärskolan är fyraårig och vänder sig till ungdomar med utvecklingsstörning.⁵⁰ Sedan år 2013 finns det inom gymnasiesärskolan nio nationella program som alla är yrkesinriktade.⁵¹ Utbildningen på dessa program ska inne-

42 17 kap. 3 § skollagen.

43 6 kap. 4 § gymnasieförordningen.

44 17 kap. 17 § skollagen.

45 2 kap. 27 § gymnasieförordningen.

46 Se Förordning (2010:2016) om statsbidrag för lärlingsutbildning för vuxna och förordning (2009:43) om statsbidrag för yrkesinriktad och viss teoretisk vuxenutbildning på gymnasial nivå.

47 20 kap. 2-4 §§ skollagen.

48 20 kap. 19 § skollagen.

49 20 kap. 16 § skollagen.

50 18 kap. 2 § skollagen, 18 kap. 17 § skollagen.

51 Vilka de nationella programmen är framgår av Bilaga 4 till skollagen.

hålla minst 22 veckors apl.⁵² Det finns även i gymnasiesärskolan möjlighet att gå utbildningen som lärling, med mer än hälften av utbildningen på en eller flera arbetsplatser.⁵³

I skollagen framgår att huvudmännen för gymnasiesärskolan ska ”samverka med samhället i övrigt”, men det finns inga bestämmelser om nationella och lokala programråd motsvarande de som finns för gymnasieskolan.⁵⁴ I propositionen som föregick 2013 års gymnasiesärskolereform framhåller regeringen att samverkan med arbetslivet bör ske inom ramen för befintliga programråd för gymnasieskolan. På den lokala nivån anser regeringen dock att det behövs en bredare samverkan med fler aktörer än den som sker inom lokala programråd. Regeringen lyfter fram att Arbetsförmedlingen har ett särskilt uppdrag att samverka med skolan och att lokal samverkan även sker inom ramen för lagen (1993:387) om stöd och service till vissa funktionshindrade.⁵⁵

Liksom för gymnasieskolan ansvarar varje kommun för att ungdomarna i kommunen som tillhör gymnasiesärskolans målgrupp erbjuds utbildning av god kvalitet. Vilka utbildningar som erbjuds och antalet platser på dessa ska så långt det är möjligt anpassas med hänsyn till ungdomarnas önskemål. När det gäller utbildningar på nationella program ska hemkommunen se till att alla behöriga ungdomar erbjuds ett allsidigt urval av program och inriktningar.⁵⁶ Också inom gymnasiesärskolan kan huvudmän ansöka om att ordna särskild variant och utbildningar med egna examensmål.⁵⁷

Inom *särskild utbildning för vuxna* finns kurser i yrkesämnen som motsvarar kurserna som ges i gymnasiesärskolan.⁵⁸ I likhet med vad som gäller för komvux ska varje kommun erbjuda särskild utbildning för vuxna.⁵⁹ Det finns inga bestämmelser om vilka kurser kommunerna ska erbjuda, men även för denna skolform ska kommunerna sträva efter att erbjuda utbildning som svarar mot efterfrågan och behov.⁶⁰ Apl kan förekomma inom särskild utbildning för vuxna, men tiden för apl är inte reglerad.⁶¹

Yrkesutbildningar utanför skolväsendet

Yrkesutbildning finns också inom yrkeshögskolan, folkhögskolan, arbetsmarknadsutbildningar via Arbetsförmedlingen samt på universitet och högskolor där vissa utbildningar leder till yrkesexamen. Därtill finns ett brett spektrum av privata yrkesutbildningar som inte finansieras med offentliga medel.

Ibland kan innehållet i dessa utbildningar överlappa innehållet i yrkesutbildningarna inom skolväsendet. Skolverket har tidigare påtalat sådana likheter mellan arbetsmarknadsutbildningar och yrkeskurser på komvux.⁶² Myndigheten för yrkeshögskolan konstaterade också i en rapport år 2014 att det

52 4 kap. 12 § gymnasieförordningen.

53 19 kap. 10 § skollagen.

54 18 kap. 3 § skollagen.

55 *En gymnasiesärskola med hög kvalitet*. Prop. 2011/12:50.

56 19 kap. 27 § skollagen, 19 kap. 34 § skollagen.

57 5 kap. 1-6 §§ gymnasieförordningen.

58 21 kap. 4 § skollagen.

59 21 kap. 3 § skollagen.

60 21 kap. 13 § skollagen.

61 2 kap. 27 § Förordning (2011:1108) om vuxenutbildningen.

62 Skolverket (2016) *Redovisning av insatser inom yrkesinriktad gymnasial vuxenutbildning och lärlingsutbildning för vuxna år 2015*. Dnr 5.1.3-2016:896

fanns 152 yrkeshögskoleutbildningar som delvis överlappar, och ytterligare 38 utbildningar som helt motsvarar, utbildningar i gymnasieskolan. Myndigheten fann också överlappningar mellan yrkeshögskoleutbildningar och utbildningar på folkhögskola, högskola samt arbetsmarknadsutbildningar.⁶³

Även om innehållet kan vara överlappande skiljer sig möjligheten till studiefinansiering åt mellan de olika utbildningsformerna. Inom t.ex. komvux kan eleverna finansiera sina studier med lån och bidrag från CSN, medan deltagare i arbetsmarknadsutbildningar kan få ersättning i form av aktivitetsstöd.

Skolverkets bedömningar

Överlappningar inom yrkesutbildningsområdet skapar svårigheter

Skolverket konstaterar att yrkesutbildningsområdet kan vara svårt att överblicka, inte minst på grund av överlappningarna som beskrivs ovan. Det kan skapa svårigheter för elever att avgöra vilken utbildningsform de ska söka sig till samt för utbildningsanordnare att långsiktigt planera och dimensionera sin verksamhet. För arbetsgivare som tar emot elever i apl eller motsvarande kan detta innebära oklarheter kring elevernas förkunskaper samt vilka förväntningar arbetsgivaren har att leva upp till. Det kan också konstaterats att yrkeskurser inom komvux, där studielån är vanligt, främst finns inom det kvinnodominerade vård- och omsorgsområdet medan arbetsmarknadsutbildningar, där deltagarna inte belånar sig, till största delen finns inom mansdominerade områden.⁶⁴

Mot bakgrund av detta föreslår Skolverket att regeringen ser över hur dessa överlappningar kan hanteras. I en sådan översikt bör målgrupp och möjlighet till studiefinansiering inom olika yrkesutbildningar för vuxna uppmärksammas, liksom orsaker till överlappningar mellan gymnasial och eftergymnasial yrkesutbildning.

Behov av långsiktighet i satsningarna

Skolverket vill framhålla behovet av långsiktighet när det kommer till satsningar inom yrkesutbildningsområdet. Det tar ofta en viss tid innan nya begrepp blir etablerade och innan målgrupperna får kännedom om vilka satsningar som finns. Om en satsning är alltför kortvarig finns en risk att den upphör innan den når sin fulla potential. Inom skolväsendet kan det t.ex. dröja innan ett statsbidrag blir känt för målgruppen och en del vill se hur andra går tillväga innan de själva ansöker om bidrag. Statsbidragen för traineejobb, utbildningskontrakt och yrkesintroduktionsanställningar har exempelvis haft en låg nyttjandegrad inledningsvis.⁶⁵ Gemensamt för dessa satsningar är att det krävs samarbete mellan flera olika aktörer, så som kommunen och Arbetsförmedlingen, vilket också bidrar till en viss fördröjning innan satsningarna får genomslag. Ett annat

63 Myndigheten för yrkeshögskolan (2014) *Återrapportering av regeringsuppdrag 2014 avseende kartläggning av utbildningar inom yrkeshögskolan som helt eller delvis motsvaras av yrkesutbildningar inom andra utbildningsformer*. Diarienummer: YH2014/462.

64 Skolverket (2016) *Redovisning av insatser inom yrkesinriktad gymnasial vuxenutbildning och lärlingsutbildning för vuxna år 2015*. Dnr 5.1.3-2016:896, SCB (2015) *Utbildningsstatistisk årsbok 2015*.

65 Dessa statsbidrag behandlas i kapitel 3 och 5.

exempel är statsbidraget för lärlingsutbildning för vuxna som hade en mycket låg nyttjandegrad vid införandet. Intresset ökade dock successivt och år 2016 uppgick ansökta platser till dubbelt så många platser som bidraget räckte till.⁶⁶

Svårt för mindre huvudmän att hantera en stor mängd statsbidrag

Det har införts flera olika statsbidrag med koppling till yrkesutbildning under de senaste åren. Ekonomiskt stöd kan möjliggöra för huvudmän att genomföra utvecklingsinsatser, men ett stort antal statsbidrag innebär också en administrativ börda för de sökande. Det kan leda till att i synnerhet mindre huvudmän avstår från att söka bidrag på grund av svårigheter att avsätta resurserna som krävs. Samtidigt är det just mindre huvudmän som kan vara i störst behov av statsbidrag.⁶⁷ Skolverket vill därför betona vikten av att reglerna som omgärdar statsbidragen är lättbegripliga och att de samordnas i möjligaste mån. Skolverket försöker underlätta för huvudmännen bl.a. genom att samordna information om bidrag som liknar varandra. Det gäller exempelvis bidragen för behörighetsgivande utbildning respektive kompetensutveckling för lärare i yrkesämnen.⁶⁸

66 Detta statsbidrag behandlas i kapitel 7.

67 Riksrevisionen (2014) *Specialdestinerade statsbidrag – Ett sätt att styra mot en mer likvärdig skola?* RiR 2014:25.

68 Dessa statsbidrag behandlas i kapitel 4.

3. Elevolymer och utbildningsutbud

I detta kapitel redovisas utvecklingen av elevolymer och utbildningsutbud inom yrkesutbildningarna i skolväsendet samt Skolverkets insatser för att fler ska välja en yrkesutbildning. Kapitlet avslutas med Skolverkets bedömningar om vilka åtgärder som bör vidtas, eller perspektiv som bör beaktas, i det fortsatta arbetet med att främja yrkesutbildningarnas attraktionskraft.

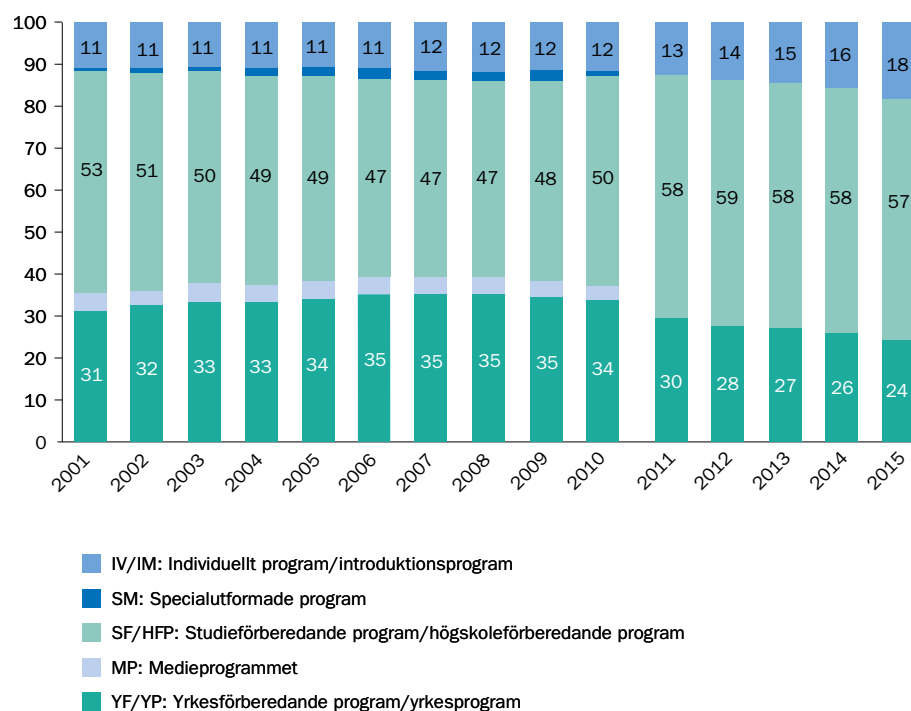
Elevutvecklingen på gymnasieskolans yrkesprogram

Andel nybörjare på yrkesprogram
i förhållande till andra programtyper

De senaste åren har elevkullarna – antalet ungdomar i gymnasieålder – minskat. För att beskriva utvecklingen fokuserar vi därför inledningsvis på *andelar* av eleverna.

Diagrammet nedan visar hur stor andel av gymnasienybörjarna som gått på respektive programtyp sedan höstterminen 2001. Med nybörjare avses elever i gymnasieskolans läsår 1 som inte har varit registrerade i gymnasieskolan tidigare.

Diagram 1. Andel (%) nybörjare på respektive programtyp höstterminerna 2001–2015.

Som framgår av diagrammet har andelen nybörjare på yrkesprogram minskat sedan slutet av 00-talet. Samtidigt har andelen på högskoleförberedande program ökat något, men det är på introduktionsprogrammen som den största ökningen har skett. Trenden med en minskad andel nybörjare på yrkesprogram fortsatte även höstterminen 2015. Då gick 24 procent av nybörjarna på ett yrkesprogram vilket är en minskning med nära 2 procentenheter jämfört med föregående år. Trenden med en ökad andel på introduktionsprogrammen fort-

satte också medan andelen på högskoleförberedande program minskade med 1 procentenhet.

Elever i år 1 räknas inte som nybörjare om de har gått i gymnasieskolan tidigare. Jämfört med de högskoleförberedande programmen är det en mindre andel av eleverna i år 1 på yrkesprogrammen som är nybörjare. Med andra ord har elever på yrkesprogram i högre utsträckning gått i gymnasieskolan tidigare. I den fortsatta redovisningen fokuserar vi på samtliga elever i år 1, både nybörjare och elever som gått i gymnasieskolan tidigare.

Andel elever i år 1 på yrkesprogram i förhållande till andra programtyper

I tabellen nedan redovisas andelen av samtliga elever i år 1 på respektive yrkes- och introduktionsprogram sedan läsåret 2011/12, samt den totala andelen elever på högskoleförberedande program i samma period.

Tabell 1. Andel (%) av elever i år 1 på respektive program i gymnasieskolan.

	2011/12	2012/13	2013/14	2014/15	2015/16	Förändring 2011/12-2015/16 (%)
Barn- och fritidsprogrammet (BF)	2,8	2,5	2,6	2,3	2,3	-0,5
Bygg- och anläggningsprogrammet (BA)	4,5	4,1	3,8	3,5	3,2	-1,3
El- och energiprogrammet (EE)	4,3	4,2	4,1	4,1	3,9	-0,4
Fordons- och transportprogrammet (FT)	3,1	3,1	3,1	3,1	2,8	-0,3
Handels- och administrationsprogrammet (HA)	2,5	2,3	2,2	2,3	2	-0,5
Hantverksprogrammet (HV)	2,9	2,5	2,2	2	1,8	-1,1
Hotell- och turismprogrammet (HT)	1,2	1,1	1,1	1	1	-0,2
Industritekniska programmet (IN)	1,5	1,6	1,4	1,3	1,1	-0,4
Naturbruksprogrammet (NB)	2,5	2,3	2,3	2,3	2,3	-0,2
Restaurang- och livsmedelsprogrammet (RL)	2,2	2	1,9	1,8	1,5	-0,7
VVS- och fastighetsprogrammet (VF)	1,1	1,1	1	1	0,9	-0,2
Vård- och omsorgsprogrammet (VO)	2,5	2,5	2,7	2,6	2,6	0,1
Riksrekryterande utbildningar	0,3	0,3	0,3	0,3	0,3	0
Yrkesprogram totalt	31,4	29,4	28,6	27,4	25,6	-5,8
Högskoleförberedande program totalt	50,9	52,4	52,5	52,7	51,7	0,8
Individuellt alternativ (IMIND)	4,2	4,7	4,6	4,4	4,3	0,1
Preparandutbildning (IMPRES)	2,1	2	1,6	1,6	1,6	-0,5
Programinriktat individuellt val (IMPRO)	2,4	2,7	2,5	2,7	3	0,6
Språkinträdning (IMSPR)	5,7	6,1	7,6	8,4	10,9	5,2
Yrkesintroduktion (IMYRK)	2,6	2,7	2,6	2,7	2,8	0,2
Introduktionsprogram totalt	17,7	18,2	18,9	19,9	22,6	4,9
	100	100	100	100	100	

Fördelningen av samtliga elever i år 1 är något annorlunda jämfört med när bara nybörjarelever beaktas; andelen elever på yrkes- och introduktionsprogram är något högre. Elevutvecklingen har dock varit densamma; andelen på yrkesprogram har minskat, andelen på högskoleförberedande program har ökat måttligt men minskade läsåret 2015/16 och andelen på introduktionsprogram har ökat. Av tabellen framgår att introduktionsprogrammen individuellt alternativ och språkin introduktion har en större andel av eleverna i år 1 än något av yrkesprogrammen. Ökningen på introduktionsprogrammen som helhet beror till stor del på ökningen på språkin introduktion.

Andel elever i år 1 på respektive yrkesprogram

Av tabell 1 framgår också att förhållandet mellan de olika yrkesprogrammen har varit någorlunda stabil under de senaste fem läsåren. Även om det skett vissa förskjutningar är det alltså samma program som har störst andel av eleverna i år 1, nämligen el- och energiprogrammet, bygg- och anläggningsprogrammet (även om det minskat ganska mycket) samt fordons- och transportprogrammet. Minst andel har VVS-och fastighetsprogrammet.

På tre av programmen har andelen elever i år 1 minskat med omkring en procentenhet. Det gäller bygg- och anläggnings-, hantverks- samt restaurang- och livsmedelsprogrammet. Övriga program har haft en mer måttlig minskning.

Utifrån det över tid relativt stabila intresset för de olika yrkesprogrammen kan vi läsåren framöver förvänta oss i stort sett samma fördelning av elever mellan programmen. De kommande volymerna, alltså antalet elever, är en annan fråga som till stor del kommer att avgöras av i vilken grad de växande elevkullarna (och de nyanlända eleverna) kommer att attraheras till yrkesutbildning. Det nytillskott av elever som nyanlända utgör kommer sannolikt att de närmaste åren främst märkas på introduktionsprogrammen, i synnerhet språkin introduktion.

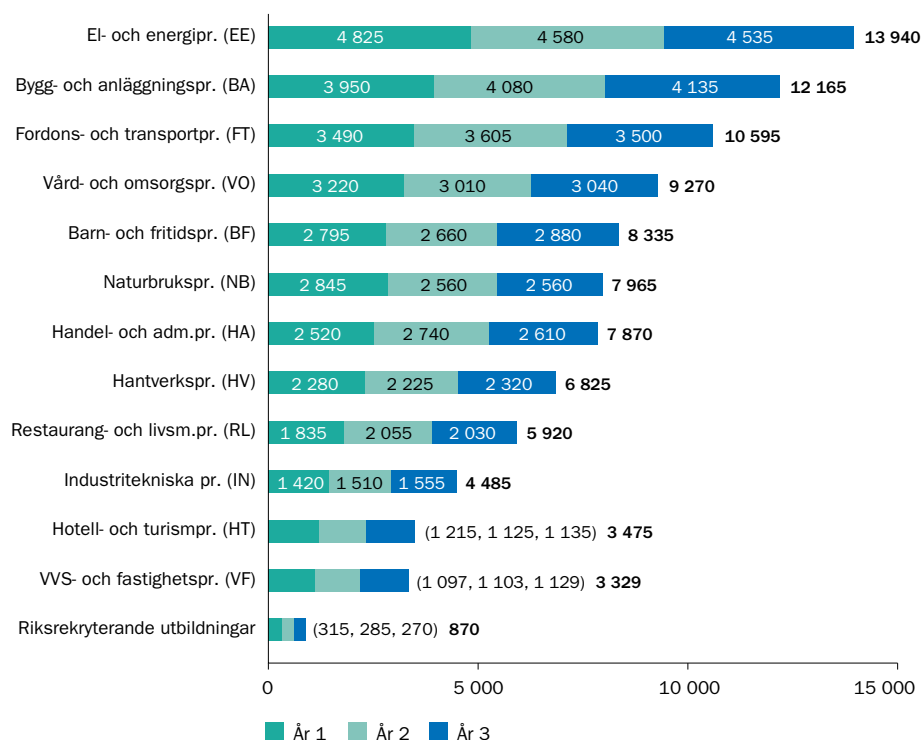
Antal elever på yrkesprogrammen och programinriktningarna

Vi går nu över till att redovisa elevantal istället för andelar. I diagram 2 redovisas elevantalet på gymnasieskolans yrkesprogram höstterminen 2015.

Totalt var det en ökning med nära 3 000 elever i gymnasieskolans år 1 höstterminen 2015 jämfört med höstterminen 2014, men på yrkesprogrammen var det en minskning i år 1 med nära 1 400 elever.

Höstterminen 2015 gick det sammanlagt 323 100 elever i gymnasieskolans år 1, 2 och 3. Av dessa gick 280 600 på nationella program varav 95 000 (34 procent) på yrkesprogram och 185 500 (66 procent) på högskoleförberedande program.

Diagram 2. Antal elever i gymnasieskolans yrkesprogram hösten 2015, år 1, 2 och 3

Det är stor skillnad i elevantal mellan de största och minsta yrkesprogrammen. På el- och energiprogrammet går totalt nära 14 000 elever och på VVS- och fastighetsprogrammet går drygt 3 300. Till yrkesprogrammen räknas även riksrekryterande utbildningar, som är de program i gymnasieskolan som har minst antal elever.

Yrkesprogrammen är fler än de högskoleförberedande programmen och har generellt fler programinriktningar. Eleverna börjar vanligtvis på inriktningarna i år 2. Programmen har mellan två och fem inriktningar vardera (vård- och omsorgsprogrammet undantaget). Elevantalet skiljer sig avsevärt mellan olika inriktningar. Detta framgår av tabell 2, som visar antalet elever i år 3 på respektive programinriktning läsåren 2013/14–2015/16.

Tabell 2. Antal elever i år 3 på yrkesprogrammen och på programinriktningarna.*

Program/Inriktning	2013/14	2014/15	2015/16
El- och energiprogrammet	4 912	4 897	4 534
Elteknik	2 660	2 729	2 510
Dator- och kommunikationsteknik	1 574	1 548	1 455
Automation	531	504	450
Energiteknik	147	116	119
Bygg- och anläggningsprogrammet	5 176	4 717	4 136
Husbyggnad	3 429	3 087	2 669
Måleri	744	690	635
Mark och anläggning	321	380	253
Anläggningsfordon	449	360	416
Plåtslageri	233	200	161
Fordons- och transportprogrammet	3 651	3 557	3 502
Transport	1 764	1 759	1 674
Personbil	1 264	1 228	1 256
Lastbil och mobila maskiner	378	361	347
Karosseri och lackering	193	197	199
Godshantering	52	12	7
Vård- och omsorgsprogrammet	3 062	2 969	3 040
Naturbruksprogrammet	2 900	2 562	2 562
Djur	1 866	1 628	1 502
Skog	487	460	451
Lantbruk	468	419	453
Trädgård	79	55	42
Barn- och fritidsprogrammet	3 323	2 916	2 882
Pedagogiskt arbete	1 852	1 563	1 588
Fritid och hälsa	1 103	946	914
Socialt arbete	368	407	380
Handel- och administrationsprogrammet	3 049	2 754	2 611
Handel och service	2 733	2 487	2 391
Administrativ service	316	267	215
Hantverksprogrammet	3 278	2 692	2 322
Frisör	1 260	1 078	964
Textil design	223	196	133
Florist	260	170	133
Finsnickeri	234	150	81
Övriga hantverk	1 301	1 098	1 011
Restaurang- och livsmedelsprogrammet	2 472	2 169	2 029
Kök och servering	1 989	1 674	1 540
Bageri och konditori	437	483	442
Färsvaror, delikatesser och catering	46	12	35

Tabell 2 (forts.)

Program/Inriktning	2013/14	2014/15	2015/16
Industri tekniska programmet	1 801	1 829	1 554
Produkt- och maskinteknik	839	831	683
Svetsteknik	748	791	691
Driftsäkerhet och underhåll	162	141	127
Processteknik	52	66	53
Hotell- och turismprogrammet	1 270	1 212	1 136
Turism och resor	741	679	672
Hotell och konferens	529	533	464
VVS- och fastighetsprogrammet	1 276	1 244	1 129
VVS	1 044	1 029	940
Fastighet	88	102	68
Kyl- och värmepumpsteknik	112	94	103
Ventilationsteknik	32	19	18

* Uppgifterna i tabellen om antal elever för ett helt program avser alla elever med registrerad inriktning. Det innebär att det kan finnas något fler elever på programmet som helhet. För vård- och omsorgsprogrammet, som saknar inriktningar, avser uppgiften dock alla elever i åk 3.

På många av yrkesprogrammets inriktningar finns få elever. Inriktningarna *processteknik* på industri tekniska programmet, *trädgård* på naturbruksprogrammet och *färskvaror, delikatesser och catering* på restaurang- och livsmedelsprogrammet har alla omkring eller färre än 50 elever. På inriktningen *ventilationsteknik* på VVS- och fastighetsprogrammet är det omkring 20 elever och på *godshantering* på fordons- och transportprogrammet är det färre än 10. Att vissa inriktningar har ett litet antal elever behöver inte vara anmärkningsvärt om det återspeglar rekryteringsbehovet i branschen som utbildningen är inriktad mot. Skolverkets nationella programråd har identifierat vissa inriktningar som alltför små för en tillräcklig kompetensförsörjning. Detta beskrivs i kapitel 6, Yrkesutbildning och arbetsmarknad.

Vilka är eleverna på yrkesprogrammen?

I nedanstående tabell visas tillgängliga bakgrundsuppgifter om eleverna på yrkesprogram läsår 2011/12 – 2015/16.

Tabell 3. Eleverna på yrkesprogram, år 1, 2 och 3.*

	2011/12	2012/13	2013/14	2014/15	2015/16
Antal elever	41 725	75 667	107 037	99 681	95 042
Andel (%) kvinnor	41,9	41,3	41,2	40,7	40,7
Andel (%) män	58,1	58,7	58,8	59,3	59,3
Andel (%) svensk bakgrund	85,9	85,1	84,5	83,2	82,6
Andel (%) utländsk bakgrund	14,1	14,9	15,5	16,8	17,4
Andel (%) offentlig huvudman	72,2	72,6	72,9	72,6	72,1
Andel (%) enskild huvudman	27,8	27,4	27,1	27,4	27,9
Föräldrarnas högsta utbildningsnivå					
– eftergymnasial (%)	31,9	32,8	33,3	34,1	35,0
– gymnasial (%)	68,1	67,2	66,7	65,9	65,0

* Läsåret 2011/12 omfattar år 1, läsåret 2012/13 år 1 och 2 och från och med läsåret 2013/14 samtliga år.

Könsfördelningen är fortsatt mycket ojämn bland eleverna på de flesta yrkesprogram och fördelningen mellan kvinnor och män på olika program följer traditionella mönster. Fem av yrkesprogrammen har en mycket hög andel män (bygg- och anläggnings-, el- och energi-, fordon- och transport-, industri-tekniska samt VVS- och fastighetsprogrammet). De tre förstnämnda är som nämnts de största yrkesprogrammen, varför männen är i majoritet på yrkesprogrammen som helhet. På dessa program är andelen män mellan 85 och 97 procent. På tre av programmen är andelen kvinnor stor (hantverks-, hotell- och turism- samt vård- och omsorgsprogrammet). Andelen kvinnor på dessa program ligger mellan 80 och 94 procent. På övriga fyra program (barn- och fritids-, handel- och administrations-, naturbruks- samt restaurang- och livsmedelsprogrammet) är könsfördelningen mindre ojämn, men andelen kvinnor är i majoritet.

Bland elever på yrkesprogram råder en överrepresentation av elever med föräldrar med gymnasieutbildning som högsta utbildningsnivå. Andelen elever med eftergymnasialt utbildade föräldrar har dock ökat under femårsperioden från 2011.

Andelen elever med utländsk bakgrund har ökat på alla program i gymnasieskolan. Mellan läsåren 2011/12 – 2015/16 har denna andel ökat från 14 till 17 procent på yrkesprogram totalt. Mellan programmen varierar andelen elever med utländsk bakgrund från 6 procent (naturbruksprogrammet) till 34 procent (vård- och omsorgsprogrammet).

Yrkesprogrammets geografiska spridning

Tabell 4 visar hur många skolkommuner som haft elever i år 1 på respektive program mellan läsåren 2011/12 och 2015/16. Med skolkommun avses den kommun där en skola är belägen, vilket inte nödvändigtvis är detsamma som elevens hemkommun. För elever som bor i en kommun där ingen skola erbjuder ett visst program finns möjligheten att exempelvis pendla till en studieplats i någon annan kommun.

Tabell 4. Antal skolkommuner med elever i år 1 på respektive program, läsåren 2011/12 till 2015/16.

	2011/12	2012/13	2013/14	2014/15	2015/16	Förändring 2011/12 -2015/16
Barn- och fritidsprogrammet	158	140	134	121	134	-24
Bygg- och anläggningsprogrammet	162	158	152	148	149	-13
El- och energiprogrammet	163	165	154	152	154	-9
Fordons- och transportprogrammet	154	148	144	147	146	-8
Handels- och administrationsprogrammet	150	137	127	133	127	-23
Hantverksprogrammet	113	91	79	75	75	-38
Hotell- och turismprogrammet	85	80	75	67	67	-18
Industri tekniska programmet	141	134	124	126	117	-24
Naturbruksprogrammet	86	80	78	73	72	-14
Restaurang- och livsmedelsprogrammet	132	115	107	110	102	-30
VVS- och fastighetsprogrammet	87	79	72	69	73	-14
Vård- och omsorgsprogrammet	142	136	138	132	143	1
Programinriktat individuellt val	169	168	171	179	183	14
Yrkesintroduktion	164	169	164	166	170	6

Antalet kommuner som erbjuder yrkesprogram har minskat under de senaste fem åren. Detta gäller alla program med undantag för vård- och omsorgsprogrammet. Med andra ord har utbudet av yrkesprogram minskat geografiskt. Mellan läsåren 2014/15 och 2015/16 minskade den geografiska spridningen av fem yrkesprogram, samtidigt som lika många program fick större geografisk spridning. Det syns en koppling mellan elevintresse och programförekomst på så vis att programmen som har tappat flest elever också har slutat erbjudas i många kommuner. Sett till programmens inriktningar, särskilt de små, är den geografiska spridningen än mer begränsad.

På Skolverkets webbplats SIRIS redovisas kartor som visar vilka kommuner som har elever på de respektive programmen olika läsår.⁶⁹ Det är framför allt i avfolkningskommuner – och i stor utsträckning i Norrlands inland – som utbudet av program minskat.

Avvikelser från de nationella programmen

Elever som går *särskilda varianter* särredovisas inte i tabeller eller diagram utan redovisas inom aktuella program och inriktningar. För yrkesprogrammen finner man flest elever som läser en särskild variant på naturbruksprogrammet (400 elever år 1-3), följt av el- och energiprogrammet (100 elever) och fordons- och transportprogrammet (100 elever).

Det går knappt 900 elever (år 1-3) på *riksrekryterande utbildningar med egna examensmål* vilket motsvarar 0,3 procent av elevantalet på nationella program läsåret 2015/16. På några av dessa utbildningar går det mycket få elever. De största är flygteknik (knappt 400 elever läsåret 2015/16) och sjöfart (knappt 300

⁶⁹ Andel elever per program, kommunkarta. Skolverkets webbplats SIRIS.
<http://siris.skolverket.se/siris/?p=SIRIS:181:0::NO::>

elever). De övriga är små: marinteknik (93 elever), yrkesdansarutbildningen (46 elever), tågteknik (37 elever) samt samiska näringar med endast ett par elever.

På *vidareutbildning i form av ett fjärde år på teknikprogrammet* har elevantalet ökat från cirka 250 elever per år till nära 500 elever läsåret 2015/16. Antalet skolenheter som har elever på vidareutbildningen är nu nära 50. Utbildningen gavs läsåret 2015/16 i 42 kommuner. Drygt 1 000 elever har tagit sin gymnasieingenjörsexamen sedan försöksverksamheten med ett fjärde år på teknikprogrammet startade.

Elevutvecklingen på introduktionsprogram

Följande gäller elevutvecklingen på de yrkesinriktade introduktionsprogrammen.

Yrkesintroduktion

Sedan hösten 2011 har det gått omkring 3 400 elever i år 1 på yrkesintroduktion, mellan 2,6 och 2,8 procent av elevkullarna i år 1 respektive läsår. Läsåret 2015/16 har antalet elever i år 1 ökat till 3 530. Totalt, inräknat elever i år 2 och 3, gick 6 500 elever på detta program hösten 2015. Av eleverna på introduktionsprogram (år 1) går omkring 13 procent på yrkesintroduktion.

På yrkesintroduktion är elevernas utbildning oftast inriktad mot ett specifikt *yrkesområde*, även om nära en fjärdedel av eleverna på programmet saknar specificerat yrkesområde i registerstatistiken. Bland kvinnliga elever är det vanligast med inriktning mot vård- och omsorg, barn- och fritid, samt hantverk. Bland manliga elever är de vanligaste inriktningarna fordon- och transport, respektive bygg- och anläggning. Majoriteten (65 procent) av eleverna på yrkesintroduktion är män.

Programinriktat individuellt val

Det senaste läsåret har antalet elever i år 1 på programinriktat individuellt val ökat något. 3 procent av elevkullen i år 1 går på detta program läsåret 2015/16, vilket innebär nära 3 700 elever. Totalt, inräknat elever i år 2 och 3, gick 6 600 elever på programinriktat individuellt val hösten 2015. Av eleverna i år 1 på introduktionsprogram går omkring 13 procent på programinriktat individuellt val, alltså en lika stor andel som på yrkesintroduktion.

På programinriktat individuellt val är elevernas utbildning inriktad mot ett specifikt *yrkesprogram*. Bland kvinnliga elever är det vanligast med inriktning mot vård- och omsorg, barn- och fritid, hantverk, samt handel och administration. Bland manliga elever är de vanligaste inriktningarna fordon- och transport respektive bygg- och anläggning. Könsfördelningen är relativt jämn på programinriktat individuellt val, med endast en svag övervikt av manliga elever (53 procent).

Elevutvecklingen på yrkesinriktad utbildning inom kommunal vuxenutbildning

Antal kursdeltagare, individer och helårsplatser

I tabell 5 redovisas elevutvecklingen på yrkesinriktade kurser inom komvux år 2005–2015. Kursdeltagare visar det sammanlagda antalet deltagare på yrkeskur-

ser respektive år. Till skillnad från uppgiften om antalet individer räknas en elev mer än en gång om den deltagit i flera kurser under året.

På komvux är det många som studerar mindre än heltid. Antalet kursdeltagare respektive individer visar därför inte hur mycket undervisning som bedrivs. I tabellen redovisas därför också beräknat antal helårsplatser.

Tabell 5. Antal kursdeltagare, individer och helårsplatser på yrkeskurser i komvux.

År	Kursdeltagare	Individer	Helårsplatser
2005	380 808	107 446	37 373
2006	383 364	105 552	38 082
2007	327 367	86 408	32 563
2008	288 778	74 488	29 057
2009	329 976	80 549	32 887
2010	391 610	88 787	38 589
2011	417 979	91 347	40 927
2012	337 608	77 890	35 560
2013	322 257	76 339	39 368
2014	357 192	82 794	43 719
2015	317 019	76 902	39 643

År 2015 läste omkring 77 000 individer yrkeskurser på komvux. Deltagarantalet på yrkeskurserna var ungefär 317 000 vilket motsvarar nästan 40 000 helårsplatser. Det är en minskning jämfört med föregående år. Deltagarantalet har varierat kraftigt mellan åren 2005 och 2015. Som minst har yrkeskurserna haft 290 000 deltagare (år 2008) och som mest nära 418 000 (år 2011).

Elevutvecklingen på komvux kan inte betraktas på samma sätt som elevutvecklingen i gymnasieskolan. Såväl antalet deltagare som hur de är fördelade på olika kurser kan i högre utsträckning påverkas av respektive kommuns planering och budgetering, vilket i sin tur bl.a. påverkas av statliga satsningar på området. Idag finansierar många kommuner stora delar av sin yrkesutbildning på komvux genom statsbidragen för yrkes- och lärlingsvux, som vi återkommer till längre fram i detta kapitel samt i kapitel 7. Bidragen är villkorade med att utbildningarna ska svara mot ett behov på arbetsmarknaden. Satsningarna påverkar därmed inte bara hur mycket yrkesutbildning kommunerna kan erbjuda, utan också vilka yrkeskurser som anordnas.

Hur stor andel av befolkningen som deltar i yrkeskurser inom komvux skiljer sig mycket mellan olika län och kommuner. För landet som helhet år 2015 motsvarar volymen 70 helårsplatser per 10 000 invånare i åldern 20-64 år. Sett till enskilda län varierar motsvarande andel mellan 55 och 118, och sett till enskilda kommuner varierar den mellan 18 och 145. Dessa variationer beror på en rad olika faktorer som påverkar befolkningens efterfrågan på utbildning, såsom utbildnings- och arbetsmarknadssituationen i stort i länet/kommunen. Men de beror också på vilket utbud av yrkeskurser som kommunen erbjuder.

Flest deltagare inom vård och omsorg

Det har inte skett några större förändringar under de senaste åren sett till vilka yrkeskurser som är vanligast på komvux. Kurserna med absolut flest deltagare

och beräknat antal helårsplatser är sådana som i gymnasieskolan återfinns på vård- och omsorgsprogrammet. Efter det kommer kurser inom ämnet pedagogik.

Sett till antalet deltagare kommer därefter kurser inom ämnena information och kommunikation, matlagningskunskap och sammanfogningsteknik. Sett till antalet helårsplatser kommer därefter kurser inom information och kommunikation, matlagningskunskap och hantverk. Den inbördes ordningen mellan dessa ämnen har varierat något över tid.

Intresset större än antalet tillgängliga platser

Det finns ingen officiell statistik på nationell nivå om hur många som söker till kurser inom vuxenutbildningen. Skolverket kan därför inte säkert säga hur stor efterfrågan på yrkeskurser är i förhållande till utbudet. Vissa iakttagelser kan dock göras mot bakgrund av kommunernas svar på frågor som Skolverket ställer i uppföljningen av statsbidragen för yrkes- och lärlingsvux (som beskrivs längre fram).

År 2015 hade 66 procent av kommunerna inte kunnat erbjuda platser till alla behöriga. Det är en mindre andel än år 2014 (77 procent) men en något större än år 2013 (64 procent). Om kommunerna inte har möjlighet att erbjuda plats till alla behöriga sökande ska de ge företräde till den som har kort tidigare utbildning och svag ställning på arbetsmarknaden. Det framgår av den s.k. urvalsparagrafen i förordningen där villkor för statsbidrag anges.⁷⁰

Inom följande yrkesområden var det år 2015 vanligast att kommunerna inte kunde möta efterfrågan på utbildning:

- vård och omsorg (54 procent)
- barn och fritid (21 procent)
- el och energi (20 procent)

År 2014 var det:

- vård och omsorg (63 procent)
- fordon och transport (22 procent)
- restaurang och livsmedel (16 procent)

Elevutvecklingen i gymnasiesärskolan och särskild utbildning för vuxna

Sedan 2012 har antalet elever minskat i gymnasiesärskolan. Detta är en naturlig följd av minskat elevantal i grundsärskolan, samt att målgruppen är snävare sedan reformeringen av skolformen 2013. Läsåret 2015/16 gick drygt 6 400 elever i gymnasiesärskolan, varav 1 500 i år 1.

De yrkesinriktade program inom gymnasiesärskolan som har flest elever är *hotell, restaurant och bageri, administration, handel och varuhantering, hälsa, vård och omsorg, fastighet, anläggning och byggnation* respektive *skog, mark och djur*. På vart och ett av dessa program gick höstterminen 2015 mellan 100 och 200 elever i år 1.

70 3 § Förordning (2009:43) om statsbidrag för yrkesinriktad och viss teoretisk vuxenutbildning på gymnasial nivå

Läsåret 2015/16 gick cirka 4 100 elever i särskild utbildning för vuxna (särvox). Också inom särvox har elevantalet minskat något de senaste åren.

Studie- och yrkesvägledning

I diskussionen kring yrkesutbildning framhålls ofta att studie- och yrkesvägledning har en viktig roll för att synliggöra olika utbildningsalternativ och förklara vad de olika alternativen innebär.

Enligt Skolverkets erfarenheter, och enligt vad som framkommit i Skolinspektionens granskning av studie- och yrkesvägledningen i grundskolan⁷¹, finns stora variationer mellan landets skolor vad gäller studie- och yrkesvägledningens omfattning och innehåll. Därtill präglas verksamheten av vissa kvalitetsbrister. I Skolinspektionens granskning framkom att studie- och yrkesvägledningen ofta var lågt prioriterad och sällan omfattades av skolornas systematiska kvalitetsarbete. Många skolledare och huvudmän tog dessutom inte tillräckligt mycket ansvar och ställde inte tillräckligt höga krav på vägledningen. Det var också vanligt att eleverna inte fick vägledning kontinuerligt under sin utbildning. Detta hänger ihop med att vägledningen på vissa skolor inte betraktades som hela skolans ansvar och att den begränsades till enskilda satsningar inför gymnasievalet. Bland de 34 skolor som ingick i Skolinspektionens granskning var det dessutom ovanligt att man i vägledningen arbetade aktivt för att motverka begränsningar i elevernas studie- och yrkesval utifrån kön, social eller kulturell bakgrund.

Regional samverkan kring utbud av yrkesutbildning

Som nämnts har den geografiska spridningen av utbildningsutbudet minskat när det gäller yrkesutbildningar inom gymnasieskolan. Att ett program inte erbjuds i en elevs hemkommun innebär inte nödvändigtvis att eleven saknar möjlighet att söka till programmet, eftersom det kan erbjudas i närliggande kommuner där eleven kan antas i mån av plats. Skolverkets rapport *Förändringar i skolmarknadens geografi mellan 2009 och 2014* visar att cirka en tredjedel av gymnasieeleverna (år 2014) pendlade över en kommungräns.⁷²

Kommunerna kan också samverka med varandra om utbudet genom att ingå samverkansavtal.⁷³ Skolverket har ingen fullständig bild av omfattningen och formerna för denna typ av samverkan, men inom gymnasieutbildningen finns idag åtta större förbund samt flertalet andra områden med kommuner som ingått samverkansavtal. Skolverket har i flera rapporter belyst att marknadsmekanismer och konkurrens kan försvåra utvecklingen av regional samverkan kring utbildningsutbudet.⁷⁴

Samverkan kring utbudet är vanligare inom vuxenutbildningen. I praktiken innebär det att kommuner fördelar olika utbildningsinriktningar mellan sig. Denna samverkan är ofta kopplad till statsbidraget för yrkesvux och enligt

71 Skolinspektionen (2013) *Studie- och yrkesvägledning i grundskolan*.

72 Skolverket (2016) *Förändringar i skolmarknadens geografi mellan 2009 och 2014*. Rapport 439.

73 Enligt 15 kap. 30 § skollagen kan en kommun erbjuda utbildning som den själv anordnar eller utbildning som anordnas av annan kommun eller ett landsting enligt samverkansavtal.

74 Skolverket (2013) *Det svåra valet. Elevernas val av utbildning på olika slags gymnasieområden*. Rapport 394, Skolverket (2014) *Samlad redovisning och analys inom yrkesutbildningsområdet*. Dnr. 2014:123, Skolverket (2014) *Nationella program*. Rapport 412.

många kommuner har samlade ekonomiska resurser möjliggjort nya investeringar i maskiner och personella resurser.⁷⁵

Skolverkets insatser

Skolverket har regeringens uppdrag att främja yrkesutbildning.⁷⁶ Inom detta område bedriver Skolverket en rad insatser som syftar till att öka yrkesprogrammets attraktivitet och få fler att söka sig till dessa program. En stor del av dessa insatser bedrivs som instruktionsenlig löpande verksamhet, andra inom ramen för särskilda regeringsuppdrag. Nedan följer i kortfattad form en beskrivning av dessa insatser.

Kontinuerlig uppföljning av elevutvecklingen

Skolverket följer löpande utvecklingen inom gymnasieskolan och vuxenutbildningen, bland annat vad gäller antalet elever på olika program, inriktningar och kurser.⁷⁷ Dessutom genomför vi särskilda tematiska studier. Exempel på sådana studier inom yrkesutbildningsområdet är *Yrkeslärare per program* och *Det arbetsplatsförlagda lärandet på gymnasieskolans yrkesprogram*.⁷⁸

Utöver denna uppföljning är Skolverkets kontinuerliga kontakter med huvudmän, skolor och branscher viktiga kanaler för att fånga upp frågor och iakttagelser kring bland annat utbildningsutbud och elevutveckling. Dessa kontakter sker till stor del via de nationella programråden, de så kallade programreferensskolorna och via konferenser eller liknande evenemang.

Denna uppföljningsverksamhet är viktig som underlag för politiska beslut, men också för att utvärdera systemet och de insatser som utförs av Skolverket och andra aktörer.

Information om gymnasievalet och om yrkesutbildning

Elevers intressen och önskemål ska ligga till grund för vilken gymnasieutbildning de går. Det är därför viktigt att eleverna får saklig information om gymnasieskolans program samt ett brett utbud av utbildningar att välja mellan.

För att informera om gymnasieskolan har Skolverket sedan år 2013 en särskild webbplats – gymnasieinfo.se – som är riktad till elever i grundskolan. Där finns information om gymnasieskolan och dess program samt möjlighet att söka bland alla Sveriges gymnasieskolor. På senare tid har Skolverket lagt till information om yrken, karriärvägar och Arbetsförmedlingens prognoser om arbetsmarknadsutsikter efter yrkesprogrammen. På webbplatsen finns också filmer om både program och yrken.

Kopplat till gymnasieinfo.se finns en kampanjsajt om gymnasievalet där Skolverket har samlat material som vi har tagit fram under tre år.⁷⁹ Som underlag för kampanjen beställde vi år 2013 data från ungdomsbarometern om hur ungdo-

75 Skolverket (2015) *Redovisning av uppdrag om insatser inom yrkesinriktad gymnasialvuxenutbildning och lärlingsutbildning för vuxna m.m.* Dnr 2015:00676

76 9 § Förordning (2015:1047) med instruktion för Staten skolverk.

77 Den senaste samlade redovisningen publicerades i april 2016, Skolverket (2016) *Uppföljning av gymnasieskolan*.

78 Skolverket (2014) *Yrkeslärare per program*. Rapport 414, Skolverket (2016) *Det arbetsplatsförlagda lärandet på gymnasieskolans yrkesprogram*. Rapport 437.

79 www.gymnasieinfo.se/gymnasieval

mar tänker kring gymnasievalet och via vilka kanaler de kommunicerar. För att testa kampanjidéer och ställa frågor kring gymnasievalet har vi har träffat elever och studie- och yrkesvägledare.

De nationella programråden har fått lämna förslag och synpunkter till Skolverket om vilka yrken som bör uppmärksammas på gymnasieinfo.se samt om vilka yrken som ska kopplas till respektive program. För att skapa uppmärksamhet kring webbplatsen har Skolverket bl.a. annonserat på olika webbplatser. Vi har nått 150 000-200 000 personer varje höst under perioden som vi har annonserat. Tydliga toppar i besöksstatistiken syns då gymnasievalet är aktuellt.

Vid tre tillfällen sedan år 2012 har Skolverket också producerat tidningen Gymnasievalet som sänds hem till alla familjer med barn som ska välja gymnasieskola. Även studie- och yrkesvägledarna i alla grundskolor med åk 7-9 och alla gymnasieskolor har fått exemplar av tidningen.

Frågan om yrkesprogrammets attraktivitet är komplex och Skolverket menar därför att det är svårt att avgöra vilka effekter ovanstående informationsinsatser får. Skolverket ser det dock som viktigt att det erbjuds information från en objektiv statlig myndighet.

Yrkesutbildningens år

Regeringen har beslutat att särskilt satsa på 2016 som yrkesutbildningens år. I och med detta har Skolverket fått i uppdrag att genomföra insatser för att höja yrkesutbildningens kvalitet och attraktionskraft.⁸⁰ Uppdraget genomförs i dialog med *WorldSkills Sweden* (WSS)⁸¹ och de nationella programråden. De huvudsakliga målgrupperna är ungdomar som står inför sitt gymnasieval samt deras vårdnadshavare. Samarbetet med WSS sker bl.a. genom att Skolverket kompletterar och stärker deras insatser. Samarbetet med de nationella programråden inom ramen för detta uppdrag sker i huvudsak genom att Skolverket håller dem uppdaterade om våra insatser, så att de i sin tur kan sprida information inom respektive bransch.

Skolverkets insatser inom ramen för Yrkesutbildningens år är följande:

- *Deltagande i yrkes-SM och yrkes-EM.* Temat för Skolverkets deltagande är "Yrkesutbildning – ett smart val!". Vi har med oss information om gymnasieprogrammen och erbjuder studie- och yrkesvägledning. Besökarna får även möjlighet att träffa och få information av elever som går ett yrkesprogram.
- *Deltagande i gymnasie-mässor.* För att nå ut till elever i de delar av landet som inte omfattas av ovan nämnda yrkestävlingar deltar vi i ett tiotal gymnasie-mässor. Temat och upplägget är i huvudsak detsamma som på yrkes-SM och yrkes-EM.
- *Kampanjen Talangjakten.* En film- och fototävling som vänder sig till elever i åk 8 och 9. Utmaningen är att fotografera eller göra filmer om yrken med koppling till gymnasieskolans yrkesprogram. Bidragen visas på gymnasieinfo.se/talangjakten. Tävlingen pågår under september och priset är en klassresa till Göteborg under yrkes-EM med boende och studiebesök. Tio vinnare

80 Utbildningsdepartementet (2016) *Regleringsbrev för budgetåret 2016 avseende Statens skolverk.*

81 WorldSkills Sweden är ett samarbete mellan Svenskt Näringsliv, LO och staten (Skolverket, utbildningsdepartementet och Myndigheten för yrkeshögskolan). Målet är att höja statusen, intresset och kvaliteten på yrkesutbildningar.

kommer att utses av en jury bestående av representanter från Svensk näringsliv, LO, Jupiter reklam och Skolverket.

- *Kampanj via annonser och i sociala medier* med budskapet att yrkesprogrammen ger många möjligheter och öppnar dörrar till yrken, eget företagande samt utbildning på både yrkeshögskolan och högskolan. Primär målgrupp är högstadiel elever men målet är att även nå deras vårdnadshavare. Skolverket kommer att bygga vidare på annonskampanjen vi genomförde år 2013 och 2015 och som finns på gymnasieinfo.se/gymnasieval.
- *Kampanjen Din talang*. Denna kampanj görs inom ramen för Yrkesutbildningens år, men drivs av WSS. På kampanjens hemsida finns bl.a. information och filmer om yrkesutbildning. Skolverket kommer att använda en del av denna information på gymnasieinfo.se/gymnasieval. Skolverket kommer också att tillsammans med WSS producera ytterligare filmer så att fler yrkesprogram täcks in.
- *Konferenser med temat "Motivera för framtiden"*. Skolverket ordnar under hösten 2016 ett antal konferenser med fokus på yrkesutbildning och vilka möjligheter det för med sig. Målgruppen är studie- och yrkesvägledare i grundskolan och lärare i grundskolans senare år. Konferenserna är inte bara en insats inom Yrkesutbildningens år utan också en av Skolverkets insatser för att stärka studie- och yrkesvägledningen (se nedan), samt Skolverkets uppdrag inom yrkesintroduktion och Lärlingscentrum som nämns i andra kapitel.

Insatser för en stärkt studie- och yrkesvägledning

Skolverket har sedan år 2013 haft i uppdrag att genomföra fortbildningsinsatser för att förbättra kvaliteten i studie- och yrkesvägledningen.⁸² Insatserna består av utbildningspaket, kurser, konferenser, stödmaterial, föreläsningar och insatser i samverkan med Skolverkets uppdrag *Samverkan för bästa skola*. Målgrupperna är skolhuvudmän, skolledare, studie- och yrkesvägledare, lärare och i viss mån företrädare för arbetslivet.

Det senaste året har insatserna i hög grad anpassats till att möta behov av vägledning och information för nyanlända. Det innebär samverkan och gemensamma insatser med *Nyanlända-uppdraget* inom Skolverket, framtagande av ett särskilt stödmaterial om nyanlända samt vägledning och kurser som Skolverket köper med inriktning mot nyanlända och vägledning, migration och mångkulturalitet.

Skolverkets mest omfattande insats för att förbättra studie- och yrkesvägledningen är *Utbildningspaketet skola-arbetsliv*. Syftet med utbildningen är att stärka deltagarnas kunskaper om arbetslivet och hur studie- och yrkesvägledning kan vävas in i den ordinarie undervisningen i respektive ämne. Målgruppen är i första hand lärare, studie- och yrkesvägledare och skolledare grundskolan, men även gymnasieskolan och vuxenutbildningen omfattas. Insatsen genomförs tillsammans med Arbetsförmedlingen och regioner som arbetar med kompetensförsörjning.

82 Utbildningsdepartementet (2016) *Regleringsbrev för budgetåret 2016 avseende Statens skolverk*.

Flera av Skolverkets övriga insatser för att stärka studie- och yrkesvägledningen omfattar gymnasiesärskolan och vuxenutbildningen. Skolverket har t.ex. genomfört en konferensserie med särskilt fokus på vuxenutbildningen och år 2014 tagit fram ett stödmaterial med temat studie- och yrkesvägledning och apl i särskild utbildning för vuxna. År 2014 tog vi också fram ett stödmaterial om att synliggöra generella kompetenser i vägledningssamtal.

En viktig utgångspunkt för insatserna är de *allmänna råd för studie- och yrkesvägledningen* som Skolverket tog fram 2013. Ett centralt budskap i råden är att undervisning, information och vägledningssamtal tillsammans utgör den studie- och yrkesvägledning som ska tillgodose elevens behov av vägledning och stödja elevens val av studier och yrken. Vid sidan av de allmänna råden har Skolverket också tagit fram ett *stödmaterial* för lärare i grundskolan om studie- och yrkesvägledning.⁸³

Intresset för Skolverkets insatser har varit stort. Många huvudmän som tagit del av insatserna, i synnerhet kommunala, har ökat fokus på studie- och yrkesvägledningen och planerar åtgärder för att stärka denna verksamhet. I utvärderingar av och samtal med deltagare vid konferenser och kurser har det framkommit att många har fått en ökad förståelse för studie- och yrkesvägledningens roll och potential. Det handlar bl.a. om att vägledning kan bidra till ökad motivation och måluppfyllelse hos eleverna genom att undervisningen i olika ämnen kopplas till kommande arbetsliv samt att god vägledning kan motverka studieavbrott och programbyten i gymnasieskolan. Många deltagare uppger också att de har fått ökad inspiration och kunskap samt verktyg för systematisk utveckling av studie- och yrkesvägledningen. Att huvudmän och rektorer prioriterar och styr studie- och yrkesvägledningen är, enligt Skolverkets erfarenheter, en viktig förutsättning för att insatserna ska få genomslag.

Vidareutbildning i form av ett fjärde år på teknikprogrammet

Under 2015 har Skolverket genomfört informationsinsatser för att stödja starten av vidareutbildningen på teknikprogrammet som blev permanent läsåret 2015/16. Informationsmaterial har gått ut till de olika branschorganisationerna och till elever på teknikprogrammet, artiklar har skrivits i fackpress och Skolverket har medverkat vid ett antal branschträffar och mötesplatser för branscher och skolor. Det nationella programrådet för vidareutbildningen träffas vid minst två tillfällen per termin. I rådet återfinns nu fler avnämare för att stärka samarbetet med bl.a. andra myndigheter, högre ingenjörsutbildning och yrkeshögskolan.

Insatser inom valideringsområdet

Elever i kommunal vuxenutbildning och särskild utbildning för vuxna kan få sina kunskaper och sin kompetens validerade. I en validering bedöms, värderas och dokumenteras de kunskaper som en person har.⁸⁴ Genom att utgå från vad den vuxne har med sig undviker man att studietiden blir onödigt lång. Det gäller både för teoretiska och yrkesinriktade studier.

83 Skolverket (2014) *Studie- och yrkesvägledning i undervisningen. Fem lärande exempel från grundskolan.*

84 20 kap. 42-43 §§ skollagen, 21 kap. 21-22 §§ skollagen.

Skolverket har i uppdrag att utveckla riktlinjer till stöd för kommunernas arbete med validering. Riktlinjerna ska inkludera validering avseende nyanlända med avslutad eller delvis avslutad gymnasial utbildning. Skolverket har också i uppdrag att under år 2016 och 2017 genomföra en fortbildningsinsats om validering, upphandlad på högskolenivå, för att öka kunskaperna om valideringsprocessen och på så sätt bidra till att bedömningarna av enskildas förutsättningar görs på ett likvärdigt sätt, bl.a. utifrån kön, och med ett likvärdigt syfte. Fortbildningen ska i första hand riktas till studie- och yrkesvägledare inom vuxenutbildningen.⁸⁵

Uppdraget om att utveckla riktlinjer för kommunernas arbete med validering har Skolverket fått under sommaren 2016 och arbetet har därför nyligen påbörjats. När det kommer till arbetet med att upphandla en utbildning om validering har Skolverket hittills utarbetat målsättningar för utbildningen samt tagit fram ett förslag om utbildningens innehåll. Förslaget ska arbetas igenom med en expertgrupp och en referensgrupp. Skolverket arbetar i skrivande stund med att sätta samman dessa grupper. Skolverket har också kontaktat lärosäten och gett dem möjlighet anmäla intresse för att bedriva utbildningen.

Statsbidrag för elevtillströmning till yrkesutbildning

Statsbidrag för yrkesinriktad vuxenutbildning (yrkesvux)

Statsbidraget för yrkesinriktad gymnasial vuxenutbildning har funnits sedan 2009. Syftet med bidraget är att ge fler vuxna en möjlighet att gå en yrkesutbildning på komvux eller särsvux. Enskilda kommuner, kommuner i samverkan eller kommunalförbund kan ansöka om bidraget. Bidragets storlek beror på antalet årsstudieplatser⁸⁶ som den genomförda undervisningen motsvarar.⁸⁷ I nedanstående tabell redovisas utfallet av statsbidragsansökningarna år 2014–2016.

Tabell 6. Statsbidrag för yrkesinriktad vuxenutbildning.

År	Ram (mnkr)	Årstudieplatser	Beviljat belopp (mnkr)	Årstudieplatser	Antal sökanden	Återkrav (mnkr)	Förbrukat statsbidrag/ram
2014	620	12 400	620	12 400	136	4, 5	99 %
2015	285,7	5 714	285,7	5 714	136	0	100 %
2016	423,8	8 475	423,8	8 475	145	-	-

För 2015 beviljade Skolverket ansökningar från 136 kommuner eller kommuner i samverkan – totalt fick samtliga av landets 290 kommuner del av statsbidraget. Bidraget omfattade nära 286 miljoner kronor, vilket motsvarar drygt 5 700 årstudieplatser.

År 2016 är bidragsramen för yrkesvux nästan 424 miljoner kronor, vilket motsvarar nästan 8 500 årstudieplatser. Hela beloppet har beviljats till 145 sökande. Bidraget var översökt, d.v.s. efterfrågan var betydligt högre än tillgängliga medel. För att fördela alla tillgängliga medel gjorde Skolverket en extra

⁸⁵ Utbildningsdepartementet (2016) *Regleringsbrev för budgetåret 2016 avseende Statens skolverk*.

⁸⁶ En årsstudieplats motsvarar ett antal verksamhetspoäng som varierar något beroende på vilka ämnen det handlar om. En årsstudieplats beräknas därmed inte på samma sätt som beräkningen av antalet heltidsstuderande, som görs inom ramen för den officiella statistiken.

⁸⁷ Förordning (2009:43) om statsbidrag för yrkesinriktad och viss teoretisk vuxenutbildning på gymnasial nivå.

utlysning av *statsbidraget för komvux* (som var undersökt), varvid huvudmännen uppmärksammades om att komvux även rymmer kurser för yrkesutbildningar.

År 2016 har även 100 miljoner kronor, motsvarande 2 000 årstudieplatser, avsatts för utbildningsplatser inom yrkesvux som kombineras med utbildning i svenska för invandrare (sfi) och svenska som andraspråk. Avsikten är att stimulera de kommuner som genomför kurser i yrkesutbildning kombinerat med språkkurser och modersmålsstöd att vidareutveckla konceptet, samt att få fler kommuner att satsa på denna typ av utbildning. Syftet är att bättre ta tillvara på nyanländas kompetens. Hela beloppet har beviljats till 84 sökande.

Skolverket följer upp kommunernas arbete inom ramen för både yrkes- och lärlingsvuxsatsningarna.⁸⁸ Av uppföljningarna framgår att många kommuner finansierar en stor del av yrkesutbildningen på komvux genom statsbidrag. Kommunerna har också angett att den egna finansieringen har prioriterats ner på grund av ökade kostnader för utbildning som den enskilde har rätt till, såsom sfi och vuxenutbildning på grundläggande nivå.

Många kommuner har svårt att skilja elever vars utbildningsplatser finansieras av statsbidrag från elever vars platser finansieras av den egna kommunala budgeten. Det försvårar uppföljningen av yrkesvuxsatsningen, exempelvis vad gäller antalet årsstudieplatser som satsningen finansierar.

Statsbidrag för yrkesförarutbildning

Kommuner, kommunalförbund eller kommuner i samverkan kan söka statsbidraget för yrkesförarutbildning inom gymnasial vuxenutbildning. Syftet är att finansiera yrkesförarutbildningar inom godstransport och persontransport. Kommunerna och kommunalförbunden anordnar antingen utbildningarna i egen regi eller via upphandlade utbildningsanordnare. Detta statsbidrag startade 2009.⁸⁹

Statsbidraget är översökt och ungefär hälften av de sökta platserna brukar kunna beviljas. Budgeten för 2015 var 65 401 000 kronor och år 2016 är den 66 658 000 kronor. Återbetalt belopp var nästan 1 miljon kronor högre 2015 än 2014, men 79 procent av detta betalades ut genom omfördelning till andra kommuner eller annan utbildningstyp.

Inför bidragsåret 2017 ser Skolverket över fördelningsmodellen för detta statsbidrag i syfte att öka transparensen i tilldelningen

Statsbidrag för traineejobb och utbildningskontrakt

I vårändringsbudgeten för 2015 aviserade regeringen en satsning på traineejobb och utbildningskontrakt som vägar in på arbetsmarknaden för arbetslösa ungdomar som är 20 år eller äldre. Dessa satsningar syftar till att minska arbetslösheten och underlätta generationsväxling inom välfärden.⁹⁰

Traineejobb ska vara möjliga både inom välfärdssektorn och inom sektorer på hela arbetsmarknaden där det finns bristyrken. Statsbidraget kan sökas av kommuner, kommunförbund eller kommuner i samverkan för kurser inom kommunal vuxenutbildning som kombineras med traineejobb.⁹¹

88 Den senaste uppföljningen redovisas i Skolverket (2016) *Redovisning av insatser inom yrkesinriktad gymnasial vuxenutbildning och lärlingsutbildning för vuxna år 2015*. Dnr 5.1.3-2016:896.

89 Förordning (2009:43) om statsbidrag för yrkesinriktad och viss teoretisk vuxenutbildning på gymnasial nivå.

90 *Vårändringsbudget för 2015*. Prop. 2014/15:99.

91 Förordning (2015:504) om statsbidrag för utbildning som kombineras med traineejobb.

Till bidraget för traineejobb beviljade Skolverket under 2015 ansökningar från 52 kommuner eller kommuner i samverkan. Bidraget omfattade totalt 14 miljoner kr, motsvarande 295 årstudieplatser. Vid årets slut gjorde Skolverket återkrav för 9 400 000 kr. Skolhuvudmännen har hänvisat till att det har varit svårt för Arbetsförmedlingen att hitta personer som motsvarar de krav som ställs för ett traineejobb. De har även framfört att det är oklart hur samverkan mellan skolhuvudmannen och Arbetsförmedlingen ska ske.

År 2016 är ramen för traineejobb 168 700 000 kr, motsvarande 3 556 årstudieplatser. 159 sökande beviljades statsbidrag motsvarande 129 470 000 kr och 2 726 årstudieplatser. Då 39 230 000 kr återstod av bidraget utlystes en ny ansökningsomgång i vilken 16 huvudmän beviljades statsbidrag. Totalt har statsbidrag beviljats för 135 500 000 kr och 2 853 årstudieplatser. Ej utnyttjat belopp uppgår till 33 200 000 kr och 699 årstudieplatser.

Utbildningskontrakt innebär att en ungdom kan studera på komvux eller folkhögskola med målsättning att fullfölja en gymnasieutbildning. Vid behov kan studier på deltid kombineras med arbete eller praktik på deltid. Utbildningskontrakt är en insats som Arbetsförmedlingen och kommunen genomför gemensamt.

Skolverket betalar ut ett statsbidrag för att kompensera kommunerna för ökade kostnader till följd av den elevökning som utbildningskontrakt innebär.⁹² Sammanlagt 81,75 miljoner kronor betalades ut i statsbidrag 2015 för kommunernas ökade kostnader till följd av den högre bidragsnivån.

Statsbidrag för vidareutbildning i form av ett fjärde år på teknikprogrammet
Statsbidrag som finansierar vidareutbildning i form av ett fjärde år på teknikprogrammet beslutas årligen.⁹³ Inför läsåret 2016/17 har ytterligare ett 30-tal skolor beviljats statsbidrag, vilket betyder att ungefär 75 skolor erbjuder vidareutbildningen hösten 2016. Dock finns skolor som trots statsbidrag inte startar vidareutbildningen, framförallt p.g.a. svårigheter att rekrytera elever.

Skolverkets bedömningar

Skolverket bedömer att de pågående insatserna för att fler ska välja en yrkesutbildning har betydelse, men att påverkansarbete tar tid vilket innebär behov av långsiktighet.

För att Skolverket ska fånga upp frågor och iakttagelser kring utbildningsval och utbildningsutbud är våra olika former av kontakt med huvudmän, skolor och branscher av fortsatt betydelse. Fortsatt kartläggning och analys av elevfördelningen mellan olika program är också viktigt. Det bidrar med förståelse för kopplingen mellan utbildningsval och olika bakgrundsfaktorer samt utbildningsval i förhållande till arbetsmarknadens behov, vilket i sin tur kan ligga till grund för olika utvecklingsinsatser.

Nedan redovisas ytterligare åtgärder som enligt Skolverkets bedömning kan bidra till ett ökat intresse för yrkesutbildning. Flera av bedömningarna görs

92 Utbildningsdepartementet (2015) *Uppdrag att betala ut statsbidrag till kommuner som ersättning för utbildningsplatser för viss utbildning för arbetslösa ungdomar i åldern 20–24 år*. U2015/03560/SAM (delvis) U2015/03641/GV.

93 Förordning (2014:854) om vidareutbildning i form av ett fjärde tekniskt år och statsbidrag för sådan utbildning.

med utgångspunkt i pågående utredningar och aktuella utredningsförslag. Inledningsvis sätter vi frågan om utbildningsval, och i synnerhet intresset för gymnasieskolans yrkesprogram, i ett större sammanhang.

Många faktorer påverkar utbildningsvalen

Sedan lång tid tillbaka har det skett en minskning av intresset för gymnasieskolans yrkesprogram. Skolverket har i flera tidigare sammanhang konstaterat att det minskande intresset för yrkesprogrammen gör det svårt för många kommuner att upprätthålla ett brett utbud av program och inriktningar, något som har varit speciellt märkbart med de senaste årens minskande elevkullar. Ett minskat utbud i närområdet bidrar i sin tur till att ännu färre elever har möjlighet att välja yrkesprogram.⁹⁴ Elevernas utbildningsval påverkas därtill av många andra faktorer exempelvis attityder till olika utbildningar, olika yrkens status i samhället, föreställningar om vilka yrken som är lämpliga för män respektive kvinnor, föräldrarnas utbildningsnivå och preferenser, information om och signaler från arbetslivet samt den kommunala och regionala kontexten.⁹⁵

Frågan om elevernas val av utbildning är därmed komplex och kan knappast påverkas enbart genom åtgärder och insatser inom skolväsendet. Samtidigt har skolan ett kompensatoriskt uppdrag att möjliggöra för alla elever att välja och tillgodogöra sig utbildning oberoende av bakgrund, förutsättningar och kön. Det är därför en viktig framtida uppgift för skolväsendet att fortsätta verka för att förändra traditionella mönster som inte är långsiktigt gynnsamma vare sig ur samhällets eller ur individernas perspektiv. Det är också viktigt att branscherna aktivt medverkar till att öka intresset för respektive yrkesområde via bl.a. information, deltagande i lokala programråd och satsningar på apl-verksamhet.

Den tydligare uppdelningen av gymnasieskolan kan ha påverkat yrkesprogrammets attraktionskraft

Gymnasiereformen 2011 syftade bl.a. till att tydliggöra skillnaderna mellan de nationella programmen med två distinkta programtyper, varav den ena förbereder för högskolestudier och den andra för arbete direkt efter gymnasieskolan. Yrkesprogrammen har i och med reformen lägre behörighetskrav jämfört med de högskoleförberedande programmen och eleverna får inte grundläggande behörighet till högskolan om de inte aktivt väljer ytterligare kurser som krävs för behörighet. Skolverket har tidigare ifrågasatt ändamålsenligheten i denna tudelning och vi menar att den på flera sätt kan ha påverkat yrkesprogrammets attraktionskraft.⁹⁶

Lägre behörighetskrav kan ha skapat föreställningar om att elever med höga betyg inte hör till programmets huvudsakliga målgrupp, även om de är intresserade av dessa utbildningar. Det finns också indikationer på att ungdomar som vill skjuta på sina yrkesval och ha möjlighet att byta bana efter gymnasiet ser högskoleförberedande program som ett bättre alternativ.⁹⁷

94 Skolverket (2016) *Uppföljning av gymnasieskolan*.

95 Se exempelvis Skolverket (2013) *Det svåra valet. Elevernas val av utbildningar på olika slags gymnasiemarknader*. Rapport 394.

96 Skolverket (2016) *Uppföljning av gymnasieskolan*.

97 Skolverket (2013) *Det svåra valet. Elevernas val av utbildningar på olika slags gymnasie- marknader*. Rapport 394.

Som nämndes i föregående avsnitt påverkas utbildningsvalet av attityder och det finns studier som visar att det förekommer negativa attityder mot yrkesprogram när de jämförs med högskoleförberedande program.⁹⁸ Skolverket menar att sådana attityder riskerar att vidmakthållas och eventuellt förstärkas av kombinationen med lägre behörighetskrav och begränsade möjligheter till högskolebehörighet.

Tudelningen innebär också en tudelning av informationen om gymnasieskolan. Det gäller både i den offentliga diskussionen, som denna rapport är en del av, och i informationen som riktas till elever. Det kan föra med sig att gymnasievalet i första hand betraktas som ett val mellan de två programtyperna, istället för mellan de enskilda programmen.

Enligt Skolverkets bedömning talar detta sammantaget för att den tydligare uppdelningen av gymnasieskolan kan ha minskat yrkesprogrammets attraktionskraft. Skolverket avvaktar med övriga bedömningar kring detta tills Gymnasieutredningen har lämnat sitt slutbetänkande. Utredningen ska bl.a. analysera konsekvenserna och vid behov föreslå förändringar av de olika behörighetskraven för yrkes- och högskoleförberedande program. De ska dessutom analysera hur elevers rättighet att läsa kurser som ger grundläggande behörighet till högskolan kan stärkas.⁹⁹

Regional samverkan kan främja ett brett utbildningsutbud

Skolverket har i sin uppföljning och analys av gymnasieskolan poängterat att det i dagens marknadsorienterade och decentraliserade system saknas garantier för att ett brett utbildningsutbud tillhandhålls i landets alla delar.¹⁰⁰ I detta sammanhang kan Skolkommissionens övervägande om att staten bör stärka sin regionala närvaro nämnas. Inom gymnasieskolan menar Skolkommissionen att staten på så vis skulle kunna bidra med analyser på regional nivå om vilka behov som finns.¹⁰¹

Skolverket delar bedömningen att regional samverkan kring utbildningsutbudet i gymnasieskolan behöver utvecklas, och vill poängtera betydelsen av att också arbetslivet involveras i diskussioner på regional nivå om hur utbildningsutbud och olika yrkens attraktivitet kan stärkas. Skolverket avvaktar dock med bedömningar om formerna för och statens roll i en sådan utvecklad samverkan.

Samverkan kring utbildningsplatser kan också ha en positiv inverkan på utbildningsutbudet inom komvux. Skolverket har därför tillstyrkt Yrkesprogramutredningens förslag om att statsbidraget för yrkesvux ska villkoras med att minst tre kommuner ska ansöka om bidraget gemensamt.¹⁰² Vi har dock lyft fram att villkoret kan behöva konkretiseras. Enligt utredningens förslag ska statsbidraget även villkoras med att kommunerna planerar utbild-

98 Panican, Ratio och Lunds universitet (2015) *Väljer unga fel? Grundskoleelevers attityder till gymnasievalet*, Panican (2014) *Den (o)villkorade gymnasieskolan – en förpliktigande rättighet och skyldigheten att välja bort yrkesutbildningar*. I Panican (red.) (2014) *Yrkesutbildning för morgondagens arbetsliv*, Skolverket (2013) *Det svåra valet. Elevernas val av utbildningar på olika slags gymnasiemarknader*. Rapport 394.

99 *En attraktiv gymnasieutbildning för alla*. Dir. 2015:31

100 Skolverket (2016) *Uppföljning av gymnasieskolan*.

101 Skolkommissionen (2015) *Samling för skolan. Nationella målsättningar och utvecklingsområden för kunskap och likvärdighet*. SOU 2016:38.

102 Yrkesprogramutredningen (2015) *Välja yrke*. SOU 2015:97.

ningen i samråd med aktören med regionalt utvecklingsansvar i länet. Till detta återkommer vi i kapitel 6, Yrkesutbildning och arbetsmarknad.

I diskussioner om hur ett brett utbildningsutbud kan främjas är också möjlighet till fjärrundervisning¹⁰³ relevant att beakta. Regeringen har beslutat om en försöksverksamhet med fjärrundervisning. Mot bakgrund av försöksverksamheten har Skolverket fått i uppdrag att utvärdera bl.a. hur möjligheten till fjärrundervisning påverkar elevernas tillgång till undervisning, samt under vilka förutsättningar och i vilka ämnen som fjärrundervisning kan bedrivas med god kvalitet.¹⁰⁴ Uppdraget ska delredovisas senast den 15 mars 2017.

Studie- och yrkesvägledningen behöver stärkas

Det är svårt för unga att själva skapa sig en uppfattning om vilka yrken som finns och som kan vara möjliga att inrikta sig mot via ett yrkesprogram. Tydliga bilder av framtida yrken, liksom känslan av att ha valt rätt program, kan dessutom öka elevernas motivation och minska risken för studieavbrott.¹⁰⁵ Att elever får saklig information om yrken och om gymnasieskolan är därför mycket betydelsefullt och Skolverkets arbete med att informera om detta är därför fortsatt viktigt.

För att alla elever ska få förutsättningar att göra återkommande val om studie- och yrkesinriktning är det också viktigt att studie- och yrkesvägledningen utvecklas. Huvudmän behöver i högre utsträckning inkludera studie- och yrkesvägledningen i det systematiska kvalitetsarbetet samt ställa tydligare och högre krav på denna verksamhet. Studie- och yrkesvägledning bör också i högre utsträckning integreras i ämnesundervisningen samt bidra till att elevernas studie- och yrkesval inte begränsas av kön eller av social eller kulturell bakgrund.

Skolverket delar därtill Yrkesprogramutredningens bedömning¹⁰⁶ om att en statlig utredning bör få i uppdrag att utveckla studie- och yrkesvägledningen i grundskolan och vi anser att en sådan utredning också bör omfatta övriga skolformer.¹⁰⁷

Utbyggd prao kan öka intresset för yrkesprogram

Goda förutsättningar för arbetslivsorientering och samverkan med arbetslivet i grundskolan kan skapa intresse för gymnasieskolans yrkesprogram. Yrkesprogramsutredningen har lämnat ett förslag om rätt till prao för elever i årskurs 8 och 9. Skolverket har tillstyrkt förslaget och betonat vikten av att eleverna får genomföra sina prao-veckor på arbetsplatser av olika karaktär som ett led i att bredda elevernas kunskaper om arbetsmarknaden och olika yrken.

103 Med fjärrundervisning avses en interaktiv undervisning som bedrivs med informations- och kommunikationsteknik där lärare och elever är åtskilda i rum (men inte i tid, som fallet är när det gäller distansutbildning).

104 Enligt 4a kap. gymnasieförordningen får fjärrundervisning i gymnasieskolan anordnas i moderna språk, modersmål, samt teckenspråk, samt för att ge elever studiehandledning på modersmålet.

105 Skolinspektionen (2013) *Studie- och yrkesvägledning i grundskolan*. Rapport 2013:5, Skolinspektionen (2014) *Undervisning på yrkesprogram*. Rapport 2014:05.

106 Yrkesprogramsutredningen (2015) *Välja yrke*. SOU 2015:97

107 Skolverket anser dock att utredningen inte ska få i uppdrag att överväga arbetslivskunskap som nytt ämne i grundskolan, så som yrkesprogramsutredningen föreslår. Detta på grund av ämnesträngseln i grundskolan, och arbetslivskunskap kan omhändertas i grundskolans befintliga ämnen. Se Skolverket (2016) *Yttrande över Välja yrke, slutbetänkande av yrkesprogramsutredningen*, SOU 2015:97. Dnr 2015:1514.

Yrkesprogramsutredningen lyfter också fram att yrkestävlingar kan öka yrkesutbildningarnas attraktionskraft och föreslår därför en utökad statlig satsning på sådana tävlingar. Skolverket är positiva till förslaget under förutsättning att medel som avsatts för utveckling av lärlingsutbildningen samt ersättning till arbetsgivare inte används för detta ändamål.¹⁰⁸

Värdegrundsarbete kan bidra till yrkesutbildningens attraktionskraft

Som framgått i detta kapitel präglas de gymnasiala yrkesutbildningarna av traditionella mönster när det gäller elevernas bakgrund och kön. För att yrkesutbildningen ska attrahera nya grupper och för att elever som valt otraditionellt också ska fullfölja sin utbildning behöver de känna sig trygga och inkluderade. Yrkesprogramsutredningen har därför föreslagit att Skolverket i arbetet med nationella skolutvecklingsprogram särskilt ska beakta behovet av värdegrundsarbete inom gymnasieskolans yrkesprogram. De har också föreslagit att Skolinspektionen ska få i uppdrag att granska värdegrundsarbetet i gymnasieskolan. Skolverket delar Yrkesprogramsutredningens bedömningar och har tillstyrkt dessa förslag.

Möjlighet att läsa såväl yrkesinriktade som teoretiska kurser på komvux har stor betydelse

Det kan vara svårt att redan i 15-årsåldern göra initierade studieval mot sitt framtida yrkesliv. I dagens arbetsliv sker dessutom förändringar snabbt. Möjlighet att läsa såväl yrkesinriktade som teoretiska kurser på komvux är därför av stor betydelse och behovet av vuxenutbildning har blivit större med det ökade antalet nyanlända. Skolverket har yttrat sig positivt till regeringens förslag om utökade rättigheter att studera på komvux inom ramen för det nya kunskapslyftet¹⁰⁹, som innebär att alla vuxna ska ha rätt att delta i komvux i syfte att uppnå behörighet till högskola, men också till yrkeshögskola.

Effekter av insatser inom vuxenutbildningen är svåra att mäta och analysera. Det beror till stor del på att de administrativa stöd som vuxenutbildningen använder, och som skulle kunna bidra med statistiska underlag, oftast är utformade för ungdomsskolan i form av terminer och program. Skolverket har yttrat sig positivt till förslaget att myndigheten ska göra en förstudie om inrättande av en databas för vuxenutbildningen, eftersom det bl.a. kan underlätta uppföljning av insatser inom komvux.¹¹⁰

108 Yrkesprogramsutredningen (2015) *Välja yrke*. SOU 2015:97, Skolverket (2016) *Yttrande över Välja yrke, slutbetänkande av yrkesprogramsutredningen*, SOU 2015:97. Dnr 2015:1514.

109 Skolverket (2016) *Yttrande över Rätt till behörighetsgivande utbildning inom komvux (Ds 2015:60)*. Dnr 4.2.1-2015:1610. Kostnaderna för en rättighet till behörighetsgivande utbildning i komvux föreslås enligt regeringens förslag fullt ut ersättas av staten i enlighet med den s.k. kommunala finansieringsprincipen.

110 Skolverket (2016) *Yttrande över Rätt till behörighetsgivande utbildning inom komvux (Ds 2015:60)*. Dnr 4.1.2-2015:1610.

Viktigt att möjliggöra yrkesinriktade studier för nyanlända

Nyanlända har blivit en större elevgrupp i alla skolformer och är därmed också en större målgrupp för yrkesutbildningarna. Huvudmän behöver säkerställa att nyanlända, som så önskar, får börja en yrkesutbildning så snabbt som möjligt. Det kan t.ex. handla om att möjliggöra yrkesinriktade studier på introduktionsprogrammet språkintröduktion eller studier i svenska/svenska som andraspråk inom ramen för något av de yrkesinriktade introduktionsprogrammen. För nyanlända i sena tonåren kan det vara svårt att uppnå behörighet till ett nationellt program innan de fyller 20 år. Skolverket vill betona vikten av en utvecklad samverkan mellan gymnasieskola och vuxenutbildning för att främja dessa elevers möjligheter till fortsatta studier.

Det behövs fungerande former för validering

För att fler vuxna ska kunna påbörja en yrkesutbildning på lämplig nivå är väl fungerande system för validering av stor betydelse. Med det ökade antalet nyanlända ökar också behovet av fungerande former för validering av kunskaper och kompetenser som förvärvats i utlandet. Flera initiativ har tagits för att utveckla validering och dessa sammanfattas nedan. Det är enligt Skolverket angeläget att det pågående utvecklingsarbetet fortsätter.

År 2015 tillsatte regeringen en delegation med uppdrag att följa, stödja och driva på ett samordnat utvecklingsarbete inom valideringsområdet. Delegationen ska lämna förslag på en nationell strategi för validering som präglas av effektivitet, långsiktighet och överblickbarhet och som gynnar utvecklingen av hållbara och generella strukturer för validering på nationell och regional nivå. I uppdraget ingår att verka för att valideringsinsatser ska möta olika individers behov, något som bl.a. kan främja nyanländas möjligheter till validering. Uppdraget ska slutredovisas i december år 2019.¹¹¹

Utöver detta har regeringen i juli år 2016 lämnat förslag som syftar till att öka tillgången till validering och tydliggöra olika myndigheters ansvar. Synpunkter från Skolverket och andra remissinstanser ska lämnas senast 3 november 2016.¹¹²

Som tidigare nämnts har Skolverket dessutom fått i uppdrag att utveckla riktlinjer till stöd för kommunernas arbete med validering samt att genomföra en fortbildningsinsats om validering.¹¹³

111 *En samordnad utveckling av validering*. Dir. 2015:120.

112 Utbildningsdepartementet (2016) *Validering med mervärde*. Ds 2016:24.

113 Utbildningsdepartementet (2016) *Regleringsbrev för budgetåret 2016 avseende Statens skolverk*.

4. Innehåll och kvalitet

Det här kapitlet handlar om yrkesutbildningarnas innehåll och kvalitet med fokus på den skolförlagda delen av utbildningen. Den arbetsplatsförlagda delen behandlas i nästa kapitel. Kapitlet inleds med en sammanfattning av rapporter och statistik som tillsammans kan ge en bild av yrkesutbildningarnas kvalitet, med betoning på de nationella yrkesprogrammen. Sådant som särskilt rör de yrkesinriktade introduktionsprogrammen uppmärksammas i separata avsnitt. Kapitlet avslutas med en redogörelse för Skolverkets insatser för att utveckla yrkesutbildningarnas innehåll och kvalitet samt vår bedömning av utvecklingsbehov.

Kvalitetsgranskningar från Skolinspektionen med relevans för yrkesprogrammen

Skolinspektionen har i uppdrag att utöva tillsyn och granska kvaliteten i skolväsendet. Myndigheten har genomfört ett antal granskningar som belyser olika aspekter av yrkesprogrammets kvalitet. Nedan sammanfattas resultaten från dessa granskningar och de utvecklingsområden som Skolinspektionen uppmärksammat.

Undervisning och arbetsformer på yrkesprogram

År 2014 granskade Skolinspektionen den skolförlagda delen av undervisningen på de fem yrkesprogram som hade störst problem med studieavbrott. Syftet var att undersöka om undervisningen stärker elevernas motivation att lära och därmed skapar goda förutsättningar för att de ska nå målen och slutföra utbildningen.

Resultaten visar att eleverna sällan kände till målen för utbildningen vilket, enligt Skolinspektionen, innebär en begränsning av deras möjlighet att utöva inflytande över undervisningen. I flera fall fanns även brister i lärarnas återkoppling till eleverna, där elevernas kunskaper ställs i relation till kunskapskraven. Det var också vanligt att eleverna möttes av lågt ställda förväntningar. Ytterligare ett utvecklingsområde som Skolinspektionen uppmärksammar gäller särskilt stöd. Flera skolor hade otydliga rutiner för arbetet med särskilt stöd, trots att det kunde finnas kompetens och resurser på skolan.

År 2016 gjorde Skolinspektionen en oanmäld kvalitetsgranskning på de fem största yrkesprogrammen i gymnasieskolan i syftet att kartlägga arbetsformer och lärarstöd på dessa program. Individuellt arbete visade sig vara den näst vanligaste arbetsformen, nästan lika vanlig som helklassundervisning. Resultaten går i linje med tidigare observationer om att det har skett en förändring av arbetsformerna inom den svenska skolan, där individuellt arbete har fått större utrymme i förhållande till helklassundervisning och grupparbete. Granskningen visade också att individuellt arbete utmärkte sig som den arbetsform där eleverna oftast fick en låg grad av lärarstöd.

I anslutning till båda dessa granskningar framhåller Skolinspektionen att det systematiska kvalitetsarbetet behöver förbättras. Skolinspektionen menar att rek-

torer och huvudmän i större utsträckning behöver ta ett samlat grepp om planering, uppföljning och utveckling av undervisningen på yrkesprogrammen.¹¹⁴

Arbete med att förebygga studieavbrott

År 2015 granskade Skolinspektionen skolors insatser för att förebygga studieavbrott på gymnasieskolans yrkesprogram.¹¹⁵ Syftet var att undersöka om elever, som riskerar att inte nå kunskapskraven, får det pedagogiska stöd som de behöver.

Granskningen visar att nästan ingen av skolorna utredde orsaker till elevers frånvaro och behov av stöd i tillräcklig omfattning. Granskningen visar också att samarbete kring elevers stödåtgärder ofta skedde på initiativ av enskilda lärare och inte på grund av fastlagda rutiner för hur samarbetet skulle fungera. På de granskade skolorna var det dessutom ovanligt att elevhälsans kompetens utnyttjades för att bedöma elevers stödbehov. I likhet med ovan nämnda granskningar lyfter Skolinspektionen fram vikten av att huvudmän och rektorer tar sitt ansvar, bl.a. genom att säkerställa att skolpersonalen samarbetar samt att det finns rätt resurser på skolorna, både vad gäller kompetens och tid.

Något som kan bidra till att förebygga studieavbrott är en väl fungerande studie- och yrkesvägledning. Skolinspektionen menar att elever som upplever att de valt fel program riskerar att hoppa av sin utbildning, och betonar därför vikten av kvalificerad vägledning både inför gymnasievalet och under hela utbildningen.¹¹⁶ Som framgick i kapitel 3 har Skolinspektionen identifierat vissa brister i studie- och yrkesvägledningen, bl.a. att denna sällan omfattas av det systematiska kvalitetsarbetet.¹¹⁷

Tillgång på yrkeslärare

Yrkeslärare har en avgörande roll när det kommer till hur yrkesutbildningarna fungerar, både i de skolförlagda och arbetsplatsförlagda delarna.¹¹⁸ Tillgången på yrkeslärare med rätt kvalifikationer är därmed en viktig förutsättning för att utbildningarna ska ha god kvalitet.¹¹⁹

Skolverket publicerade år 2014 en studie om tillgången på yrkeslärare i gymnasieskolan¹²⁰. Studien visar att skolorna har ett stort rekryteringsbehov av lärare på yrkesprogrammen, i synnerhet på el- och energi-, industritekniska, VVS- och fastighets-, bygg- och anläggnings- samt fordons- och transportprogrammet. Dessa rekryteringsbehov förväntas dessutom öka på några års sikt på grund av hög omsättning av yrkeslärare och stora förestående pensionsavgångar. För programinriktningar med svagt elevunderlag kan lärarförsörjningen vara särskilt problematisk. Av studien framkommer också att andelen lärare utan relevant

114 Skolinspektionen (2014) *Undervisning på yrkesprogram*. Rapport 2014:05, Skolinspektionen (2016) *Lärarstöd och arbetsformer i gymnasieskolans yrkesprogram*.

115 Skolinspektionen (2015) *Gymnasieskolors arbete med att förebygga studieavbrott*. Rapport 2015:04.

116 Skolinspektionen (2014) *Undervisning på yrkesprogram*. Rapport 2014:05

117 Skolinspektionen (2013) *Studie- och yrkesvägledning i grundskolan*. Rapport 2013:5.

118 Skolinspektionen (2011) *Arbetsplatsförlagd utbildning i praktiken*, Skolinspektionen (2014) *Undervisning på yrkesprogram*, Skolverket (2016) *Det arbetsplatsförlagda lärandet på gymnasieskolans yrkesprogram*.

119 Tillgång till yrkeslärare är också viktigt för att kunna upprätthålla ett brett utbud av yrkesutbildningar.

120 Skolverket (2014) *Yrkeslärare per program*. Rapport 414.

pedagogisk utbildning är hög på yrkesprogrammen. Inom många program löser skolorna behoven genom att anställa annan undervisande personal än lärare. Denna lösning är vanligare på skolor med enskilda huvudmän än på kommunala skolor.

Skolverket har också haft i uppdrag av regeringen att i samarbete med Universitetskanslersämbetet utarbeta en detaljerad prognos över behovet av olika lärarkategorier. Detta uppdrag redovisades till regeringen i juni år 2015, och för bedömningar om behoven utbildnings- och ämnesvis hänvisar vi till denna redovisning.¹²¹ Prognosens budskap i korthet är ett växande rekryteringsbehov av yrkeslärare. Utgångspunkter för prognosen är det faktum att yrkeslärare har en låg kvarvaro i yrket samt att samtliga tidsbegränsat anställda som saknar pedagogisk högskoleexamen ska ha ersatts av lärare med relevant examen senast år 2019. Med dessa premisser för prognosen beräknas rekryteringsbehovet till cirka 950 yrkeslärare årligen under perioden 2015–2019.

Genomströmning och studieresultat på yrkesprogrammen

Ovanstående information kan kompletteras med uppgifter om elevernas genomströmning och studieresultat. Genomströmning definieras här som andelen gymnasienybörjare som avslutat ett nationellt program med examen eller studiebevis¹²² tre år efter att de började på ett nationellt program. Elever som bytt från ett nationellt program till ett annat omfattas av begreppet så länge examen eller studiebevis utfärdats inom tre år. Studieresultat definieras som elevernas genomsnittliga betygspoäng.

Skolverket vill understryka att denna information inte ensamt kan betraktas som mått på utbildningarnas kvalitet. Genomströmning och studieresultat påverkas av många faktorer vid sidan av skolans inre arbete t.ex. demografiska och sociala faktorer.¹²³ Genomströmning och studieresultat visar inte heller elevernas utveckling under utbildningens gång.

När det gäller gymnasieskolan enligt Gy 2011 finns det hittills statistik om genomströmning för två årskullar – nybörjarna från år 2011 respektive 2012. Denna statistik redovisas i tabell 7 och 8. Där finns också information om andelen elever som påbörjat och avslutat sina studier på samma program. Generellt sett har yrkesprogrammen lägre genomströmningsgrad än de högskoleförberedande programmen.

121 Skolverket (2015) *Redovisning av uppdrag om prognos över behoven av olika lärarkategorier*. Skolverkets Dnr 2014:725.

122 Studiebevis utfärdas istället för examensbevis för elever som inte uppfyller kraven för gymnasieexamen. Till avgångselever räknas elever med minst 2 500 betygsatta poäng. Därmed redovisas studiebevis som omfattar betygsatta kurser som tillsammans utgör minst 2 500 poäng.

123 Se t.ex. Skolverket (2009) *Vad påverkar resultaten i svensk grundskola? Kunskapsöversikt om betydelsen av olika faktorer*.

Tabell 7. Genomströmning efter tre år för nybörjarelever på yrkesprogram ht 2011.

	Antal nybörjare ht 2011	Total andel (%) avgångselever	Varav andel med:		Andel (%) som slutfört utbildningen inom samma program	Andel (%) kvar i gymnasieskolan hösten 2014
			examen	studiebevis (ej examen)		
Nationella program totalt	96 685	79,3	71,4	7,9	75,6	10,6
Yrkesprogram totalt	32 754	76,3	66,6	9,7	74,0	10,7
Elever på yrkesprogram						
Kvinnor	13 673	76,4	67,2	9,1	73,4	10,7
Män	19 081	76,3	66,1	10,2	74,5	10,8
Svensk bakgrund	29 013	77,7	68,7	9,0	75,4	10,3
Utländsk bakgrund	3 726	65,7	50,3	15,3	63,4	14,2
Offentlig huvudman	23 912	77,6	67,9	9,7	75,7	10,2
Enskild huvudman	8 842	73,1	63,1	10,0	69,5	12,3
Föräldrarnas högsta utbildningsnivå						
– eftergymnasial	10 662	78,6	71,2	7,4	76,2	10,4
– gymnasial	21 741	75,4	64,5	10,8	73,1	10,8

Tabell 8. Genomströmning efter tre år för nybörjarelever på yrkesprogram ht 2012.

	Antal nybörjare ht 2012	Total andel (%) avgångselever	Varav andel med:		Andel (%) som slutfört utbildningen inom samma program	Andel (%) kvar i gymnasieskolan hösten 2015
			examen	studiebevis (ej examen)		
Nationella program totalt	90 388	80,7	73,7	7,0	77,2	9,7
Yrkesprogram totalt	28 976	77,8	69,9	7,9	75,2	10,0
Elever på yrkesprogram						
Kvinnor	11 776	77,6	70,2	7,3	74,6	10,1
Män	17 200	78,0	69,6	8,4	75,6	9,9
Svensk bakgrund	25 427	79,3	72,1	7,1	76,8	9,6
Utländsk bakgrund	3 540	67,6	53,8	13,9	64,2	12,9
Offentlig huvudman	21 376	78,6	70,7	7,9	76,7	9,5
Enskild huvudman	7 600	75,7	67,5	8,2	71,1	11,2
Föräldrarnas högsta utbildningsnivå						
– eftergymnasial	9 706	80,6	74,6	6,0	77,6	9,8
– gymnasial	18 890	76,7	67,8	8,9	74,3	10

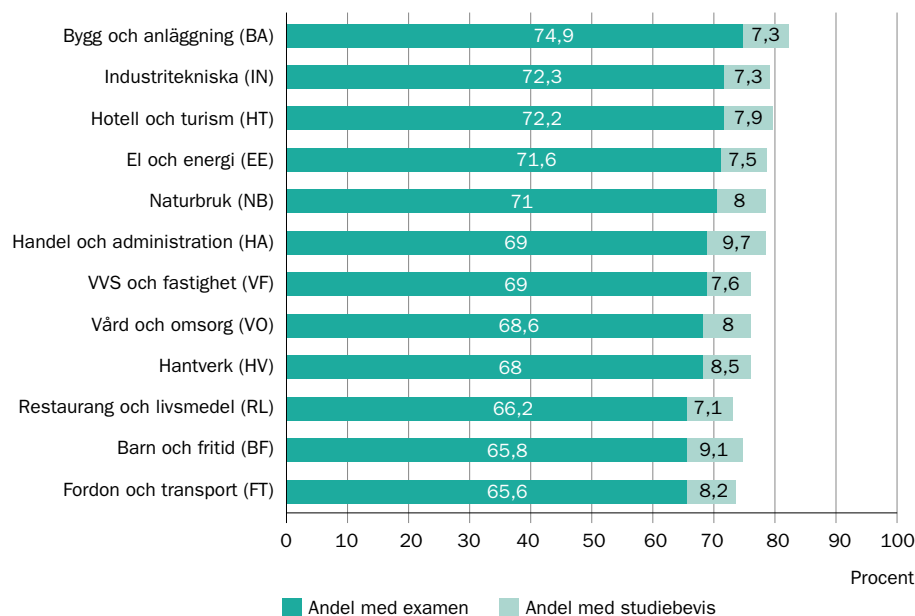
Genomströmningen för nybörjarna på yrkesprogram hösten 2012 var 77,8 procent. Det är en ökning från år 2011, då genomströmningen var 76,3 procent. Bland nybörjarna från hösten 2012 var det också en något större andel som gick ut gymnasieskolan med examen jämfört med nybörjarna hösten 2011; cirka 70 procent jämfört med cirka 67 procent. Sammanfattningsvis har det gått åt rätt håll, även om förändringen är liten och att utvecklingen mellan två avgångskullar inte nödvändigtvis är inledningen på en trend.

Förhållandena mellan de olika undergrupperna som presenteras i tabellerna är i stort sett desamma i en jämförelse mellan de två avgångskullarna. Det vill säga den något ökade andelen examinerade gäller alla undergrupper, men

den proportionella skillnaden mellan exempelvis elever med svensk respektive utländsk bakgrund kvarstår.

Ovanstående information gäller alltså yrkesprogrammen som helhet. I nedanstående diagram redovisas genomströmningen för nybörjareleverna från hösten 2012 uppdelat på respektive program.

Diagram 3. Genomströmning för nybörjarelever på yrkesprogram ht 2012, resultat efter tre års studier

De olika yrkesprogrammen skiljer sig åt när det kommer till genomströmning. Bygg- och anläggningsprogrammet har högst genomströmning med 75 procent examinerade inom tre år. I andra änden av skalan finns fordons- och transportprogrammet där motsvarande andel var 66 procent.

Många elever behöver mer än tre år för att slutföra ett nationellt program. Av nybörjarna hösten 2011 har andelen med examen ökat till 71 procent fyra år efter påbörjade studier (att jämföra med 67 procent tre år efter studiestart). Motsvarande statistik finns ännu inte tillgänglig för nybörjarna 2012.

En fråga som kan resas utifrån statistiken som redovisas ovan är hur vanligt det är att fullfölja sin gymnasieutbildning vid en senare tidpunkt, vilket bl.a. kan göras genom studier inom vuxenutbildningen. *Delegationen för unga till arbete* har undersökt hur stor andel av årskullen född 1989 som hade en fullföljd gymnasieutbildning innan de hunnit fylla 25 år.¹²⁴ I undersökningen inkluderas alltså de som fullföljt sin utbildning vid ett senare tillfälle. Resultatet visar att 93 procent av dem som påbörjat ett yrkesförberedande program hade en fullföljd gymnasieutbildning vid 25 års ålder. Enligt Skolverkets bedömning stärker detta argumentet att möjlighet att läsa på komvux är av stor betydelse (se kapitel 3).

124 Fullföljd gymnasieutbildning. Delegationen för unga till arbetets hemsida. <https://www.dua.se/article/fullfoljd-gymnasieutbildning>. Avläst 2016-07-29.

Den genomsnittliga betygspoängen för eleverna som slutförde yrkesprogram med examen eller studiebevis om minst 2500 poäng våren 2015 var 12,9. Våren 2014 var genomsnittet 13. För elever som slutförde ett högskoleförberedande program var den genomsnittliga betygspoängen 14,5.

Den genomsnittliga betygspoängen varierar mellan de olika yrkesprogrammen. Högst poäng hade elever på naturbruksprogrammet (13,9) följt av elever på restaurang- och livsmedelsprogrammet (13,6) och hantverksprogrammet (13,6). Lägst poäng hade elever på VVS- och fastighetsprogrammet (12,3). På yrkesprogrammet där flest elever slutförde gymnasieskolan våren 2015, el och energiprogrammet, var den genomsnittliga betygspoängen 12,5. Det finns inget yrkesprogram våren 2015 där eleverna hade högre genomsnittlig betygspoäng än på något högskoleförberedande program.

Introduktionsprogram

Vi går nu över till att redovisa uppgifter om de två yrkesinriktade introduktionsprogrammen. Redovisningen omfattar en kort redogörelse för utbildningarnas innehåll och organisation, eftersom det kan variera mellan olika skolor och olika elever.

Programinriktat individuellt val

Syftet med programinriktat individuellt val (IMPRO) är att eleverna ska bli behöriga till ett visst yrkesprogram. Utbildningen ska innehålla de grundskoleämnena som eleven saknar godkända betyg i och som krävs för behörighet till det aktuella yrkesprogrammet. Utbildningen ska också innehålla kurser som ingår i ett nationellt yrkesprogram samt apl.

En enkätundersökning som Skolverket genomförde år 2014¹²⁵ visar att majoriteten av eleverna på detta program samläser gymnasiekurser med elever på nationella program, i synnerhet kurser i yrkesämnena. Genom Skolverkets kontakter med bl.a. programreferensskolor har det framkommit att programinriktat individuellt val ofta organiseras så att eleverna går i samma klass som eleverna på yrkesprogrammet. Eleverna kan därför fortsätta i dessa klasser när de blivit behöriga. Den största utmaningen med utbildningen är enligt rektorer som svarat på Skolverkets enkät att många elever har stora stödbehov samt att elevgruppen är heterogen.

I tabell 9 redovisas elevernas verksamhet två år efter att de började på programinriktat individuellt val. Uppgifterna om arbete gäller anställning under november månad och utgår från sysselsättningsregistrets definition, vilket är minst en rapporterad arbetad timme under månaden.¹²⁶

De senast tillgängliga uppgifterna om arbete gäller november 2014 vilket innebär att uppgifter inte finns tillgängliga för eleverna som påbörjade sina studier hösten 2013. I tabell 10 redovisas hur stor andel av eleverna som avslutat ett nationellt program med examen eller studiebevis tre år efter påbörjade studier. Precis som i fallet med genomströmning och betyg på de nationella programmen vill Skolverket betona att dessa uppgifter inte ensamt kan användas som mått på introduktionsprogrammets kvalitet.

125 Skolverket (2014) *Introduktionsprogram*. Rapport 413.

126 Sysselsättningsregistret (SREG) är ett SCB-register som används för att redovisa sysselsättningsförhållanden.

Tabell 9. Verksamhet två år efter studiestart på programinriktat individuellt val (IMPRO).

Nybörjare hösttermin	Antal elever	Varav andel (%) på ...						
		IMPRO	Annat IM	Yrkesprogram	Högskoleförberedande program	Arbete	Komvux/annan utbildning	Uppgift saknas
2011	2 079	30	5	53	2	2	0	9
2012	2 242	28	4	56	2	2	0	8
2013	1 929	28	4	58	2	-	-	9

Tabell 10. Andel (%) av eleverna som avslutat gymnasieskolan med examen eller studiebevis tre år efter studiestart på programinriktat individuellt val.

Nybörjare hösttermin	Antal elever	Varav andel (%) med ...	
		Examen	Studiebevis 2 500 poäng
2011	2 079	23	13
2012	2 242	29	13

Andelen elever som börjat på ett nationellt yrkesprogram två år efter påbörjade studier har ökat för varje nybörjarkull, medan andelen som gått kvar på programinriktat individuellt val har minskat. Det är också en större andel av nybörjarna hösten 2012 som tagit en examen tre år efter studiestart jämfört med nybörjarna hösten 2011.

Yrkesintroduktion

Syftet med utbildningen på yrkesintroduktion (IMYRK) är bredare än syftet med programinriktat individuellt val. Det kan vara att eleverna ska bli behöriga till ett nationellt yrkesprogram eller etablera sig på arbetsmarknaden. I enkätundersökningen som nämns ovan framkom att etablering på arbetsmarknaden var det huvudsakliga syftet med yrkesintroduktion på majoriteten av skolorna.

Yrkesintroduktion ska huvudsakligen vara yrkesinriktad och får innehålla kurser som ingår i nationella yrkesprogram, annan yrkesinriktad utbildning, grundskoleämnen samt andra insatser som är gynnsamma för elevens kunskapsutveckling. Skolverkets enkätundersökning visar att majoriteten av eleverna på yrkesintroduktion läser kurser i yrkesämnen och att det på nära hälften av skolorna är det huvudsakliga innehållet i elevernas utbildning. Majoriteten läser också grundskoleämnen och på omkring en fjärdedel av skolorna utgjorde dessa ämnen det huvudsakliga innehållet. Den största utmaningen som rektorerna uppger är i likhet med programinriktat individuellt val att eleverna har stora stödbehov. Ungefär hälften av rektorerna upplever dessutom stora utmaningar med att eleverna är osäkra på vad de vill samt att elevgruppen är heterogen.

Skolverket har kartlagt hur huvudmännen organiserar utbildningen på yrkesintroduktion.¹²⁷ Kartläggningen visar på tre huvudsakliga modeller:

- *Yrkesintroduktion integrerat i ett nationellt program.* Eleverna på yrkesintroduktion ingår i en klass med elever på det nationella programmet

¹²⁷ Skolverket (2015) *Redovisning av uppdrag om utveckling av introduktionsprogrammet yrkesintroduktion*. Dnr 2015:242.

- *Särskilda yrkesintroduktionsklasser.* Eleverna går i särskilda grupper som ofta är något mindre än i de nationella programmen. Det kan t.ex. handla om yrkesintroduktion som riktar sig mot ett särskilt program eller yrkesområde.
- *Individbaserat upplägg.* De individbaserade uppläggen är riktade mot skilda yrkesområden utifrån elevens önskemål och en kartläggning av elevens behov.

År 2013 genomförde Skolinspektionen en kvalitetsgranskning av yrkesintroduktion och individuellt alternativ. Skolinspektionen ansåg att planeringen av utbildningen på dessa introduktionsprogram behövde utvecklas så att den i högre grad anpassas till varje elevs behov och målsättningar. De efterfrågade också en ökad individanpassning av själva undervisningen. Därtill ansåg Skolinspektionen att samverkan med de nationella programmen behövde utvecklas för att öka elevernas utbildningsmöjligheter samt att studie- och yrkesvägledningen och elevhälsan behövde bli mer delaktiga i varje elevs utbildning.¹²⁸

Skolverkets uppföljningar visar att det hos många huvudmän pågår ett utvecklingsarbete kring hur yrkesintroduktion ska utformas för att på bästa sätt motsvara sina syften. Vägvalsfrågor handlar bl.a. om huruvida yrkesintroduktion ska vara sökbar eller utformas individuellt, om eleverna ska integreras med de nationella programmen eller samlas i särskilda grupper samt om gränsdragningar mellan yrkesintroduktion och andra introduktionsprogram, speciellt språkintroduktion respektive individuellt alternativ.¹²⁹

I tabellerna nedan redovisas uppgifter om elevernas verksamhet två år efter studiestart samt andelen elever som avslutat ett nationellt program med examen eller studiebevis tre år efter studiestart.

Tabell 11. Verksamhet två år efter studiestart på yrkesintroduktion (IMYRK).

Nybörjare hösttermin	Antal elever	Varav andel (%) på ...						
		IMYRK	Annat IM	Yrkesprogram	Högskoleförberedande program	Arbete	Komvux/annan utbildning	Uppgift saknas
2011	1 853	29	17	29	2	4	1	19
2012	1 955	31	17	28	2	4	1	18
2013	1 741	36	16	27	1	-	-	20

Tabell 12. Andel (%) elever som avslutat gymnasieskolan med examen eller studiebevis tre år efter studiestart på yrkesintroduktion.

Nybörjare hösttermin	Antal elever	Varav andel (%) med ...	
		Examen	Studiebevis 2 500 poäng
2011	1 853	3	2
2012	1 955	4	2

128 Skolinspektionen (2013) *Utbildningen på introduktionsprogrammen i gymnasieskolan. En kvalitetsgranskning av programmen yrkesintroduktion och individuellt alternativ*. Rapport 2013:6.

129 Mer om dessa vägval och om introduktionsprogrammet yrkesintroduktion finns i Skolverkets återrapporteringar av uppdraget U2013/3681/GV om utveckling av introduktionsprogrammet yrkesintroduktion.

Två år efter studiestart har det varit vanligast att gå kvar på yrkesintroduktion och därefter att gå på ett nationellt yrkesprogram. Det gäller 36 respektive 27 procent av nybörjarna hösten 2013. En jämförelse mellan nybörjarkullarna visar en utveckling i riktning mot att en större andel är kvar på yrkesintroduktion medan en mindre andel går över till ett yrkesprogram. Bland eleverna som har gått över till ett annat introduktionsprogram har programinriktat individuellt val varit vanligast. Det har varit relativt ovanligt att eleverna arbetar två år efter påbörjade studier eller avslutat ett nationellt program med examen eller studiebevis tre år efter påbörjade studier.

Skolverkets insatser

Skolverket har både instruktionsenlig verksamhet och ett antal särskilda regeringsuppdrag för att utveckla utbildningarnas innehåll och kvalitet. Insatserna beskrivs nedan.

Kontinuerlig utveckling av utbildningarnas innehåll

En viktig del av Skolverkets arbete handlar om att kontinuerligt revidera ämnes- och kursplaner samt vid behov dela eller ta fram nya ämnen.¹³⁰ Revideringar och nya ämnen behövs för att utbildningarna ska vara uppdaterade och spegla förutsättningar och behov på arbetsmarknaden. Ämnen kan behöva delas om de är så breda att få lärare har all kunskap som krävs för behörighet att undervisa i ämnet.

Skolverket håller sig uppdaterad om revideringsbehov och utvecklar utbildningarna i samverkan med externa aktörer så som referensskolor, nationella- och lokala programråd, branschrepresentanter och andra myndigheter. Behov av att dela ämnen uppmärksammar vi ofta i samband med handläggning av ansökningar om lärarlegitimation. Skolverket stämmer av alla revideringar med Universitets- och högskolerådet (UHR) så att Skolverkets krav för behörighet att undervisa i yrkesämnena överensstämmer med UHR:s krav för antagning till yrkeslärarutbildningen.

Under det senaste året har Skolverket både reviderat och tagit fram nya kurser och ämnen inom flera av gymnasieskolans yrkesprogram.

När det kommer till de nationella yrkesprogrammen har Skolverket, sedan 2015 års redovisning, särskilt arbetat med att utveckla *fordons- och transportprogrammet* samt motsvarande utbildningar inom komvux. Detta arbete ska enligt planerna fortsätta under år 2016 och 2017. Skolverket har mot bakgrund av ett uppdrag i 2015 års regleringsbrev också arbetat särskilt med *naturbruksprogrammet*, vilket vi återkommer till i avsnittet nedan.

När det kommer till riksrekryterande utbildningar med egna examensmål har Skolverket särskilt arbetat med att utveckla *tåg- och flygteknikutbildningen*. En ny programstruktur och nya ämnen har tagits fram för tågteknikutbildningen och vi har påbörjat arbetet med en ny programstruktur för flygteknikutbildningen.¹³¹ Revideringsarbetet kommer fortsätta under kommande år.

130 Riksdagen fattar beslut som rör program och gymnasiegemensamma ämnen. Skolverket fattar beslut om övriga ämnen i gymnasieskolan och samtliga ämnen i gymnasiesärskolan.

131 Båda är riksrekryterande utbildningar med egna examensmål.

Förslag om förändringar inom naturbruksprogrammet

Yrkesprogramsutredningen har i ett delbetänkande lämnat förslag om nya inriktningar på naturbruksprogrammet.¹³² I regleringsbrevet för budgetåret 2015 fick Skolverket i uppdrag att komma med förslag på hur många gymnasiepoäng de nya inriktningarna ska omfatta samt examensmål för programmet.¹³³ Uppdraget redovisades i april år 2016.¹³⁴

Skolverket har lämnat följande förslag: Naturbruksprogrammet ska ha fem inriktningar med beteckningarna: djurvård, hästhållning, lantbruk, skogsbruk och trädgård. Vidare föreslår Skolverket att inriktningen djurvård ska omfatta 500 gymnasiepoäng och att övriga inriktningar ska omfatta 700 gymnasiepoäng. Som en följd av detta föreslår Skolverket förändringar i examensmålen för programmet. Det är formuleringarna i inriktningarna på programmet som föreslås förändras.

Under 2016 kommer Skolverket att komplettera detta förslag med en analys av arbetsmarknadens behov inom naturturismsektorn. I samråd med berörda branscher och andra intressenter kommer Skolverket också att utreda förutsättningar för ytterligare en inriktning på naturbruksprogrammet.

Insatser för vidareutbildning i form av ett fjärde år på teknikprogrammet

I samband med att vidareutbildningen blev permanent har Skolverket reviderat ämnesplaner och programstruktur för både teknikprogrammet och det fjärde tekniska året.¹³⁵ Vi har också tagit fram och beslutat om ytterligare förkunskapskrav till vidareutbildningen som kommer att gälla från och med höstterminen 2018.¹³⁶ Skolverket bedömer att skolorna kan behöva stöd för att möta behoven som de nya kraven kan ge upphov till, exempelvis ekonomiska resurser för att erbjuda behörighetsgivande kurser.

För att stödja skolorna i det pedagogiska arbetet och kollegiala lärandet inom vidareutbildningen har Skolverket år 2015 genomfört ett antal regionala konferenser samt en nationell konferens. Denna verksamhet fortsätter under 2016. I syfte att stärka ett ingenjörsmässigt arbetssätt inom vidareutbildningen har Skolverket också tagit fram stödmaterialet *Att bli gymnasieingenjör*. Materialet finns på Skolverkets hemsida.¹³⁷ Vi har därtill gjort en informationsfilm och haft en chatt om förändringarna av teknikprogrammet och vidareutbildningen.

Skolverket kommer att fortsätta se över kurser i vidareutbildningen så att de ligger på nivå 5 i Sveriges referensram för kvalifikationer (SeQF).¹³⁸ Skolverket

132 Yrkesprogramsutredningen (2015) *En yrkesinriktning inom teknikprogrammet*. SOU 2015:29.

133 Utbildningsdepartementet (2015)

134 Skolverket (2016) *Redovisning av Skolverkets uppdrag att med utgångspunkt i delbetänkande av Yrkesprogramsutredningens förslag (SOU 2015:29) om nya inriktningar inom naturbruksprogrammet föreslå hur många gymnasiepoäng som de nya inriktningarna ska omfatta och examensmål för programmet*. Dnr 2015:1247.

135 De nya skrivningarna gäller för de elever som påbörjar sin utbildning efter 15 juli 2015.

136 Se Skolverkets föreskrifter (SKOLFS 2016:31) om kompletterande behörighetskrav till vidareutbildning i form av ett fjärde tekniskt år i gymnasieskolan.

137 <http://www.skolverket.se/om-skolverket/publikationer>

138 Den 27 augusti 2015 fattade regeringen beslut om att införa Sveriges referensram för kvalifikationer, se Förordning (2015:545) om referensram för kvalifikationer för livslångt lärande. Referensramen är indelad i åtta nivåer som visar hur omfattande kunskaperna, färdigheterna och kompetensen är.

bedömer att skolorna som erbjuder vidareutbildningen kan behöva stöd i arbetet med apl, speciellt eftersom teknikprogrammet inte är ett yrkesprogram och därmed inte inkluderar apl. Skolverket kommer hösten 2016 att hålla i regionala konferenser om vidareutbildningen där apl kommer att behandlas.

Kontakt med referensskolor

Skolverket har till och med år 2014 haft kontakt med ett hundratal referensskolor kopplade till de nationella programmen. Sedan hösten 2015 finns nya referensskolor som Skolverket kommer ha kontakt med till och med år 2018. Skolverket har i och med detta arbetat fram ett förslag på en ny modell för referensarbetet. Genom den nya modellen vill vi bl.a. bredda målgruppen för referensarbetet till att även omfatta huvudmän och representanter för det lokala näringslivet via de lokala programråden.

Referensarbetet bidrar till att utveckla utbildningarnas kvalitet eftersom Skolverket, genom nära kontakt med verksamheten, får kontinuerliga signaler om hur regelverk och rekommendationer tas emot och fungerar. Skolorna kan t.ex. uppmärksamma Skolverket på behov att revidera eller skapa nya ämnes- och kursplaner. Genom referensarbetet kan Skolverket också få återkoppling på hur våra insatser för att stödja lärare och huvudmän tas emot.

Insatser för att utveckla yrkesintroduktion

Skolverket har år 2013-2016 i uppdrag att genomföra insatser som bidrar till utvecklingen av kvaliteten i yrkesintroduktion.¹³⁹ Uppdraget redovisas till regeringen årligen i anslutning till årsredovisningen. I samband med detta uppdrag införde regeringen ett statsbidrag för yrkesintroduktion. Vi återkommer till detta statsbidrag längre fram i kapitlet.

Skolverket har inom ramen för uppdraget genomfört en rad kartläggningar för att få en bild av hur utbildningen ser ut hos olika huvudmän och på olika skolor.¹⁴⁰ Skolverket har också arbetat med olika former av stöd som kan användas för att utveckla kvaliteten i yrkesintroduktion. Vi arbetar bl.a. med att ta fram ett stödmaterial för huvudmännens plan för utbildningen och modeller för yrkesintroduktion av varierande längd. Skolverket har också arrangerat konferenser, seminarier och erfarenhetsutbyten.

Sedan hösten 2015 har Skolverket genomfört en konferensserie riktad till rektorer, lärare och annan personal i syfte att stödja skolorna i deras med samverkan med det lokala arbetslivet. På alla orter medverkade representanter från Arbetsförmedlingens lokala eller regionala kontor. Våren 2016 ordnade vi också ett erfarenhetsutbyte om nyanlända och yrkesintroduktion för skolor som beviljats ovan nämnda statsbidrag. Båda insatserna har varit uppskattade och många deltagare har uttryckt ett fortsatt behov av att möta andra som jobbar

139 Utbildningsdepartementet (2013) *Uppdrag om utveckling av introduktionsprogrammet yrkesintroduktion*. U2013/3681/GV.

140 Se bilagorna till Skolverket (2015) *Redovisning av uppdrag om utveckling av introduktionsprogrammet yrkesintroduktion* (Dnr 2015:242), Skolverket (2015) *Elevröster om yrkesintroduktion som en väg till ett arbete* och Skolverket (2014) *Introduktionsprogram*. Skolverket har också följt upp programmet genom att ställa frågor till huvudmännen som fått statsbidrag för yrkesintroduktion.

med yrkesintroduktion för att utbyta erfarenheter och få nya perspektiv på hur utbildningen kan utformas.

Under år 2015 har Skolverket också engagerat sex nationella apl-utvecklare i uppdraget att stödja huvudmän och skolor i etablering och utveckling av yrkesintroduktion. Dessa apl-utvecklare har erfarenhet av att arbeta med programmet och har fått en fördjupad utbildning kring yrkesintroduktion. Mer information om Skolverkets arbete med att utveckla yrkesintroduktion finns i Skolverkets redovisningar till regeringen.¹⁴¹

Insatser riktade till gymnasiesärskolan

Gymnasiesärskolan reformerades år 2013. Skolverket har under hösten 2015 fortsatt arbetet med att implementera denna reform. Insatserna gäller bl.a. ett stödmaterial kring gymnasiesärskolearbetet, informationsinsats om kvalitet och bedömning på de individuella programmen, informationsinsats om möjligheterna till lärlingsutbildning inom gymnasiesärskolan samt informationsinsatser riktade till gymnasiesärskolans rektorer om gymnasiesärskolereformen.

Skolverkets intryck är att många huvudmän, rektorer och lärare är i behov av fortsatt stöd i arbetet med att implementera den nya gymnasiesärskolan, i synnerhet när det kommer till apl. Skolverket planerar att under det kommande året ge stöd i arbetet med yrkesutbildning i gymnasiesärskolan inom ramen för insatser som riktas till hela gymnasieskolan. Vilket stöd Skolverket erbjuder i arbetet med apl återkommer vi till i nästa kapitel (kapitel 5).

Det bör nämnas att gymnasiesärskolan sannolikt är den skolform som under de senaste åren fått de största förändringarna i sina styrdokument. Detta är en orsak till varför implementeringsarbetet är tidskrävande.

Fortbildning och bedömningsstöd

Fortbildningar och bedömningsstöd är också en del i Skolverkets arbete med att förbättra kvaliteten på yrkesprogram. I fortbildningsinsatsen matematiklyftet finns en särskild modul för lärare på yrkesprogram. På vår hemsida finns stöd för bedömning på yrkesprogram. I kapitlet om apl (kapitel 5) finns information om fortbildningsinsatser som i högre grad berör apl än den skolförlagda delen av utbildningen.

Informationskampanj om lärar- och förskolläraryrkena

Skolverket har i april år 2016 fått i uppdrag att genomföra en informationskampanj om lärar- och förskolläraryrkena och lärar- och förskolläraryrkesutbildningarna.¹⁴² Skolverket är hösten 2016 i uppstartsfasen i arbetet med detta uppdrag. Syftet med kampanjen ska vara att attrahera personer med ett genuint intresse för pedagogik och lärande till lärar- och förskolläraryrkena, att få lärare som står

141 Skolverket (2013) *Delredovisning av uppdrag om utveckling av introduktionsprogrammet yrkesintroduktion*. Dnr 2013:540, Skolverket (2014) *Redovisning av uppdrag om utveckling av introduktionsprogrammet yrkesintroduktion*. Dnr 2013:540, Skolverket (2015) *Redovisning av uppdrag om utveckling av introduktionsprogrammet yrkesintroduktion*. Dnr 2015:242, Skolverket (2016) *Redovisning av uppdrag om utveckling av introduktionsprogrammet yrkesintroduktion*. Dnr 2015:242.

142 Utbildningsdepartementet (2016) *Uppdrag att genomföra en fortsatt informationskampanj om lärar- och förskolläraryrkena*. U2016/02129/S.

i begrepp att gå i pension att stanna ytterligare några år samt att locka tillbaka pensionerade lärare och lärare som lämnat yrket. Kampanjen ska bygga vidare på den tidigare genomförda informationskampanjen ”För det vidare” men med en breddad målgrupp.

Statsbidrag kopplade till utveckling av yrkesutbildningarnas kvalitet

Statsbidrag för behörighetsgivande utbildning för lärare i yrkesämnen

Detta statsbidrag infördes år 2013 och syftar till att ge lärare i yrkesämnen möjlighet att avlägga en yrkeslärarexamen. Bidraget ersätter huvudmannen för lärarens minskade arbetstid så att yrkesläraren i sin tur kan kombinera studier och arbete. Bidraget kan betalas ut under högst två år för en lärare. I december år 2015 beslutade regeringen att förlänga satsningen till och med år 2019 samt förstärka det statliga stödet.

Sedan bidraget infördes har fem ansökningsomgångar genomförts. Utfallet av dessa sammanfattas i nedanstående tabell.

Tabell 13. Statsbidrag för behörighetsgivande utbildning för lärare i yrkesämnen.

År	Budget (mnkr)	Summa beviljat (mnkr)	Summa utbetalt efter återkrav (mnkr)	Antal beviljade ansökningar	Antal kommuner med huvudmän som beviljats	Antal lärare	Antal som erhållit examen
2013	13	8,1	4,6	69	16	115	5
2014	38	13,7	13,3	94	14	236	74
2015	50	29,3	13,1	90	21	319	*
2016	60	64,7	52	107	25	356	**

*Följs upp 2016

** Följs upp 2017

Inledningsvis var bidraget underutnyttjat, men nyttjandegraden har ökat för varje år som gått och numera utnyttjas bidraget fullt ut. Totalt har bidrag betalats ut för 600 enskilda lärare år 2013–2015. År 2013 beviljades bidrag för 115 lärare varav 5 tog examen. En delförklaring till att så få lärare tog examen år 2013 kan vara att bidraget då var helt nytt. År 2014 beviljades bidrag för 236 lärare varav 74 tog examen och 216 fullföljde de terminer huvudmannen beviljats bidrag för.

Från år 2015 fick huvudmännen möjlighet att ansöka om statsbidrag två år framåt, men utbetalningarna gör Skolverket terminsvis. Detta är den huvudsakliga anledningen till skillnaden mellan beviljat och utbetalt belopp år 2015–2016. Det är också anledningen till att det beviljade beloppet år 2016 är högre än budgeten för samma år.

Vi återkommer med fler kommentarer och en redogörelse för Skolverkets arbete för att öka nyttjandegraden i avsnittet nedan, där statsbidraget för kompetensutveckling för yrkeslärare behandlas.

Statsbidrag för kompetensutveckling av lärare i yrkesämnen

Detta statsbidrag infördes år 2012 och syftar till att ge lärare i yrkesämnen möjlighet att delta i verksamhet på en arbetsplats utanför skolan. Läraren kan därmed uppdatera sina kunskaper t.ex. genom att ta del av den senaste tekniken inom sitt yrkesområde. Bidrag kan också ges för annan kompetensutveckling,

så som certifieringskurser och utbildningar inom arbetsmiljö. Då ska lärarens behov av kompetensutveckling på en arbetsplats redan vara uppfyllt.¹⁴³

Sedan statsbidraget infördes har tio ansökningsomgångar genomförts. Utfallet sammanfattas i tabellen och diagrammet nedan.

Tabell 14. Statsbidrag för kompetensutveckling av lärare i yrkesämnen.

År	Budget (mnkr)*	Summa statsbidrag (mnkr)	Återkrav (mnkr)	Antal huvudmän som beviljats bidrag	Varav kommunala	Varav enskilda	Antal lärare
2012	17	1,1	0,2	30	29	1	124
2013	17	6,4	1,3	96	82	14	683
2014	17	6,6	2	78	58	20	594
2015	22	9,2	2,7	86	67	19	801
2016	12	11,7	**	106	81	25	921

* Varav 640 000 kr för administrativa ändamål.

** Följs upp under 2017.

Liksom bidraget för behörighetsgivande utbildning har bidraget för kompetensutveckling varit kraftigt underutnyttjat under flera år, men i år nyttjas hela bidraget.

Skolverket har fått indikationer på att den inledningsvis låga nyttjandegraden bl.a. har berott på att:

- Bidragen har varit okända bland vissa huvudmän och yrkeslärare.
- Medfinansiering har gjort att vissa huvudmän har avstått från att delta av ekonomiska skäl.
- Huvudmän och rektorer har haft svårt att hitta vikarier och i övrigt möjliggöra för lärare att kombinera arbete och utbildning.
- Huvudmännen har haft svårt att skilja bidragen från varandra.

Under 2016 har Skolverket genomfört följande insatser för att öka kunskapen om bidragen samt för att underlätta ansökningsförfarandet:

- Tagit fram ett informationsmaterial riktat till yrkeslärare som delats ut under Yrkes-SM.
- Tagit fram ett informationsmaterial riktat till huvudmän och rektorer på skolor med yrkesutbildning.
- Tagit hjälp av de nationella programråden för att sprida information.
- Arbetat för att bidragen ska närma sig varandra. Ansökningstiderna har slagits ihop och bidragen har fått en gemensam ingång på Skolverkets webbplats.

Skolverket bedömer att insatserna tillsammans har bidragit till den ökade nyttjandegraden.

Statsbidrag för att utveckla kvaliteten i yrkesintroduktion

Detta statsbidrag infördes år 2013 och är att betrakta som en del av Skolverkets

¹⁴³ Förordning (2012:144) om statsbidrag för kompetensutveckling av lärare i yrkesämnen.

arbete med att utveckla yrkesintroduktion.¹⁴⁴ Bidraget riktas till huvudmän som erbjuder yrkesintroduktion och som gör insatser för att utveckla samarbetet med det lokala arbetslivet samt för att utveckla yrkesintroduktion så att eleverna förbereds för vidare studier på yrkesprogram eller konkreta arbetsuppgifter som efterfrågas på arbetsmarknaden.¹⁴⁵

Uppföljning av statsbidraget visar att huvudmännen bl.a. har använt det för att få fram fler apl- eller praktikplatser genom att anställa exempelvis apl-samordnare, arbetskonsulenter eller praktikpedagoger. Etablering av kontakter med lokala företag och kartläggning av praktikplatser är exempel på genomförda aktiviteter. Andra exempel på insatser är framtagning av rutiner för individuella praktiklösningar och en påbörjad samverkan med Arbetsförmedlingen, socialtjänsten, Försäkringskassan, kommunernas arbetsmarknadsenheter och andra yrkesprogram på skolorna.

Skolverkets bedömningar

Skolinspektionens granskningar och Skolverkets uppföljningar visar att det finns områden som behöver utvecklas för att stärka kvaliteten i den skolförlagda delen av yrkesutbildningarna.

Det systematiska kvalitetsarbetet behöver förbättras

Ett återkommande resultat i Skolinspektionens granskningar är att det systematiska kvalitetsarbetet är ett utvecklingsområde. Många huvudmän och rektorer behöver bli bättre på att kontinuerligt följa upp och utveckla yrkesprogrammets kvalitet.¹⁴⁶ Enligt Skolverkets bedömning gäller detta inte bara gymnasieskolan utan också gymnasiesärskolan och vuxenutbildningen. Skolverket erbjuder olika typer av stöd för systematiskt kvalitetsarbete till skolenheter och huvudmän. Mer information om detta finns på vår hemsida.¹⁴⁷

Det är viktigt att elever möts av högt ställda förväntningar och att de samtidigt får det stöd de behöver. Samarbetet kring elevers stödåtgärder behöver förbättras på många skolor, både lärare emellan och mellan lärare och elevhälsan. Huvudmän och rektorer behöver se till att det finns goda förutsättningar för ett sådant samarbete bl.a. i form av tydliga rutiner och tillräckliga resurser, både vad gäller kompetens och tid.

Det behövs fler yrkeslärare och goda möjligheter till kompetensutveckling

Något som försvårar arbetet med att utveckla yrkesutbildningarnas kvalitet är bristen på yrkeslärare samt att en stor andel yrkeslärare saknar relevant pedagogisk utbildning. Det ökande antalet ungdomar i gymnasieåldern förstärker denna utmaning, liksom att yrkeslärare kan ha en alternativ arbetsmarknad med

144 Utbildningsdepartementet (2013) *Uppdrag om utveckling av introduktionsprogrammet yrkesintroduktion*. U2013/3681/GV.

145 Förordning (2013:444) om statsbidrag för yrkesintroduktion i gymnasieskolan.

146 Behovet av att förbättra det systematiska kvalitetsarbetet gäller även studie- och yrkesvägledningen samt de arbetsplatsförlagda delarna av utbildningen, vilket vi återkommer till i nästa kapitel.

147 Systematiskt kvalitetsarbete. Skolverkets hemsida <http://www.skolverket.se/skolutveckling/kvalitetsarbete>.

högre lönenivåer än läraryrket inom respektive bransch. Det gäller t.ex. lärare på el- och energi-, industritekniska samt VVS- och fastighetsprogrammet.¹⁴⁸ Dessutom innebär förslaget om utökad rätt till komvux¹⁴⁹ att efterfrågan på yrkeslärare kan öka ytterligare.

Mot denna bakgrund vill Skolverket betona vikten av att regeringen vidtar långsiktiga åtgärder för att fler ska söka sig till yrkeslärarutbildningen. Även Skolkommisionen har i sitt delbetänkande uppmärksammat lärarbristen och avser att komma med förslag om kompetensförsörjning för läraryrket i sitt slutbetänkande.¹⁵⁰

Det är också viktigt att huvudmän och rektorer ger redan verksamma lärare goda möjligheter till kompetensutveckling. Statsbidragen för behörighetsgivande utbildning och kompetensutveckling för yrkeslärare kan vara till hjälp i detta sammanhang. Ett förslag för att stärka kompetensen hos nyanställda yrkeslärare är att utforma någon typ av webbaserad introduktionsutbildning.

Situationen med fler nyanlända behöver beaktas

Nyanlända är en växande elevgrupp och det är av stor vikt att dessa elevers behov kan tillgodoses också inom ramen för en yrkesutbildning. Studiehandledning på modersmål är ett exempel på hur skolorna kan stödja elever som inte klarar att följa undervisningen på svenska. Ett välfungerande samarbete mellan introduktionsprogram och nationella program är också viktigt. Skolverket har gett ut ett stödmaterial om studiehandledning på modersmål¹⁵¹ och vi erbjuder stöd och kompetensutveckling om utbildning för nyanlända elever. Mer information om detta finns på vår hemsida.¹⁵²

Utveckling av de yrkesinriktade introduktionsprogrammen behöver fortsätta

Huvudmän och skolor behöver fortsätta att utveckla de yrkesinriktade introduktionsprogrammen. Detta för att fler ska uppnå behörighet till ett yrkesprogram, men också för att elever som inte kan ta sig igenom ett nationellt program ska få goda förutsättningar för etablering på arbetsmarknaden.

Ett utvecklingsområde är individanpassning av utbildningen. Skolverket har i åiterrapporteringen av uppdraget att utveckla yrkesintroduktion lyft fram att detta är en särskild utmaning när eleverna läser integrerat på ett nationellt program. Vad som behöver förbättras kan variera mellan olika skolor men det kan exempelvis handla om att ge individuellt stöd på de nationella programmen samt att erbjuda apl eller praktik inom yrkesområden utanför det nationella programmets inriktning.

148 Skolverket (2014) *Yrkeslärare per program*. Rapport 414.

149 Utbildningsdepartementet (2016) *Rätt till behörighetsgivande utbildning inom komvux*, Ds 2015:60.

150 2015 års skolkommision (2016) *Samling för skolan. Nationella målsättningar och utvecklingsområden för kunskap och likvärdighet*. SOU 2016:38.

151 Skolverket (2015) *Studiehandledning på modersmålet – att stödja kunskapsutvecklingen hos flerspråkiga elever*.

152 Nyanlända elevers skolgång. Skolverkets hemsida <http://www.skolverket.se/skolutveckling/larande/nyanlandas-larande>, Studiehandledning på elevernas modersmål. Skolverkets hemsida <http://www.skolverket.se/skolutveckling/larande/sprak/amnen/modersmal/studiehandledning-1.205961>

Skolverket har också lyft fram att den yrkesinriktade delen av utbildningen ofta behöver utvecklas när eleverna inte läser integrerat på ett nationellt program. Det kan exempelvis handla om att tydliggöra målen med praktik eller apl, eller att förbättra dokumentationen av vilka kompetenser eleverna får under den arbetsplatsförlagda delen av utbildningen.¹⁵³

En stor andel av eleverna på de yrkesinriktade introduktionsprogrammen har utländsk bakgrund¹⁵⁴ och det är relativt vanligt att nyanlända elever går över från språkinträdning till något av dessa introduktionsprogram.¹⁵⁵ Skolverkets bedömningar ovan, om att situationen med fler nyanlända behöver beaktas, gäller därför inte minst på yrkesinträdning och programinriktat individuellt val.

153 Skolverket (2015) *Redovisning av uppdrag om utveckling av introduktionsprogrammet yrkesinträdning*. Dnr 2015:242.

154 Höstterminen 2015 gällde det 53 procent av eleverna på yrkesinträdning och 43 procent av eleverna på programinriktat individuellt val.

155 Skolverket (2016) *Språkinträdning*. Rapport 436.

5. Arbetsplatsförlagt lärande

Det här kapitlet handlar om det arbetsplatsförlagda lärandet, apl. Vi börjar med att redogöra för bestämmelser om apl för att därefter sammanfatta hur apl fungerar i praktiken. Kapitlet avslutas med en redogörelse för Skolverkets insatser på apl-området samt våra bedömningar av utvecklingsbehov.

Bestämmelser om apl

Alla yrkesutbildningar i skolväsendet ska eller får innehålla apl. På gymnasieskolans yrkesprogram ska eleverna ha minst 15 veckors apl och på gymnasiesärskolans nationella program ska de ha minst 22 veckors apl. Huvudmännen ansvarar för att skaffa apl-platser och för att platserna uppfyller kraven som finns för utbildningen. Rektorn beslutar om hur apl fördelas över kurser och läsår.¹⁵⁶ Elever som har apl ska bli tilldelad en handledare på arbetsplatsen. Handledaren ska ha nödvändiga kunskaper och erfarenheter för uppdraget och även i övrigt bedömas vara lämplig.¹⁵⁷

Om en huvudman inte kan erbjuda apl på gymnasieskolans yrkesprogram får de bara anordna utbildningen om planerade platser inte har kunnat tillhandahållas på grund av omständigheter som huvudmannen inte kunnat påverka, eller om utbildningen av säkerhetsskäl inte kan ske på en arbetsplats. Då ska eleverna få motsvarande utbildning på skolan. Huvudmannen måste samråda med det lokala programrådet innan ett beslut om att byta ut apl mot skolförlagt undervisning fattas. Huvudmannen måste också vidta de åtgärder som behövs för att utbildningen så snart som möjligt ska kunna förläggas till en arbetsplats.¹⁵⁸

Apl inom gymnasieskolans yrkesprogram

Skolverkets, Skolinspektionens och statliga utredningars iakttagelser om apu¹⁵⁹ och apl inom gymnasieskolans yrkesprogram är i stora drag samstämmiga. Det har länge funnits en enighet om att det arbetsplatsförlagda lärandet har flera utvecklingsområden, som bl.a. gäller tillgång till apl-platser, omfattningen av apl, lärarnas uppföljning och betygsättning, handledning av eleverna, kvaliteten i lärandet som sker på arbetsplatserna samt skolornas hantering av apl inom ramen för sitt systematiska kvalitetsarbete.¹⁶⁰

Skolverket publicerade våren 2016 en studie om apl där flera av dessa utmaningar följdes upp. Det främsta syftet med studien var att ge en bredare kunskapsbas om hur apl-verksamheten generellt sett fungerar på gymnasieskolans yrkesprogram. Studiens resultat bygger i huvudsak på enkätundersökningar riktade till huvudmän, rektorer och yrkeslärare. Följande redovisning baseras främst på denna studie, men även på en kvalitetsgranskning som Skolinspek-

156 4 kap. 12 § gymnasieförordningen, 2 kap. 27 § vuxenutbildningsförordningen.

157 4 kap. 14 § gymnasieförordningen, 2 kap. 28 § vuxenutbildningsförordningen.

158 4 kap. 13 § gymnasieförordningen.

159 Den arbetsplatsförlagda delen av yrkesutbildningen benämndes arbetsplatsförlagd utbildning (apu) fram till dess att det arbetsplatsförlagda lärandet (apl) infördes hösten 2011.

160 Se Skolverkets sammanställning av tidigare studier inklusive vidare hänvisningar i Skolverket (2016) *Det arbetsplatsförlagda lärandet på gymnasieskolans yrkesprogram*. Rapport 437.

tionen publicerade samma vår och som behandlar skolornas samverkan med arbetslivet på två av yrkesprogrammen.¹⁶¹

Skolornas organisering och arbete med apl

Det finns variationer i hur skolorna organiserar sin apl-verksamhet. Skillnaderna handlar bl.a. om huruvida skolorna har särskilda apl-samordnare¹⁶² samt om det finns lokala programråd knutna till skolans yrkesprogram. Enligt Skolverkets skattningar arbetar 65 procent av alla yrkeslärare på skolor med apl-samordnare och 80 procent på skolor där det finns lokala programråd.

Skolornas arbete med apl innebär bl.a. att hitta ändamålsenliga apl-platser, förbereda elever och handledare, följa upp pågående apl-perioder och att sätta betyg i kurser som helt eller delvis har genomförts som apl. Skolverkets studie visar att apl-arbetet i hög grad är personberoende och i huvudsak utförs av yrkeslärare och, i förekommande fall, av apl-samordnare. Lärarna framhåller vikten av sina personliga kontaktnät inom berörda branscher och enligt nationella apl-utvecklare¹⁶³ finns kunskapen om apl-verksamheten i stor utsträckning hos lärarna själva.

Samtidigt som yrkeslärarna har centrala roller i apl-verksamheten upplever var fjärde lärare ett för stort eget ansvar för att ordna apl-platser, och hälften av alla lärare anger att de har för lite tid för apl-arbetet som helhet. I arbetet med att hitta apl-platser bidrar apl-samordnarna i betydligt högre utsträckning än de lokala programråden, enligt uppgifter från yrkeslärarna. Lärarna uppger också att huvudmän och rektorer bidrar i mycket begränsad utsträckning.

Ett utvecklingsområde i skolornas arbete är, enligt yrkeslärarna, uppföljningen av elevernas lärande på arbetsplatser. Detta för att möjliggöra en mer välgrundad och likvärdig betygsättning i kurser som genomförs som apl. Vissa lärare efterfrågar också mer riktlinjer och stöd från sina rektorer. Ytterligare ett utvecklingsområde är, i likhet med den skolförlagda delen av utbildningen, det systematiska kvalitetsarbetet. Skolinspektionen påtalar att flera skolor saknar systematisk planering för apl samt strukturer och rutiner kring förberedelser, innehåll och uppföljning av elevernas lärande. Det går i linje med Skolverkets iakttagelser om att skolornas systematiska kvalitetsarbete sällan omfattar apl. Skolinspektionen betonar att avsaknad av tydliga rutiner och riktlinjer gör att utbildningen eleverna får inom ramen för apl blir avhängigt den enskilda handledarens kompetens och engagemang.

Tillgången på apl-platser och omfattningen av apl

I Skolverkets studie angav hälften av huvudmännen att de anpassar elevvolymen på sina yrkesprogram efter tillgången på apl-platser. Enligt nationella apl-utvecklare har det förekommit att huvudmän har startat yrkesprogram utan att ha undersökt tillgången på apl-platser.

161 Skolverket (2016) *Det arbetsplatsförlagda lärandet på gymnasieskolans yrkesprogram*. Rapport 437, Skolinspektionen (2016) *Samverkan för bättre arbetslivsanknytning. En kvalitetsgranskningsrapport om restaurang- och livsmedelsprogrammet och hantverksprogrammet*.

162 Apl-samordnarnas uppgifter kan variera mellan olika skolor och huvudmän. Samordnarna kan ofta arbeta mer systematiskt med olika apl-relaterade arbetsuppgifter än enskilda yrkeslärare. Vissa apl-samordnare är också verksamma som yrkeslärare.

163 Nationella apl-utvecklare har i uppdrag av Skolverket att stödja skolor i processen att utveckla det arbetsplatsförlagda lärandet och samverkan mellan skola och arbetsliv.

Tillgången på ändamålsenliga¹⁶⁴ apl-platser beror inte minst på förekomsten av utbildningsrelevanta arbetsplatser samt på arbetsplatsernas intresse och möjlighet att ta emot elever, men påverkas också av konkurrens om apl-platser med andra utbildningsanordnare. Skolverkets studie visar att yrkeslärarna upplever tillgången som sämre än rektorerna gör, vilket delvis kan bero på att lärarna arbetar närmare den faktiska apl-verksamheten. Fyra av tio lärare bedömde att tillgången på ändamålsenliga platser var lägre än behovet medan två av tio rektorer gjorde motsvarande bedömning. Enligt både lärare och rektorer var tillgången relativt god på restaurang- och livsmedelsprogrammet och relativt låg på el- och energi- samt VVS- och fastighetsprogrammet.

Enligt uppgifter från rektorerna fick den absoluta majoriteten av eleverna i den första avgångskullen i Gy 2011 minst 15 veckors apl. Omkring 4 procent fick dock mindre än 15 veckors apl, alltså mindre än vad som är föreskrivet. El- och energiprogrammet utmärkte sig negativt med mindre än 15 veckor apl för drygt var tionde elev. Att elever fått mindre apl än föreskrivet beror enligt rektorerna ofta på bristande närvaro, hälsa eller motivation hos eleverna.

Kvaliteten i apl

Skolinspektionen påtalar att det finns arbetsplatser och handledare som vill ta väl hand om och utveckla alla elever, medan andra enbart efterfrågar duktiga och självgående elever. Skolinspektionens intervjuer med elever tyder på att de sistnämnda arbetsplatserna både ger ett sämre bemötande och apl av lägre kvalitet.

I Skolverkets studie fick yrkeslärarna bedöma olika aspekter av kvalitet inom elevernas arbetsplatsförlagda lärande. Majoriteten av lärarna bedömde att eleverna i hög utsträckning fick apl på utbildningsrelevanta arbetsplatser, tilldelades handledare med relevanta yrkeskunskaper, fick praktisera relevanta yrkeskunskaper samt lärde sig yrkeslivets villkor. Hälften bedömde att eleverna i hög utsträckning utvecklades i linje med utbildningens examensmål och ämnesplaner under apl, medan en nästan lika stor andel bedömde att så enbart skedde i viss utsträckning. Lägst betyg av kvalitetsaspekterna som Skolverket frågade om fick apl-handledarnas handledarförmåga. Färre än fyra av tio lärare bedömde att elevernas handledare i hög utsträckning hade god förmåga att handleda elever. Hälften angav dessutom att ingen eller en klar minoritet av handledarna hade gått en handledarutbildning. Därtill var det en femtedel av lärarna som inte visste i vilken utsträckning handledarna hade gjort det.

När lärarnas bedömningar av olika kvalitetsaspekter vägs samman sticker el- och energiprogrammet ut i negativ bemärkelse. Även hantverks- och restaurang- och livsmedelsprogrammet faller sämre ut i vissa aspekter. Lärarna på barn- och fritids-, industritekniska samt bygg- och anläggningsprogrammet såg tvärtom relativt positivt på många aspekter av kvalitet i apl.

164 Med ändamålsenliga avser vi både utbildningsrelevanta och i övrigt lämpliga apl-platser.

Apl och praktik inom yrkesintroduktion

Vi går nu över till att redogöra för apl och praktik inom yrkesintroduktion.¹⁶⁵ Uppgifterna i detta avsnitt är i huvudsak hämtade från Skolverkets löpande redovisningar till regeringen under de två senaste åren (2015–2016).¹⁶⁶

Skolornas organisering och arbete med apl i yrkesintroduktion

Enligt yrkeslärare och elevcoacher kan en bra praktik eller apl inom yrkesintroduktion vara avgörande för elevernas utveckling. Många skolor lägger därför ned mycket tid på att kartlägga elevernas intressen och förutsättningar samt på att matcha eleverna mot ”rätt” arbetsplatser och handledare. Liksom för de nationella yrkesprogrammen är arbetet med att hitta lämpliga arbetsplatser i hög utsträckning personberoende och påverkas till stor del av den enskilda praktikansökanens kännedom om vilka arbetsplatser som kan vara aktuella.

Ytterligare en likhet med de nationella programmen är att uppföljning, bedömning och dokumentation av elevernas lärande på arbetsplatserna utgör ett utvecklingsområde. På en del skolor finns inget enhetligt sätt att arbeta med dessa frågor. Vid besök på elevernas apl-platser gör t.ex. vissa lärare bara en kort notering om besöket och ibland sker bara muntliga avstämningar. I de fall yrkesintroduktion har en tydlig koppling till ett nationellt yrkesprogram finns det generellt sett bättre arbetslivskontakter och organisation kring apl.

Tillgången på apl-platser och omfattningen av apl i yrkesintroduktion

Det finns en stor spridning mellan olika skolor när det kommer till hur mycket apl/praktik som ingår i elevernas utbildning på yrkesintroduktion. I genomsnitt har eleverna 8–9 veckor apl eller praktik per läsår, med ett spann på mellan 0 och 40 veckor per läsår. Flera elever har apl eller praktik i så stor omfattning att de kan sägas gå en lärlingsliknande utbildning. Elever på yrkesintroduktion som studerar tillsammans med elever på ett nationellt yrkesprogram får oftast apl i samma utsträckning som eleverna på dessa program.

Nära 70 procent av alla berörda rektorer såg det som en utmaning att kunna erbjuda apl eller praktik till eleverna på yrkesintroduktion våren 2014.¹⁶⁷ Anordnandet av apl- och praktikplatser på yrkesintroduktion försvåras av att det råder konkurrens om dessa platser, både gentemot de nationella yrkesprogrammen och gentemot andra utbildningsformer. Elever som går en lärlingsliknande utbildning kan missgynnas av rådande bestämmelser i konkurrensen om apl med lärlingar på de nationella yrkesprogrammen. Både elever och arbetsplatser

165 Till skillnad från apl är inte begreppet praktik definierat. Om innehållet i den arbetsplatsförlagda delen kan relateras till kurser inom yrkesprogrammen betecknar skolorna det som apl, medan träning av olika förmågor i ett arbetslivssammanhang betecknas som praktik. Det förefaller vara vanligare att skolor har både apl och praktik för eleverna på yrkesintroduktion än att de enbart har apl eller praktik.

166 Skolverket (2015) *Redovisning av uppdrag om utveckling av introduktionsprogrammet yrkesintroduktion* inklusive bilagorna *Samverkan med det lokala arbetslivet inom introduktionsprogrammet yrkesintroduktion. En fallstudie på uppdrag av Skolverket hösten 2014* och *Graden av individanpassning i gymnasieskolans introduktionsprogram yrkesintroduktion. En fallstudie på uppdrag av Skolverket hösten 2014*, Skolverket (2016) *Redovisning av uppdrag om utveckling av introduktionsprogrammet yrkesintroduktion*.

167 Skolverket (2014) *Introduktionsprogram. Rapport 413*.

kan få ersättning för apl inom lärlingsutbildning, men sådan ersättning kan inte utgå för apl inom yrkesintroduktion.¹⁶⁸

Det är också en utmaning att hitta lämpliga arbetsområden för eleverna på yrkesintroduktion. På en del skolor ser man yrkesintroduktion som en möjlighet att bidra till kompetensförsörjningen inom yrkesområden som är i behov av arbetskraft och som har lägre inträdeskrav än yrkesområden som de nationella yrkesprogrammen är inriktade mot.

Apl inom gymnasiesärskolans nationella program

Denna redovisning utgår från Skolverkets uppföljning och analys av 2013 års reform av gymnasiesärskolan.¹⁶⁹ Studien genomfördes i ett tidigt skede efter skolformens reformering, varvid den inte omfattar några iakttagelser för elever som har fullföljt hela utbildningen.

Skolornas organisering och arbete med apl i gymnasiesärskolan

Apl-verksamheten inom gymnasiesärskolans nationella program är fortfarande i en uppbyggnadsfas och Skolverket kan konstatera att anordnandet av apl är en av den reformerade gymnasiesärskolans största utmaningar. Skolverkets intervjuer visar att studie- och yrkesvägledare, yrkeslärare och annan skolpersonal lägger mycket tid på att bygga upp kontakter med branscher och arbetsgivare för att skaffa apl-platser. Skolverkets statsbidrag för kvalitetsutveckling av apl uppges ha förbättrat skolors organisering och rutiner kring apl-verksamheten.

Det finns en variation i hur skolorna organiserar och arbetar med apl. Skillnaderna handlar bl.a. om förekomsten av lokala programråd samt huruvida skolan samarbetar med kommunens arbetsmarknadsverksamhet för att rekrytera handledare till apl inom kommunala verksamheter. Mindre än hälften av gymnasiesärskolans rektorer uppger att det finns ett eller flera lokala programråd knutna till deras skola. Rektorerna anger också att samverkan med arbetslivet generellt sett fungerar bättre med privata arbetsgivare jämfört med offentliga.

Eleverna i gymnasiesärskolan har särskilda förutsättningar som behöver beaktas under apl. En uppfattning som kommit fram i Skolverkets undersökning är att elevgruppen på de nationella programmen befinner sig på en lägre kognitiv nivå än tidigare. Spannet i elevernas förutsättningar och förmågor upplevs därtill ha blivit större.¹⁷⁰ Samtidigt har reformeringen av gymnasiesärskolan inneburit ett större fokus på kunskap än tidigare, inklusive större förväntningar på att apl ska baseras på programmets olika kurser. Intervjuade lärare bedömer att många elever kommer behöva mycket stöd för att kunna genomföra apl, vilket också ställer höga krav på stöd till apl-handledarna.

168 Arbetsgivare som tar emot lärlingar kan få ersättning genom statsbidrag, se Förordning (2011:947) om statsbidrag för gymnasial lärlingsutbildning. Elever som går lärlingsutbildning kan söka lärlingsersättning hos CSN för måltider och resor, se Förordning (2013:1121) om kostnadsersättning till elever i gymnasial lärlingsutbildning.

169 Skolverket (2016) *Gymnasiesärskolan – Uppföljning och analys av 2013 års reform*. Rapport 435.

170 För resonemang om orsakerna till denna utveckling se Skolverket (2016) *Gymnasiesärskolan – Uppföljning och analys av 2013 års reform*. Rapport 435.

Tillgången på apl-platser och omfattningen av apl i gymnasiesärskolan

Sex av tio rektorer inom gymnasiesärskolan anger att det är ganska eller mycket svårt att ordna utbildningsrelevanta apl-platser. Arbetsgivares brist på tid och resurser – och till relativt stor del även intresse – lyfts fram som det största hindret, i vilket också bör beaktas elevernas särskilda behov av stöd och svårigheter att vara ute på en arbetsplats. Vid sidan av detta anges konkurrens om platserna med andra skolor, utbildningar eller skolformer vara en relativt stor utmaning att hantera. Utsikterna bedöms vara sämst på programmet för estetiska verksamheter och programmet för samhälle, natur och språk, och bäst på programmet för hotell, restaurang och bageri.

Enligt flertalet rektorer planeras eleverna få exakt 22 veckor apl under sin utbildning, d.v.s. den lägsta gräns som anges i regelverket. Generellt sett är avsikten att successivt öka mängden apl för varje årskurs på de nationella programmen, från i genomsnitt knappt två veckor under läsår 1 till drygt tio veckor under läsår 4.

Upplägg och innehåll av apl i gymnasiesärskolan

I gymnasiesärskolan kan elevernas stora stödbehov försvåra anordnandet av apl på utbildningsrelevanta arbetsplatser. För en del elever kan det därför finnas mer lämpade apl-platser än sådana som ligger inom programmets inriktning. För att apl ska fungera väl bör verksamheten planeras och organiseras så att både omfattningen av apl och kraven på elevernas självständighet ökar successivt utifrån elevernas förutsättningar. Det krävs också fungerande stöd till både elever och handledare samt en fungerande uppföljning av apl-perioderna från skolans sida.

Apl inom vuxenutbildningen

Uppgifterna i det här avsnittet bygger på Skolverkets uppföljningar av kommunernas arbete inom satsningarna yrkesvux och lärlingsvux.¹⁷¹

Omfattning av apl i vuxenutbildningen

Omfattningen av apl inom vuxenutbildningen är inte reglerad. Elevernas utbildning kan därför helt och hållet utgöras av apl, innehålla apl till viss del eller inte innehålla någon apl alls. Statsbidraget för lärlingsvux är dock villkorat med att utbildning inom komvux ska bestå av minst 70 procent apl och utbildning inom särsvux av minst 50 procent apl.

I tabellen nedan redovisas hur stor andel av kommunerna som år 2015 uppgett att elever har haft apl i någon utsträckning. Skolverket ställde frågan i en enkät till kommunerna som tagit del av statsbidrag för yrkes- och lärlingsvux. Enkäten besvarades av 246 kommuner.

171 Skolverket (2014) *Redovisning av uppdrag om insatser inom yrkesinriktad gymnasial vuxenutbildning och lärlingsutbildning för vuxna m.m.*, Skolverket (2015) *Redovisning av uppdrag om insatser inom yrkesinriktad gymnasial vuxenutbildning och lärlingsutbildning för vuxna m.m.*, Skolverket (2016) *Redovisning av insatser inom yrkesinriktad gymnasial vuxenutbildning och lärlingsutbildning för vuxna år 2015.*

Tabell 15. Andel kommuner där en eller flera elever i någon utsträckning har genomfört vuxenutbildning som apl under år 2015.

Ämnen och kurser (inriktning)	Andel (%) kommuner
Vård och omsorg	82
Bygg och anläggning	79
VVS och fastighet	77
Restaurang och livsmedel	76
Industriteknik	75
Fordon och transport	70
Barn och fritid	69
El- och energi	68
Hotell och turism	66
Hantverk	64
Naturbruk	63
Handel och administration	49
Teoretiska kurser	9

Inom alla inriktningar, utom handel- och administration, har en majoritet av kommunerna uppgett att en eller flera elever har haft apl. Förekomsten av apl har varit störst inom vård och omsorg, bygg och anläggning samt VVS och fastighet. I en begränsad andel av kommunerna har apl även förekommit inom teoretiska kurser. Det ska betonas att uppgifterna inte visar hur många elever som totalt sett omfattades av apl samt hur stor del av elevernas utbildning som bestod av apl.

Handledarutbildning för apl i vuxenutbildningen

Utbildning av elevernas handledare sker främst vid fysiska träffar, men det finns stora variationer mellan regioner och kommuner avseende i vilken utsträckning som handledarna kan vara frånvarande från arbetsplatsen för att delta. På flera håll har handledarutbildning istället anordnats på arbetsplatserna, där yrkeslärare eller lärlingssamordnare har utbildat handledarna. Några kommuner/regioner har också upphandlat handledarutbildning som genomförts av branschorganisationer. Det finns några exempel på handledarutbildningar som har genomförts på distans för att öka tillgängligheten. I några kommuner går handledare för elever i gymnasieskolan utbildningen tillsammans med handledare för lärlingar inom vuxenutbildningen.

Lärarnas uppföljning, bedömning och betygsättning av apl i vuxenutbildningen

I regel besöker lärarna arbetsplatserna varannan vecka för att följa upp lärandet på arbetsplatsen. Kommunerna ser även att lärarna i allt högre grad har funnit nya former för samverkan och hittat rutiner för effektiva arbetsplatsbesök. Flera kommuner har dock också uppgett problem med att hinna med en regelbunden kontakt med lärlingar som är ute på apl, vilket bland annat kan leda till avbruten utbildning.

En fråga som har varit lite oklar i kommunerna är vilken behörighet som krävs för den lärare som i samverkan med handledaren på arbetsplatsen ska ansvara för bedömning och betygsättning. Det har visat sig att det inte alltid är en lärare med relevant kompetens som ansvarar för betygsättningen och det finns en oro för att utfärdade betyg inte anses ha den status som krävs för att kunna användas i arbetslivet om utfärdandet inte går att styrka av en yrkeslärare som samtidigt kan vara en referens för eleven.

Skolverkets insatser

Handledarutbildning

Skolverket har i uppdrag att upphandla eller genomföra utbildning för handledare som tar emot elever för arbetsplatsförlagt lärande. Information om utbildningen ska riktas till både huvudmän och direkt till arbetsplatser. Det ursprungliga uppdraget fick Skolverket i regleringsbrevet för år 2013. Uppdraget ska slutredovisas till regeringen senast den 1 juni 2018.¹⁷²

Skolverkets syfte med satsningen är att handledare ska få nödvändiga kunskaper och färdigheter för att ta emot en elev i apl för att därmed höja kvaliteten i det arbetsplatsförlagda lärandet. Sedan oktober 2014 finns en webbaserad handledarutbildning som Skolverket har tagit fram. Utbildningen är kostnadsfri, öppen för alla och deltagarna genomför den i sin egen takt. Utöver den webbaserade utbildningen har 320 handledare utbildats vid fysiska träffar på ett antal lärosäten under år 2013 och 2014.

Följande uppgifter gäller handledarutbildningens deltagarantal.

- 19 200 personer varav 11 500 handledare och 3 300 lärare har registrerat sig på utbildningen.
- 9 670 personer varav 6 350 handledare och 1 520 lärare har genomfört handledarintroduktionen.
- 4 860 personer varav 3 390 handledare och 730 lärare har genomfört fördjupningsmodulen om handledning och lärlingsutbildning.

Under 2016 har eller ska Skolverket komplettera utbildningen med följande:

- Mer information om arbetsmiljö.
- Sketchnotes för handledare utomlands som tar emot svenska elever i apl.
- Sketchnotes om neuropsykiatriska funktionsnedsättningar, i samverkan med Specialpedagogiska skolmyndigheten (SPSM).

Under 2015 och 2016 har Skolverket gjort följande insatser för att sprida information om utbildningen:

- Skickat information till alla rektorer och skolor.
- Informerat alla deltagare vid apl-utvecklarutbildningen.
- Medverkat på branschmässor där vi bl.a. träffat handledare, arbetsgivare, branschrepresentanter, yrkeslärare, huvudmän och rektorer.
- Informerat om utbildningen på andra mötesplatser som rör yrkesutbildning, t.ex. i det nordiska samarbetet om lärande på arbetsplats.¹⁷³

¹⁷² Utbildningsdepartementet (2016) *Regleringsbrev för budgetåret 2016 avseende Statens skolverk*.

¹⁷³ Mer om detta samarbete finns längre fram i kapitlet.

- Tagit fram en dekal som arbetsplatser med utbildade handledare kan sätta upp.
- Spridit omkring 60 000 USB-minnen med en informationsfilm om utbildningen.
- Genomfört en kampanj riktad till yrkeslärare som syftar till att även de ska genomföra utbildningen.
- Tagit fram dekaler för skolor med utbildade lärare.

Skolverket bedömer att utbildningen nu är känd på skolorna med yrkesutbildning och skolornas apl-ansvariga har varit den viktigaste kanalen för att nå ut med information och stöd till handledare. Av deltagarna som utvärderat webb-utbildningen har majoriteten uppgett att utbildningen varit relevant, bidragit till att stärka handledarna i deras handledarroll samt bidragit med kunskaper som handledarna kan använda i sitt arbete.

Skolverket har fått uppgifter om att tidsmässiga och praktiska omständigheter kan göra det svårt för handledare på vissa arbetsplatser att genomföra utbildningen. Det finns t.ex. företag som inte tillåter internetanvändning på arbetstid.

Apl-utvecklarutbildning för yrkeslärare

Som en stödinsats till handledarutbildningen har Skolverket också tagit fram en apl-utvecklarutbildning. Utbildningen hålls av lärosäten som har yrkeslärarutbildning. Utbildningens målgrupp är yrkeslärare och i utbildningen ingår bl.a. att etablera hållbara strukturer och rutiner för samverkan mellan skola och arbetsplatser samt planering, genomförande och uppföljning av elevernas kunskapsutveckling under apl. Efter genomförd utbildning får deltagarna ett intyg och har möjlighet att söka uppdrag vid Skolverket som nationell apl-utvecklare. För att ge information och för att främja erfarenhetsutbyte har Skolverket ordnat träffar för deltagarnas rektorer.

Sedan hösten 2013 har utbildningen haft cirka 1000 deltagare. Genom utvärderingar från deltagarna och genom annan kontakt med yrkeslärare har Skolverket fått information om att apl-utvecklingsarbetet har ökat på skolor med lärare som har deltagit. Skolverket ser det därför som önskvärt att fler går utbildningen och vi har genomfört riktade informationsinsatser till skolor där ingen lärare har deltagit.

Skolverket planerar att under hösten år 2016 utvärdera både handledarutbildningen och apl-utvecklarutbildningen.

Nordiskt samarbete om lärande på arbetsplats (LPA-projektet)

Skolverket fick i regleringsbrevet för år 2013 i uppdrag att leda och samordna ett nordiskt projekt om kvalitet i arbetsplatsförlagt lärande.¹⁷⁴ Projektet är en del av nordiska ministerrådets program Hållbar nordisk välfärd som pågick år 2013-2015. Målet med projektet har varit att möta de utmaningar som de nordiska länderna står inför när det gäller att säkra lärlings- och praktikplatser, öka kvaliteten inom lärande på arbetsplats samt öka andelen som fullföljer utbildning på gymnasial nivå.

Projektet har verkat på två nivåer, dels på *nationell nivå* genom samarbete mellan utbildningsmyndigheter och via nationella och regionala koordinato-

¹⁷⁴ Utbildningsdepartementet (2012) *Regleringsbrev för budgetåret 2013 avseende Statens skolverk*.

rer, dels på *regional och lokal nivå* genom samarbete mellan exempelvis regioner, skolor, arbetsgivar- och arbetstagarorganisationer, branschorganisationer samt yrkesnämnder eller motsvarande. Idé- och erfarenhetsutbyte har varit en dominerande del av projektets innehåll. Projektet har skapat förutsättningar för lokala, regionala och nationella utvecklingsprojekt att inspireras av andra nordiska länders utvecklingsarbete kring lärande på arbetsplats.

Mer information om projektet finns i följande skrifter.

- Skolverkets redovisning till regeringen som lämnades i mars år 2016.¹⁷⁵
- En broschyr som handlar om hur man arbetar och om aktuella nordiska insatser med koppling till lärande på arbetsplats.¹⁷⁶
- En sammanställning över teman med koppling till lärande på arbetsplats som ger exempel på aktuellt utvecklingsarbete i de olika länderna.¹⁷⁷

Andra strategiska insatser för att stärka kvaliteten i apl

Sedan år 2014 har Skolverket gett *nationella apl-utvecklare* i uppdrag att stödja skolor i deras apl-verksamhet. År 2015 fanns det tolv nationella apl-utvecklare, och detsamma gäller för år 2016. År 2014 genomförde apl-utvecklarna 116 uppdrag och år 2015 genomförde de 108 uppdrag. Skolverket har utvärderat hur rektorer och lärare har upplevt satsningen. Utvärderingen visar att majoriteten har varit nöjda. En utmaning har dock varit att upprätthålla en bra apl-verksamhet även efter det att apl-utvecklarna har avslutat sina uppdrag. De nationella apl-utvecklarnas uppdrag fortsätter under år 2016 och 2017. Eftersom satsningen har varit uppskattad ser Skolverket det som angeläget att fler skolor deltar och vi har därför genomfört riktade informationsinsatser till skolor som inte har deltagit. Skolverket ser ett behov av att satsningen, i någon form, fortsätter även efter 2017 men än så länge finns inget beslut om det.

En annan insats är att Skolverket under år 2016 tar fram *informationsfilmer* om vilket ansvar rektorer och huvudmän har för apl-verksamheten. Filmerna tas fram eftersom Skolverket bedömer att rektorer och huvudmän i större utsträckning behöver känna till och ta sitt ansvar för apl.

För lärare på yrkesprogram i gymnasieskolan och för apl-ansvariga på gymnasiesärskolan erbjuder Skolverket också under år 2016 *konferenser* om ämnesövergripande apl-utveckling respektive kvalitet i apl.

Statsbidrag för att utveckla lärande på arbetsplatser

Statsbidrag till huvudmän för att utveckla apl

Detta statsbidrag infördes år 2013 och riktas till huvudmän för gymnasieskolan och gymnasiesärskolan. Bidrag beviljas för insatser som är kopplade till det systematiska kvalitetsarbetet och som innebär samverkan med arbetslivet samt bidrar till ökad kvalitet i elevernas lärande under apl.¹⁷⁸ Sedan bidraget infördes har ansökta belopp varit högre än det funnits medel att fördela, så även år 2015.

175 Skolverket (2016) *Redovisning av uppdrag om Lärande på arbetsplats i Norden*. Dnr 2013:15.

176 Skolverket (2015) *Lärande på arbetsplats i Norden – hur går det till?*

177 Skolverket (2016) *Lärande på arbetsplats i Norden 2013-2015 – en tematisk sammanställning*.

178 Förordning (2012:992) om statsbidrag för arbetsplatsförlagt lärande i gymnasieskolan och gymnasiesärskolan.

År 2015 var budgeten 49 miljoner kronor och totalt inkom ansökningar för drygt 67 miljoner. 92 huvudmän har beviljats bidrag för totalt 115 ansökningar/insatser. Vid fördelning av statsbidraget har hänsyn tagits till i vilken grad insatserna bedöms kunna öka kvaliteten i det arbetsplatsförlagda lärandet samt till den geografiska spridningen.

Statsbidrag till branscher för att utveckla apl

Detta statsbidrag infördes år 2014 och kan sökas av arbetstagar- och arbetsgivarorganisationer samt branschorganisationer för att utveckla lärandet på arbetsplatsen som sker inom ramen för utbildningen på gymnasieskolan, gymnasiesärskolan, komvux och särvux.¹⁷⁹

Tillgängliga medel under år 2015 var totalt 25 miljoner kronor. Under den första ansökningsomgången kom det in 28 ansökningar varav 22 beviljades medel om totalt ca 19 miljoner kronor. I den andra omgången beviljades 4 av 5 sökande medel om totalt 1,6 miljoner kronor. Organisationerna söker främst medel för handledarutbildning och utveckling av digitala verktyg för kommunikationen lärare – handledare – elev emellan

Vid fördelningen av statsbidraget tar Skolverket hänsyn till följande:

- i vilken grad insatserna bidrar till att öka kvaliteten i det arbetsplatsförlagda lärandet,
- om insatserna kan antas få effekter och leda till resultat även efter det att den statliga finansieringen avslutats samt
- behov av att sprida insatserna mellan olika branscher.

Statsbidrag för lärande på arbetsplats inom yrkesintroduktionsanställningar

Detta statsbidrag infördes år 2014 i syfte att utveckla kvaliteten i det lärande som sker på arbetsplatser inom ramen för s.k. yrkesintroduktionsanställningar (YA). Anställningarna är en arbetsmarknadspolitisk åtgärd som innebär att en ungdom som saknar relevant yrkeserfarenhet, eller har varit arbetslös en viss tid, får lära sig ett yrke och samtidigt som han eller hon får lön. Arbetsgivaren står för handledning eller utbildning och får ekonomisk ersättning från Arbetsförmedlingen för detta.¹⁸⁰

Statsbidraget för att utveckla det arbetsplatsförlagda lärandet inom YA hanteras av Skolverket och kan sökas av arbetsgivar- och arbetstagarorganisationer samt organisationer som är gemensamma för arbetsgivare och arbetstagarare. Bidrag kan ges för insatser som syftar till att bygga upp stödstrukturer för lärande på arbetsplatser. Exempel på insatser är att skapa kompetensprofiler och valideringsmodeller för anställningsbarhet i branscher och yrken samt system för certifiering av aktörer som kan bistå arbetsplatser med att upprätta utbildningsplaner och följa upp lärande på arbetsplatsen.¹⁸¹

År 2015 har totalt nio ansökningar inkommit avseende 10,9 miljoner kronor vilka beviljats i sin helhet (budget 30 mkr). Sedan bidraget lanserades har Skol-

179 Förordning (2014:375) om statsbidrag för utveckling av lärande på arbetsplatser och regionala stödfunktioner för yrkesutbildning.

180 Förordning (2013:1157) om stöd för yrkesintroduktionsanställningar.

181 Förordning (2014:375) om statsbidrag för utveckling av lärande på arbetsplatser och regionala stödfunktioner för yrkesutbildning.

verket haft täta kontakter med YA-delegationen¹⁸² vilka hjälpt Skolverket med att informera om bidraget samt stöttat de sökande med att utforma sina ansökningar. Att bidraget inte utnyttjas i sin helhet beror på att YA-anställningarna inte har kommit igång i någon större utsträckning. YA-delegationen nämner också svårigheter att veta vilka arbetsplatser personerna är på, vilket gör det svårt att rikta informationen om bidraget till rätt branscher.

Skolverket bedömer att vi når en stor del av den avsedda målgruppen och att resultaten av genomförda insatser är goda. Kravet på minst 50 procent medfinansiering upplevs dock av vissa organisationer som ett hinder.

Skolverkets bedömningar

Skolverkets studier och Skolinspektionens granskningar visar att det finns flera aspekter av apl som behöver vidareutvecklas.

Huvudmän och rektorer bör ta ett helhetsansvar för apl-verksamheten

Huvudmännen har det formella ansvaret för att skaffa apl-platser som uppfyller kraven som finns för utbildningen.¹⁸³ Huvudmän och rektorer ansvarar också för att följa upp och utveckla skolornas verksamhet så att målet med utbildningen nås.¹⁸⁴ Detta ansvar omfattar även den arbetsplatsförlagda delen av utbildningen. Samtidigt visar Skolverkets uppföljning att ansvaret för apl i praktiken ofta ligger på enskilda yrkeslärare. Skolverket bedömer därför att fler huvudmän och rektorer måste ta ett helhetsansvar för apl-verksamheten och i högre utsträckning:

- inkludera apl i det systematiska kvalitetsarbetet,
- se över och främja den berörda personalens förutsättningar för att arbeta med apl,
- organisera och styra samarbetet med de lokala programråden, bl.a. för att hitta fler lämpliga apl-platser, samt
- tydliggöra rollerna för alla som deltar i apl-verksamheten, så som handledare, lärare och apl-samordnare.

Det behövs fler utbildade handledare

När Skolverket i apl-studien från 2015 bad yrkeslärare att bedöma kvaliteten i elevernas apl fick apl-handledarnas förmåga att handleda elever lägst betyg. Samtidigt saknar många handledare en handledarutbildning. För att kvaliteten i apl ska stärkas ser Skolverket ett behov av fler utbildade handledare och förhoppningen är att våra informationsinsatser om Skolverkets handledarutbildning kan bidra till detta. Det vore också positivt om lärare och elever går samma utbildning som handledaren, så att det skapas en gemensam bild av hur apl ska fungera. Viktigt är också att arbetsplatserna möjliggör för handledarna att gå en utbildning. Om så inte är fallet behöver skolornas apl-ansvariga vara aktiva och uppmana arbetsgivarna ge handledarna denna möjlighet.

182 Mer om delegationen och dess uppdrag finns i kommittédirektivet *Nationell delegation för lärande på arbetsplatserna inom ramen för yrkesintroduktionsanställningar*. Dir 2014:51.

183 4 kap. 12 § gymnasieförordningen, 2 kap. 27 § vuxenutbildningsförordningen.

184 4 kap. 3-4 §§ skollagen.

Konkurrens om apl-platser är en utmaning

Lärande på arbetsplats förekommer på yrkesutbildningar både inom och utanför skolväsendet, och som framgått i det här kapitlet förekommer konkurrens om arbetsplatser där elever kan ha apl eller motsvarande.

I situationer med få arbetsplatser i förhållande till efterfrågan finns en risk att eleverna inte får apl i den omfattning de har rätt till eller att apl förläggs på arbetsplatser som inte är ändamålsenliga. Särskilt problematiskt kan detta vara inom gymnasiesärskolan, särskild utbildning för vuxna och introduktionsprogrammen eftersom det, enligt Skolinspektionens iakttagelser, finns arbetsgivare som helst tar emot relativt självgående elever.

Ett närmare samarbete skulle vara ett sätt för utbildningsanordnare att hantera de problem som konkurrensen kan ge upphov till. Det kan t.ex. handla om att förlägga lärande på arbetsplats under olika delar av året eller att leta apl-platser eller motsvarande hos olika arbetsgivare. Själva konkurrensen mellan utbildningsanordnare om såväl arbetsplatser som elever kan dock utgöra ett hinder för samarbete. Det knyter an till diskussionen om utökad regional samverkan kring utbildningsutbudet (se kapitel 3). En sådan samverkan skulle kunna omfatta frågor som rör apl.

Bidrag kan påverka olika gruppers möjlighet att konkurrera om arbetsplatser

Det finns bidrag som kan betalas ut till arbetsgivare som erbjuder lärande på arbetsplats inom ramen för olika yrkesutbildningar, t.ex. gymnasial lärlingsutbildning (se kapitel 7) och yrkesintroduktionsanställningar (YA).

Samtidigt som bidragen skapar incitament för arbetsgivare att erbjuda arbetsplatsförlagt utbildning kan de göra att elevgrupper som inte genererar bidrag får svårare att konkurrera om arbetsplatser. Statsbidraget för arbetsgivare som tar emot lärlingar kan exempelvis påverka konkurrensituationen mellan lärlingar och elever på introduktionsprogram. Det finns elever på introduktionsprogram som har apl i samma omfattning som lärlingar men eftersom inget bidrag ges för dessa elever kan de få svårare än lärlingarna att hitta en arbetsplats som vill ta emot dem.

Det viktigt att regeringen beaktar detta så att bidragen inte oavsiktligt skapar eller förstärker konkurrens om arbetsplatser mellan olika grupper.

6. Yrkesutbildning och arbetsmarknad

I det här kapitlet behandlas frågor som rör kopplingen mellan yrkesutbildning och arbetsmarknad. Inledningsvis beskrivs samverkan mellan yrkesutbildning och arbetsliv på lokal nivå. Vi ger också exempel på regional samverkan. Därefter behandlas elevers koppling till arbetsmarknaden efter avslutad utbildning samt bedömningar om yrkesutbildningarnas relevans i förhållande till arbetsmarknadens behov. Avslutningsvis redovisas Skolverkets insatser, t.ex. arbetet med nationella programråd, samt Skolverkets bedömningar av utvecklingsbehov.

Lokal samverkan mellan yrkesutbildning och arbetsliv

Lokala programråd

Enligt gymnasieförordningen ska det för yrkesprogrammen finnas ett eller flera lokala programråd för samverkan mellan skola och arbetsliv.¹⁸⁵ Det finns inga bestämmelser om hur råden ska vara sammansatta eller hur de ska arbeta. Det finns inte heller någon samlad bild om de lokala programrådets förekomst, sammansättning och arbetsformer.

Skolverkets övergripande intryck är att det finns en variation i hur de lokala programråden fungerar. Det kan både variera mellan olika huvudmän samt mellan olika program och inriktningar hos en och samma huvudman. Skolverkets studie om apl¹⁸⁶ innehåller en del information om programråden, med fokus på apl. Studien visar att:

- 75 procent av yrkeslärarna arbetar på skolor med ett lokalt programråd knutet till det egna programmet.
- Programrådets bidrag till att hitta apl-platser verkar vara begränsat. På skolor som har lokala programråd bedömer 4 procent av yrkeslärarna att råden bidrar med detta i hög utsträckning och 30 procent att de gör så till viss del.
- Programrådets bidrag till att följa upp och utvärdera apl-verksamheten framstår som något mer omfattande. 66 procent av huvudmännen uppger att programråden bidragit i detta arbete.
- Skolornas nytta av lokala programråd kan variera och beror delvis på hur de själva organiserar och styr rådets verksamhet.
- Brister i det systematiska kvalitetsarbetet gör att huvudmän och rektorer kan ha svårt att identifiera vad som kan förbättras i arbetet med de lokala programråden.

Vid sidan av studien om apl har Skolverket tagit del av de nationella programrådets bedömningar om hur de lokala programråden fungerar. Enligt dessa bedömningar behöver de lokala programrådets arbete utvecklas bl.a. för att säkra tillgången på apl-platser.¹⁸⁷

185 1 kap. 8 § gymnasieförordningen

186 Skolverket (2016) *Det arbetsplatsförlagda lärandet på gymnasieskolans yrkesprogram*. Rapport 437.

187 Det nämner bl.a. de nationella programråden för el- och energi-, handels- och administrations-, industritekniska- samt naturbruksprogrammet. Samarbetet fungerar generellt sett bra på vård- och omsorgsprogrammet, inriktningen skog på naturbruksprogrammet på skolor med yrkesutgångarna skogsmaskinförare, skogsvårdare och skogsmaskin – service samt på inriktningen trädgård. Det nationella programrådet för industritekniska programmet anser att samarbetet har förbättrats efter gymnasireformen. Skolverket (2016) *Uppföljning av gymnasieskolan*.

Enligt Skolinspektionens iakttagelser på restaurang- och livsmedelsprogrammet och hantverksprogrammet fungerar de lokala programråden sällan tillfredsställande på de granskade skolorna. Två huvudsakliga och till viss del sammankopplade problem är dels otillräcklig tid och bristande intresse från arbetslivets sida, dels att rådets möten kan vara ostrukturerade och ha otydliga syften. Skolinspektionen anser att rektorer behöver ta ansvar för att stärka programråden genom att främja en bredare representation från arbetslivet.¹⁸⁸

Lokal samverkan inom yrkesintroduktion

Formen för lokal samverkan inom yrkesintroduktion hänger ofta samman med hur utbildningen är organiserad. Skolverket har identifierat följande modeller för samverkan.¹⁸⁹

- *Yrkesintroduktion integrerat i ett nationellt yrkesprogram.* Samverkan med det lokala arbetslivet sker inom ramen för de nationella yrkesprogrammen.
- *Särskilda yrkesintroduktionsklasser.* Samverkan med det lokala arbetslivet tar andra och mer varierande former jämfört med de integrerade uppläggen. Ofta sker samverkan i samband med uppdraget att hitta lämpliga apl- eller praktikplatser till eleverna.
- *Individbaserat upplägg.* Samverkan med det lokala arbetslivet hanteras ofta av en särskild praktiksamordnare med stark lokal förankring på orten. Även annan personal, som exempelvis mellanstadie lärare och lärare i allmänna ämnen, men också beteendevetare och socialpedagoger kan ansvara för samverkan med arbetsplatserna.

Statsbidraget för utveckling av yrkesintroduktion, som nämndes i kapitel 4, kan bl.a. ges för insatser som syftar till att utveckla samverkan mellan yrkesintroduktion och det lokala arbetslivet. Av huvudmännens återrapportering till Skolverket framkommer att det på flera håll pågår ett utvecklingsarbete när det gäller lokala samverkansformer. Exempel på insatser som huvudmännen genomfört är inventering av arbetsgivare på orten som kan ta emot elever på apl/praktik, integrering av yrkesintroduktion i befintliga lokala programråd samt att skapa egna programråd för yrkesintroduktion med representanter från bl.a. Arbetsförmedlingen, Försäkringskassan och företag på orten. Det finns också huvudmän som har satsat på att introducera handledare till Skolverkets apl-handledarutbildning samt utvecklat utbildningar och handledarstöd med fokus på ungdomar med funktionsnedsättning eller nyanlända elever.¹⁹⁰

Lokal samverkan inom gymnasiesärskolan

I Skolverkets rapport om den reformerade gymnasiesärskolan¹⁹¹ behandlas samverkan med arbetslivet på lokal nivå. I en enkät fick rektorer bedöma hur samverkan med olika aktörer fungerar, när det kommer till att främja elevernas

188 Skolinspektionen (2016) *Samverkan för bättre arbetslivsanknytning. En kvalitetsgranskning om restaurang- och livsmedelsprogrammet och hantverksprogrammet.*

189 Skolverket (2015) *Redovisning av uppdrag om utveckling av introduktionsprogrammet yrkesintroduktion.* Dnr 2015:242, bilagan *Samverkan med det lokala arbetslivet inom introduktionsprogrammet yrkesintroduktion. En fallstudie på uppdrag av Skolverket hösten 2014.*

190 Skolverket (2016) *Redovisning av uppdrag om utveckling av introduktionsprogrammet yrkesintroduktion.* Dnr 2015:242.

191 Skolverket (2016) *Gymnasiesärskolan – Uppföljning och analys av 2013 års reform.* Rapport 435.

framtida arbetsmarknadsetablering. Svaren visar på stora variationer mellan olika skolor, men generellt att samverkan fungerar bättre med privata arbetsgivare än med offentliga. Rektorererna fick också ta ställning till i vilken utsträckning huvudmännen medverkat till samverkan med arbetslivet. Svaren visar att huvudmännen inte upplevs som tillräckligt aktiva.

När det gäller samverkan med arbetslivet inom ramen för lokala programråd visar Skolverkets undersökning att färre än hälften av rektorerna som tillfrågats har ett eller flera lokala programråd knutna till sina skolenheter. Resultaten visar också att det är vanligare med gemensamma programråd med gymnasieskolan än att gymnasiesärskolan har upprättat egna programråd. Fler programråd håller dock på att bildas och samverkan med arbetslivet sker även i andra former, exempelvis i nätverksgrupper eller s.k. verksamhetsråd.

Lokal samverkan inom vuxenutbildning

Statsbidragen för yrkes- och lärlingsvux är villkorade med att kommunerna ska planera utbildningarna i samråd med Arbetsförmedlingen samt företag och organisationer som är verksamma inom de branscher utbildningen är avsedd för. För lärlingsutbildningen ska det finnas också ett lärlingsråd eller annan liknande funktion för samråd mellan utbildningens företrädare och arbetsmarknadens organisationer.¹⁹²

Skolverkets övergripande intryck är att det finns en variation mellan kommunerna när det gäller omfattningen av och formerna för samverkan. I vissa kommuner sker samverkan genom telefonsamtal eller korta avstämningsmöten, medan andra har mer omfattande samverkan som kan omfatta prognoser inom olika yrkesområden.

Inom yrkesvux är de vanligaste formerna för samverkan med *Arbetsförmedlingen* kontinuerliga samråd under året samt inför ansökan om statsbidrag. 67 respektive 66 procent av kommunerna har samverkat på dessa sätt år 2015. Det är en liten ökning jämfört med år 2014 då motsvarande andelar var 62 respektive 52 procent. Några kommuner framhåller att samverkan har utvecklats under år 2015 i samband med insatserna inom trainee och utbildningskontrakt (se kapitel 3), som berör både kommunerna och Arbetsförmedlingen.

De vanligaste formerna för samverkan med det *lokala arbetslivet* är kontinuerliga samråd under året eller vid behov, inför ansökan om statsbidrag samt inför uppstart av nya utbildningar. Omfattningen av denna samverkan har också ökat lite mellan år 2014 och 2015. År 2015 har 59 procent av kommunerna samrått kontinuerligt under året eller vid behov, 50 procent inför ansökan om statsbidrag och 40 procent inför uppstart av nya utbildningar. Motsvarande andelar år 2014 var 49, 44 respektive 35 procent.

Långt ifrån alla kommuner har alltså samrått inför ansökan om statsbidrag, trots att detta är ett krav för att bidrag ska utgå. En delförklaring kan vara att kommuner som ansöker om statsbidrag tillsammans överläter ansvaret för samverkan till en av kommunerna. Något som enligt många kommuner försvårar samverkan med Arbetsförmedlingen är att myndigheten inte omfattas av krav på samverkan motsvarande kravet som kommunerna behöver uppfylla för att få

192 4 § Förordning (2009:43) om statsbidrag för yrkesinriktad och viss teoretisk vuxenutbildning på gymnasial nivå, 4-5 §§ Förordning (2010:2016) om statsbidrag för lärlingsutbildning för vuxna.

statsbidrag. I vissa kommuner upplevs brist på engagemang från arbetslivet som en försvårande omständighet.

Skolverkets intryck är att det även finns variationer i hur samråd organiseras inom lärlingsvux. Det beror bl.a. på hur många lärlingar som finns och om lärlingarna återfinns i en eller flera olika branscher. Om det finns väldigt få lärlingar kan samverkan ske på individnivå mellan utbildningsanordnare samt arbetsgivare och fackliga representanter på elevens arbetsplats. Det förekommer också att samverkan kring lärlingsutbildningen är integrerad i övrig samverkan mellan vuxenutbildningen och det lokala arbetslivet.¹⁹³

Regional samverkan mellan yrkesutbildning och arbetsliv

Samverkan mellan yrkesutbildning och arbetsliv på regional nivå är inte reglerat i några författningar. Yrkesprogramsutredningen konstaterar dock att det inom alla gymnasieskolans yrkesprogram, på något håll, förekommer insatser för att främja utbildningarnas kvalitet från branschorganisationer som vill trygga sin framtida kompetensförsörjning. Dessa insatser sker i samverkan mellan arbetsmarknadens parter och skolväsendet. Omfattningen av och formen för samverkan varierar mellan olika yrkesområden.¹⁹⁴

En typ av regional samverkan är konceptet *yrkescollege* som bl.a. finns inom teknik- samt vård- och omsorgsbranschen.¹⁹⁵ Inom dessa college samverkar utbildningsanordnare och arbetsmarknadens parter bl.a. genom att ställa upp kriterier för utbildningens innehåll, kvalitet och för samverkansformer mellan skola och arbetsliv. Dessa kriterier används för att certifiera utbildningar, vars anordnare vill ansluta sig till konceptet.

Inom vuxenutbildningen finns även möjlighet till samverkan mellan skola och arbetsliv på regional nivå genom s.k. *regionala dialogträffar*. På dessa träffar möts bl.a. Skolverkets vuxenutbildningsenhet, politiker, förvaltningschefer, rektorer, Arbetsförmedlingen, externa utbildningsanordnare och representanter för det lokala eller regionala arbetslivet. På träffarna diskuteras kommunernas utvecklingsarbete och andra frågor som kommunerna identifierat som viktiga för vuxenutbildningens uppdrag.

Verksamhet efter yrkesutbildning

Verksamhet efter gymnasieskolan

Skolverket har i uppdrag att årligen följa upp ungdomars verksamhet efter avslutade studier i gymnasieskolan.¹⁹⁶ Uppföljningarna har gjorts sedan år 2014 och gäller än så länge ungdomar som började gymnasieskolan innan den reformerades år 2011.

193 Skolverket (2016) *Redovisning av insatser inom yrkesinriktad gymnasial vuxenutbildning och lärlingsutbildning för vuxna år 2015*. Dnr 5.1.3-2016:896, Skolverket (2015) *Redovisning av uppdrag om insatser inom yrkesinriktad gymnasial vuxenutbildning och lärlingsutbildning för vuxna m.m.* Dnr 2015:00676.

194 För mer information om yrkescollege och andra samverkansmodeller se Yrkesprogramsutredningen (2015) *Välja yrke*. SOU 2015:97.

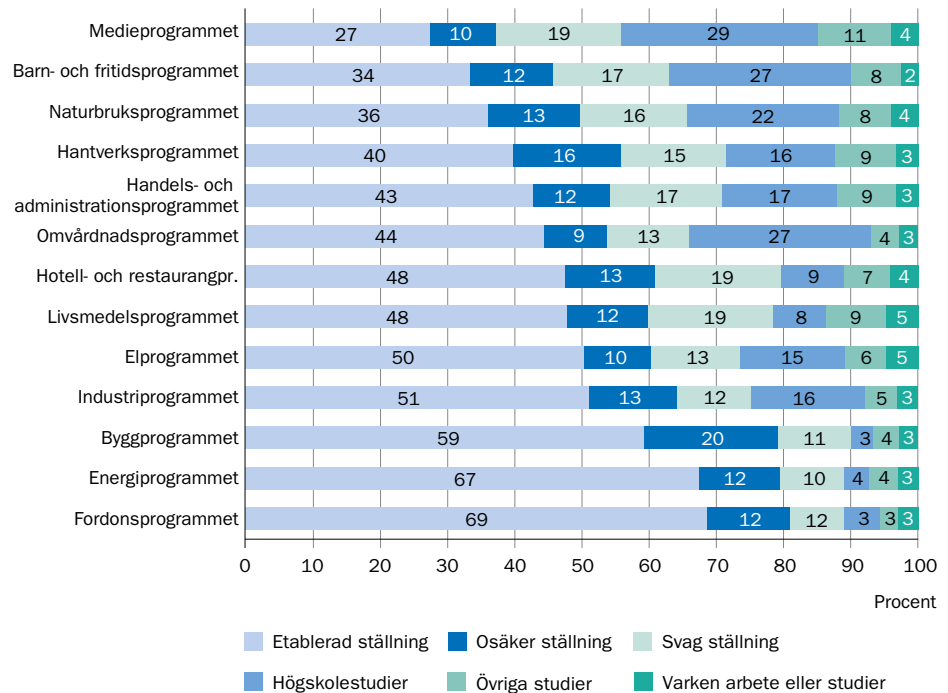
195 För mer information se *Om vård- och omsorgscollege*. Vård- och omsorgscolleges hemsida. www.vo-college.se/om Avläst 2016-09-10 samt *Vad är teknikcollege?* Teknikcolleges hemsida. <http://www.teknikcollege.se/vad-ar-teknikcollege/> Avläst 2016-09-10.

196 Utbildningsdepartementet (2016) *Regleringsbrev för budgetåret 2016 avseende Statens skolverk*.

Den viktigaste faktorn för både etablering på arbetsmarknaden och vidare studier har visat sig vara en slutförd gymnasieutbildning. Det gäller både för elever som gått yrkesförberedande och studieförberedande program. I enlighet med programtypernas syften har det varit vanligare för de som gått yrkesförberedande program att ha en etablerad ställning på arbetsmarknaden åren efter avslutade studier, jämfört med dem som har gått studieförberedande program.

I diagrammet nedan redovisas så kallad *etableringsstatus* tre år efter avslutade studier för elever som slutfört ett yrkesförberedande program med grundläggande behörighet till högskola. Uppgifterna visar verksamhet år 2013 för elever som slutade gymnasiet år 2010.¹⁹⁷

Diagram 4. Etableringsstatus år 2013 för ungdomar som avslutade sin gymnasieutbildning 2009/10. Gäller ungdomar som fått slutbetyg med grundläggande behörighet.

Det finns en variation i verksamhet efter gymnasieskolan mellan ungdomar från de olika yrkesförberedande programmen. Ungdomarna som har gått fordons-, energi- och byggprogrammet har i störst utsträckning varit etablerade på arbetsmarknaden. Ungdomarna som har gått medie-, barn- och fritids- samt omvårdnadsprogrammet har i störst utsträckning studerat på högskola.

Skolverket har hösten 2016 också publicerat en rapport med fokus på ungdomar som arbetar, oavsett om de gått ett yrkes- eller studieförberedande

¹⁹⁷ Att ha en etablerad ställning på arbetsmarknaden definieras som att man har en arbetsinkomst över 178 900 kronor per år (2013) och att man inte är inskriven som arbetslös, har fått arbetslöshetsersättning eller deltagit i arbetsmarknadspolitiska åtgärder som inte är att betrakta som sysselsättning under året. Man är nödvändigtvis inte arbetslös bara för att man har en inkomst som understiger 178 900 men då betraktas det som att man har en osäker ställning på arbetsmarknaden. Om man tjänar upp till 151 300 och dessutom har varit heltidsarbetslös eller deltagit i arbetsmarknadspolitiska åtgärder betraktas det som att man har en svag ställning på arbetsmarknaden.

program.¹⁹⁸ Rapporten består dels av en enkätundersökning där arbetsledare inom byggverksamhet, handel, restaurang samt vård och omsorg¹⁹⁹ bedömer sina unga medarbetares kompetens, dels på statistik om vilka branscher ungdomar arbetar i åren efter gymnasieskolan.

Resultaten visar gymnasiebakgrunden betraktas som olika viktig i olika branscher. Inom byggverksamhet samt vård och omsorg anser arbetsledarna att gymnasiebakgrunden är mycket viktig. Inom handel och restaurang har enligt arbetsledarna gymnasiebakgrunden inte så stor betydelse. Av undersökningen framkommer också att arbetsledarna överlag är relativt nöjda med sina unga medarbetares förmågor samt att förmågor som kan kopplas till skötsamhet har stor betydelse.

Statistiken visar att de branscher där flest unga var sysselsatta var handel samt vård och omsorg. Restaurang var den mest ungdomsintensiva branschen, d.v.s. den bransch där störst andel av de sysselsatta var ungdomar. Statistiken visar också att en stor andel av de sysselsatta ungdomarna hade gått ett studieförberedande program. Det var t.ex. vanligt inom hotell samt vård och omsorg.

Verksamhet efter introduktionsprogram

Tillgängliga uppgifter om olika grad av arbetsmarknadsanpassning gäller elever som började gymnasieskolan innan Gy 2011. Då fanns ingen direkt motsvarighet till programinriktat individuellt val respektive yrkesintroduktion och därför finns inte relevanta uppgifter att redovisa för dessa program. Däremot finns uppgifter om huruvida eleverna i den nya gymnasieskolans introduktionsprogram har arbetat efter studierna, enligt sysselsättningsregistrets definition (se också kapitel 4). Dessa uppgifter visar att 4 procent av eleverna från yrkesintroduktion arbetat två år efter de började på programmet. Motsvarande siffra för eleverna på programinriktat individuellt val är 2 procent. Uppgifterna gäller elever som började på programmen år 2011 och 2012.

Verksamhet efter komvux

Inom vuxenutbildningen finns inga program, utan antagning sker till enstaka kurser. Elever kan dock välja att läsa en sådan kombination av kurser som motsvarar innehållet i t.ex. ett visst yrkesförberedande program i gymnasieskolan, d.v.s. kurser mot en viss yrkesinriktning.²⁰⁰

198 Skolverket (2016) *Arbetslivet efter skolan. Arbetsledares bedömning av unga medarbetares kompetens och inom vilka branscher unga arbetar*. Rapport 441.

199 Skolverket valde dessa branscher för att de sysselsätter många unga.

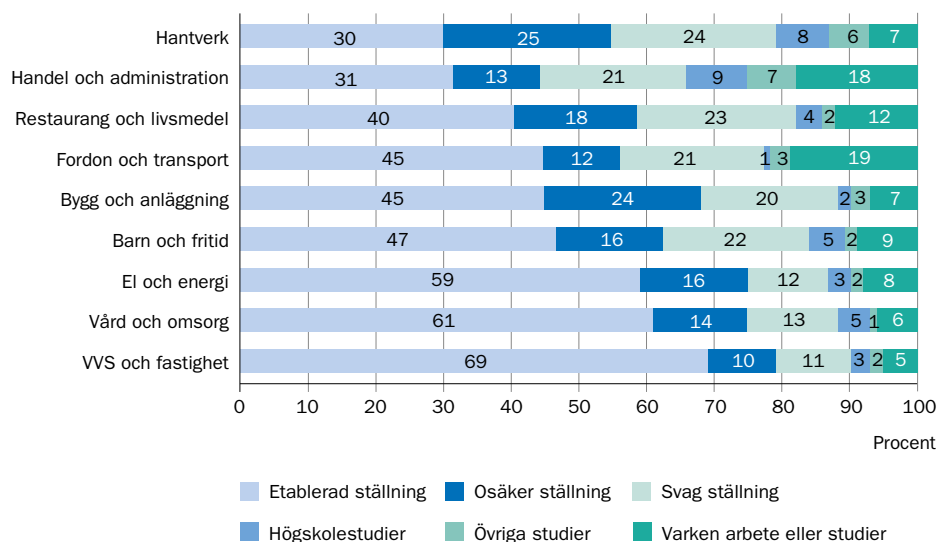
200 För en mer utförlig definition av yrkesinriktningar inom vuxenutbildningen se Skolverket (2015) *Redovisning av uppdrag om uppföljning av sysselsättning efter avslutade studier inom kommunal vuxenutbildning och utbildning i svenska för invandrare*. Dnr 5.1.3-2015:81.

Skolverket har sedan år 2015 i uppdrag att följa upp elevers verksamhet efter avslutade studier inom vuxenutbildningen.²⁰¹ Uppföljningarna gäller sysselsättning ett och två år efter avslutade studier. Uppgifterna Skolverket publicerat hittills gäller elever som läste kurser före 2012 års reformering av vuxenutbildningen. Kurserna motsvarade då kurser som fanns i gymnasieskolan innan Gy 2011.

Skolverkets uppföljning visar att elevers verksamhet varierar beroende på studiernas längd och inriktning. Eleverna som studerade en längre tid (minst ett år) har generellt sett etablerat sig på arbetsmarknaden i högre utsträckning än de som studerade en kortare tid. Elever som läste kurser inom en viss yrkesinriktning har generellt sett etablerat sig på arbetsmarknaden i högre utsträckning än elever som inte läste en sådan kombination av kurser.

I diagrammet nedan redovisas verksamhet två år efter avslutade studier för elever som bedrivit minst ett års yrkesinriktade heltidsstudier inom den kommunala vuxenutbildningen. Verksamheten som redovisas gäller år 2013 för elever som avslutade sina studier år 2011.

Diagram 5. Etableringsstatus år 2013 för elever som avslutat komvux år 2011. Gäller elever som läst minst ett års yrkesinriktade studier på heltid

Eleverna som på komvux har läst kurser inom VVS och fastighet, vård och omsorg samt el och energi har i störst utsträckning nått en etablerad ställning på arbetsmarknaden. Det gäller över hälften av dessa elever två år efter avslutade studier. Eleverna som har läst hantverk och handel- och administration har i lägst grad nått en etablerad ställning på arbetsmarknaden två år efter avslutade studier.²⁰²

201 Utbildningsdepartementet (2015) *Regleringsbrev för budgetåret 2015 avseende Statens skolverk*, Utbildningsdepartementet (2016) *Regleringsbrev för budgetåret 2016 avseende Statens skolverk*.

202 I Skolverkets redovisning av arbetet med att följa elevers verksamhet efter vuxenutbildning finns mer information, bl.a. vilken bransch etablerade elever från olika yrkesinriktningar har arbetat inom, Skolverket (2015) *Redovisning av uppdrag om uppföljning av sysselsättning efter avslutade studier om kommunal vuxenutbildning och utbildning i svenska för invandrare*. Dnr: 5.1.3-2015:81. Mer statistik presenteras också på Skolverkets hemsida, *Efter avslutade studier inom den kommunala vuxenutbildningen*. Skolverkets hemsida. <http://www.skolverket.se/statistik-och-utvardering/statistik-i-tabeller/komvux/efter-avslutade-studier-inom-den-kommunala-vuxenutbildningen-1.243459>

Verksamhet efter gymnasiesärskolan

Skolverket har inte uppgifter om elevers sysselsättning efter avslutade studier på gymnasiesärskolan motsvarande uppgifterna om elever från gymnasieskolan. Det beror på att denna statistik inte samlas in på individnivå, vilket är en förutsättning för att kunna följa elevers verksamhet över tid.²⁰³

Vid Högskolan i Halmstad har det dock genomförts en kartläggning av elevers sysselsättning efter gymnasiesärskolan. Kartläggningen gäller ungefär 12 000 elever som gick ut gymnasiesärskolan år 2001–2011. Resultaten visar att nästan hälften av eleverna hade daglig verksamhet²⁰⁴ som sysselsättning efter avslutade studier och att ungefär en femtedel hade ett jobb, varav den absoluta majoriteten med någon form av lönesubvention. Omkring en fjärdedel av eleverna hade varken daglig verksamhet, arbete eller studier som sysselsättning.²⁰⁵

Elevolymen i förhållande till behov på arbetsmarknaden

Skolverket ska bidra till att trygga den nationella kompetensförsörjningen och underlätta elevers etablering men gör inga prognoser om hur elevvolymerna matchar behovet på arbetsmarknaden. Redovisningen nedan utgår från de nationella programrådets bedömningar samt uppgifter från kommunföreträdare som Skolverket haft kontakt med.

Yrkesprogram med få elever i förhållande till arbetsmarknadens behov

De nationella programråden bedömer att följande inriktningar och yrkesutgångar har för få elever i förhållande till arbetsmarknadens behov:²⁰⁶

- *El- och energiprogrammet*: Inriktningarna automation och energiteknik.
- *Fordons- och transportprogrammet*: Yrkesutgångarna bussförare och maskinmekaniker.
- *Hantverksprogrammet*: Inriktningarna finsnickeri, textil design och florist samt flera av de mindre hantverken inom inriktningen övrigt hantverk.
- *Handels- och administrationsprogrammet*: Yrkesutgångarna speditör och logistikern.
- *Industri tekniska programmet*: Alla inriktningar.
- *Naturbruksprogrammet*: Inriktningarna trädgård och lantbruk samt yrkesutgångarna skogsmaskinförare och skogsvårdare.
- *VVS- och fastighetsprogrammet*: Inriktningarna ventilationsteknik och fastighet.
- *Vård- och omsorgsprogrammet*: Yrkesutgången äldreomsorg.

203 Skolverket har tidigare framfört önskemål till regeringen om att få samla in data på individnivå för att kunna följa utfallet av olika utbildningar däribland sarskolan, Skolverket (2007) *Hemstallan om ändring i förordning om den officiella statistiken*. Dnr 2007:3.

204 Daglig verksamhet är en sysselsättning för vissa funktionshindrade personer i yrkesverksam ålder som saknar förvärsarbete och inte utbildar sig, se 9 § lagen (1993:387) om stöd och service till vissa funktionshindrade.

205 Arvidsson (2016) *Sysselsättning och social rättvisa: En nationell registerstudie om 12 269 unga vuxna med intellektuell funktionsnedsättning*. Halmstad University Dissertations no 19

206 Mer utförliga kommentarer och bedömningar om var och ett av gymnasieskolans yrkesprogram finns i Skolverket (2016) *Uppföljning av gymnasieskolan*.

Vuxenutbildningens bidrag till kompetensförsörjningen

Flera kommunföreträdare menar att vuxenutbildningen är mycket viktig, ibland helt avgörande, för kompetensförsörjningen inom vård- och omsorgsbranschen. Enligt det nationella programrådet för handels- och administrationsprogrammet har vuxenutbildningen stor betydelse för kompetensförsörjningen också i denna bransch.²⁰⁷

Inom en del branscher finns en oro för att inte heller vuxenutbildningen ska vara tillräcklig för att tillgodose behovet av arbetskraft. Enligt företrädare för organisationer med regionalt utvecklingsansvar finns det kommuner som av ekonomiska skäl avstår från att erbjuda en del utbildningar trots att de är efterfrågade. Det handlar t.ex. om kurser inom fordon och transport, bygg och anläggning samt industri.

Skolverkets insatser

Nationella programråd

Sedan år 2010 ansvarar Skolverket för de nationella programråden för yrkesutbildning.²⁰⁸ Råden utgör forum för dialog mellan Skolverket och arbetslivet. Det finns tolv nationella programråd, ett för varje yrkesprogram. Det finns dessutom ett nationellt programråd för teknikprogrammets fjärde år. Ledamöterna är representanter från arbetslivet t.ex. ansvariga för utbildnings- eller kompetensförsörjningsfrågor inom en arbetslivsorganisation eller myndighet. Ledamöterna utses av Skolverket och hösten 2016 påbörjades den tredje treåriga mandatperioden.

Programråden fungerar som rådgivande och stödjande organ till Skolverket i arbetet med att göra utbildningssystemet mer lyhört för arbetslivets behov samt för initiativ från huvudmännen (se också kapitel 4). Skolverket leder programrådets arbete, upprättar dagordning och är ordförande vid rådets möten. Nedan sammanfattas Skolverkets arbete med de nationella programråden under perioden maj 2015 till april 2016. Mer utförlig information finns i bilaga 2.

Skolverket har arrangerat fyra möten med programråden, varav en gemensam konferens för samtliga råd. Skolverket har också påbörjat ett utvecklingsarbete där vi prövar nya arbetssätt för de nationella programråden. Råden har exempelvis diskuterat framtida kompetensförsörjningsbehov kopplat till olika utbildningsnivåer, från gymnasieskolan via yrkeshögskolan till arbetslivet. Två programråd har deltagit i en workshop om kvalitet i apl tillsammans med elever från de aktuella programmen. Frågan kring ojämn könsfördelning på yrkesprogrammen har också behandlats i en konferens för programrådsledamöter, skolledare samt studie- och yrkesvägledare.

I 2015 års rapport framgick att Skolverket skulle ta fram ett förslag på hur de nationella och lokala programråden kan samarbeta samt hur den regionala nivån kan involveras vid behov. Skolverket har presenterat ett förslag och påbörjat diskussioner med den regionala nivån via SKL om detaljerna för ett sådant samarbete.

Skolverket och de nationella programråden har under perioden samverkat med bl.a. Myndigheten för yrkeshögskolan, Arbetsförmedlingen, SKL, Skolinspektionen och Försvarsmakten. Gymnasieutredningen har därtill träffat

²⁰⁷ Skolverket (2016) *Uppföljning av gymnasieskolan*.

²⁰⁸ 10 § Förordning (2015:1047) med instruktion för Statens skolverk

programråden för att diskutera eventuella behov av förändringar av yrkesprogrammen.

Skolverket planerar att fortsätta det påbörjade utvecklingsarbetet under kommande år. Vår avsikt är att diskussioner om kompetensförsörjning ska fortsätta under hela innevarande mandatperiod.

I propositionen som föregick reformeringen av gymnasiesärskolan bedömde regeringen att samverkan på nationell nivå mellan arbetsliv och gymnasiesärskolan bör ske inom de nationella programråden. Det finns däremot inga uttryckliga bestämmelser om att de nationella programråden ska behandla gymnasiesärskolan och Skolverket konstaterar att så sällan sker. Med anledning av detta har Skolverket tidigare lyft frågan om huruvida de nationella programråden är optimala forum för nationell samverkan om gymnasiesärskolan.²⁰⁹

Uppföljning av verksamhet efter yrkesutbildning

Som nämnts har Skolverket de senaste åren fått i uppdrag att följa upp elevers verksamhet efter utbildning i gymnasieskolan och på komvux. Inom ramen för dessa uppdrag tar Skolverket årligen fram sådana uppgifter som presenterades ovan, om etablering på arbetsmarknaden och annan verksamhet efter avslutade studier. Uppföljningarna bidrar med kunskap om hur väl olika utbildningar bedöms svara mot kraven i arbetslivet och inom högre utbildning. I förlängningen kan sådan kunskap användas för att utveckla gymnasieskolan och dess program.

När det gäller gymnasieskolan arbetar Skolverket för närvarande med att utveckla uppföljningen till att omfatta flera olika datakällor. Skolverkets ambition är att framöver genomföra kontinuerliga undersökningar bland både ungdomar och gymnasieskolans avnämare, d.v.s. arbetslivet samt universitet och högskolor.

Insatser för stärkt studie- och yrkesvägledning

Arbetsmarknaden är föränderlig och det är svårt att förutse framtida behov. Om elever får god information om förhållanden på arbetsmarknaden och rustas för att göra återkommande val om studie- och yrkesinriktning kan matchningen på arbetsmarknaden förhoppningsvis förbättras. Skolverkets insatser för att förbättra studie- och yrkesvägledningen är därför relevanta att nämna i detta sammanhang. För mer information om insatserna hänvisar vi till kapitel 3.

ESF-projektet Regiovux

Skolverket har i maj år 2016 startat projektet Regiovux med stöd från den Europeiska socialfonden (ESF). Projektet innebär att aktörer i en region ska samarbeta i planering och genomförande av yrkesutbildning på komvux. Syftet är bl.a. att arbetslivet i högre utsträckning ska involveras i yrkesutbildningen på komvux samt att utbildningen i högre utsträckning ska planeras mot bakgrund av regionens samlade behov av utbildning, hos såväl individer som arbetsmarknaden. På lång sikt är målen bl.a. att komvux i högre utsträckning ska bidra till kompetensförsörjningen samt att säkerställa ett brett utbildningsutbud. Eftersom projektet nyligen påbörjats är detaljerna kring utformning och deltagare inte klara. Projektet ska pågå till april år 2018.

²⁰⁹ Skolverket (2016) *Gymnasiesärskolan*. Rapport 435.

Statsbidrag för samverkan mellan skola och arbetsliv

Statsbidrag för yrkesintroduktion

Statsbidraget för utveckling av yrkesintroduktion (se kapitel 4) kan betalas ut till huvudmän som arbetar för att utveckla samverkan mellan yrkesintroduktion och arbetslivet. Denna insats är därmed också av vikt för att förbättra samarbetet mellan skola och arbetsliv. Skolverkets uppföljning av hur 2015 års statsbidrag har använts visar att 79 procent av huvudmännen helt eller delvis har använt statsbidraget för att utveckla forum för samverkan med arbetslivet. Det är en ökning jämfört med 2014 års statsbidrag då motsvarande andel var 72 procent.²¹⁰

Statsbidrag till branscher för regionala stödfunktioner

Detta statsbidrag infördes hösten 2015 efter förslag från Yrkesprogramsutredningen. Bidraget riktas till organisationer som gör insatser för att utveckla den regionala samverkan mellan skola och arbetsliv.²¹¹

Bakgrunden till förslaget är Yrkesprogramsutredningens bedömning att förutsättningar och behov på den lokala nivån är allt för varierande för att ytterligare en reglering av de lokala programråden ska vara ändamålsenligt. Utredningen menar istället att samarbetet på lokal nivå kan främjas av mer stöd från den regionala nivån. De bedömer också att kommunikationen mellan lokala och nationella programråd skulle främjas av regionala samarbetsorgan, som kan utgöra en länk mellan programråd på nationell och lokal nivå.²¹²

Skolverket har hittills tagit emot ansökningar från sammanlagt 15 organisationer som omfattar ungefär 17 miljoner kronor. Av dessa har sex ansökningar helt eller delvis beviljats och bidrag om totalt 5 miljoner kronor har betalats ut.²¹³

Exempel på insatser som organisationerna sökt bidrag för är samordning av praktikplatser i regionen, utveckling av samarbetet mellan företag och skolor i regionen, att bygga upp en bank av yrkesambassadörer, att utveckla en koordinatorsfunktion mellan skola och näringsliv samt dialogmöten för regionala processledare och regionala samordnare.

Skolverkets bedömningar

God samverkan mellan skola och arbetsliv på såväl nationell som lokal nivå är en viktig förutsättning för kompetensförsörjning och etablering samt för tillgång på apl-platser och kvalitet i apl. Flera av bedömningarna nedan utgår från Yrkesprogramsutredningens förslag på detta område.²¹⁴

210 Skolverket (2016) *Redovisning av uppdrag om utveckling av introduktionsprogrammet yrkesintroduktion*. Dnr 2015:242, Skolverket (2015) *Redovisning av uppdrag om utveckling av introduktionsprogrammet yrkesintroduktion*. Dnr 2015:242.

211 Förordning (2014:375) om statsbidrag för utveckling av lärande på arbetsplatser och regionala stödfunktioner för yrkesutbildning.

212 Yrkesprogramsutredningen (2015) *Välja yrke*. SOU 2015:97.

213 Skolverket (2016) *Statsbidrag för utveckling av kvaliteten i det lärande på arbetsplatser som sker inom ramen för regionala stödfunktioner mellan skola och arbetsliv om yrkesutbildning under 2016*. Dnr 2015:1230.

214 Yrkesprogramsutredningen (2015) *Välja yrke*. SOU 2015:97, Skolverket (2016) *Yttrande över Välja yrke, slutbetänkande av yrkesprogramsutredningen*, SOU 2015:97. Dnr 2015:1514.

De nationella programråden bör fortsätta utvecklas och bör behålla sin nuvarande roll

Skolverket bedömer att utvecklingsarbetet med de nationella programråden, som inkluderar nya arbetsformer och kontakter med den regionala nivån, bör fortsätta. Detta för att Skolverket ska få bättre underlag för att utveckla yrkesprogrammen och för att ledamöterna i högre utsträckning ska uppleva råden som meningsfulla.

De nationella programrådets arbete behandlas även i Yrkesprogramsutredningen. Där lämnas förslag som syftar till att tydliggöra och förstärka de nationella programrådets roll, bl.a. genom att bestämmelser om nationella programråd ska samlas i en förordning där det ska framgå att Skolverket och de nationella programråden tillsammans ska utarbeta riktlinjer för hur arbetet ska bedrivas, samt att riktlinjerna ska förtydliga hur rådets rekommendationer ska hanteras.

Skolverket har tillstyrkt förslaget att de nationella programrådets funktion ska förtydligas men har betonat vikten av att råden behåller sin nuvarande roll som rådgivande och stödjande organ. Skolverket har poängterat att begreppet ”rekommendationer” riskerar ge intrycket av att råden ska ha en annan roll än som rådgivande organ för Skolverket.

Yrkesprogramsutredningen har också föreslagit att det vid sidan av de nationella programråden ska inrättas ett nationellt råd för yrkesutbildning som ett forum för samråd mellan myndigheter och arbetsmarknadens parter. Enligt förslaget ska detta råd hantera strategiska frågor om yrkesutbildning och kompetensförsörjning. Skolverket har tillsvidare avstyrkt förslaget eftersom vi bl.a. anser att det innehåller oklarheter kring Skolverkets roll och ansvar, hur rådet ska styras samt om synpunkter ska riktas till Skolverket eller regeringen.

Samverkan mellan skola och arbetsliv på lokal nivå behöver utvecklas

Mot bakgrund av det som framkommit i Skolverkets och Skolinspektionens uppföljningar bedömer Skolverket att samverkan med arbetslivet är ett område som behöver prioriteras och utvecklas på lokal nivå.

Inom gymnasieskolan behöver huvudmän och rektorer säkerställa att de lokala programrådets arbete är strukturerat, både för att relevanta frågor ska komma upp på dagordningen och för att skapa engagemang hos representanterna från arbetslivet. För att få kännedom om utvecklingsbehov krävs att de lokala programråden finns med i det systematiska kvalitetsarbetet. Skolverkets insatser för att utveckla apl, exempelvis nationella apl-utvecklare, kan vara till hjälp även i detta sammanhang (se kapitel 5). En del av Skolverkets insatser för att utveckla yrkesintroduktion syftar också till att stödja skolorna i deras samverkan med det lokala arbetslivet (se kapitel 4).

Samverkan på lokal nivå behöver också vidareutvecklas inom gymnasieskolan. Skolverket bedömer att huvudmän behöver vara mer aktiva i arbetet med att hitta fungerande samverkansformer men det är också viktigt att arbetsgivare, inte minst inom den offentliga sektorn, tar ett större ansvar. Inom vuxenutbildningen behöver kommuner som tar del av statsbidraget för yrkesvux säkerställa att kraven på samråd med både arbetslivet och Arbetsförmedlingen uppfylls. Som framkommit i det här kapitlet indikerar Skolverkets uppföljningar att så inte alltid är fallet.

Regional samverkan och branschskolor kan bidra till kompetensförsörjningen

Andra förslag från Yrkesprogramsutredningen som är relevanta att nämna i detta kapitel är förslag som syftar till att förbättra yrkesutbildningarnas bidrag till kompetensförsörjningen.

Som nämndes i kapitel 3 föreslås att statsbidraget för yrkesvux ska villkoras med att tre kommuner ansöker om bidraget tillsammans, men också att kommunerna ska samverka med aktören med regionalt utvecklingsansvar. Dessa aktörer kan enligt Yrkesprogramsutredningen bidra med analyser av kompetensförsörjningsbehovet i hela regionen, vilket kommunerna kan ha nytta av när de planerar och dimensionerar sin utbildning. Skolverket har tillstyrkt förslaget men har framfört att kravet på samverkan kan behöva konkretiseras.

För att trygga kompetensförsörjningen inom vissa små yrkesområden har Yrkesprogramsutredningen även föreslagit en försöksverksamhet med s.k. branschskolor. Enligt förslaget ska branschskolorna finnas på strategiskt utvalda platser och fungera som kompetenscentrum med en koncentration av lärare och utrustning. Till skolorna ska elever från hela landet kunna komma för att få undervisning i vissa yrkeskurser. Branschskolorna ska också kunna ta emot studerande inom den yrkesinriktade vuxenutbildningen på gymnasial nivå. Enligt utredningens bedömning kommer detta att möjliggöra för huvudmän att erbjuda inriktningar och yrkesutgångar som annars hade varit svåra att erbjuda p.g.a. små elevgrupper och dyra investeringar.

Skolverket har tillstyrkt förslaget under förutsättning att (1) eleverna inför utbildningsvalet informeras om att en del av utbildningen kommer att genomföras på annan ort, och att eleverna garanteras att fullfölja utbildningen enligt de premisser som gällde vid ansökningstillfället och (2) medel för branschskolor inte innebär minskningar av medel för fortsatt utveckling av lärlingsutbildning.

Vuxenutbildning och validering viktigt för etablering och kompetensförsörjning

Skolverket vill framhålla vuxenutbildningens betydelse för etablering och kompetensförsörjning. I Sverige och andra jämförbara länder är tendensen att yrkesval sker allt senare i livet.²¹⁵ Tillgång till såväl teoretisk som yrkesinriktad vuxenutbildning är därför viktigt för att så många som möjligt ska ha sådana kunskaper och kompetenser som efterfrågas på arbetsmarknaden.

Frågan om validering är också av betydelse för etablering och kompetensförsörjning. Ett formellt intyg över vilka kunskaper och kompetenser en individ har kan underlätta både för den som söker jobb och för den som rekryterar. Med fler nyanlända ökar också behovet av såväl vuxenutbildning som validering.

Uppföljning av verksamhet efter avslutade studier ökar förståelsen för yrkesutbildningarnas arbetsmarknadsrelevans

Skolverkets arbete med att följa verksamhet efter avslutade studier har nyligen påbörjats och är under utveckling. Precis som samverkan med arbetslivet bidrar uppföljningarna med förståelse för utbildningarnas arbetsmarknadsrelevans.

215 Yrkesprogramsutredningen (2015) *Välja yrke*. SOU 2015:97.

Slutsatserna som Skolverket kan dra i dagsläget är begränsade, men uppföljningarna ringar in områden som är relevanta i diskussioner om såväl yrkes- som högskoleförberedande utbildningar.

För ungdomar från vissa yrkesförberedande program har det varit relativt vanligt att gå vidare till högre studier, samtidigt som många av de sysselsatta ungdomarna har gått ett studieförberedande program. Det knyter an till frågor om möjligheten att byta bana efter gymnasiet.

Att arbetsledarna fäster stor vikt vid förmågor som kan kopplas till skötsamhet riktar ljuset mot skolans breda uppdrag och vikten av att under sin skoltid få utveckla olika typer av övergripande förmågor.

Uppföljningarna indikerar också att olika branscher har olika behov av yrkeskunnande. Vissa branscher verkar ha ett större behov medan andra i större utsträckning behöver, eller accepterar, personer med allmänna kompetenser. I detta sammanhang är vård- och omsorgsbranschen intressant att uppmärksamma. Där betraktas gymnasiekompetens som viktig samtidigt som många ungdomar i denna bransch har gått en studieförberedande utbildning. Det kan bero på att ungdomar med rätt bakgrund inte täckt branschens behov. En annan förklaring kan vara att det krävs en viss utbildning för tillsvidareanställning men att andra anställningar är möjliga för unga med annan gymnasiebakgrund.

7. Lärlingsutbildning

I detta kapitel redogör vi för utvecklingen inom lärlingsutbildningen. Därefter redovisar vi Skolverkets insatser för att främja lärlingsutbildning samt Skolverkets bedömningar på området.

Lärlingsutbildning karaktäriseras av mer apl

I gymnasieskolan och gymnasiesärskolan kan elever gå sin utbildning som lärling. Det innebär att utbildningen i huvudsak ska vara arbetsplatsförlagd räknat från det läsår lärlingsutbildningen påbörjas. I övrigt har lärlingsutbildningen samma behörighetsregler, kunskapskrav och examensmål eller programmål som den i huvudsak skolförlagda utbildningen. Sedan 2014 finns även möjlighet till lärlingsanställning för elever i gymnasieskolan, vilken innebär att lärlingen har en tidsbegränsad anställning på sin apl-plats och får lön under sin apl-period.²¹⁶

Inom vuxenutbildningen är omfattningen av apl inte reglerad och därmed finns inga särskilda bestämmelser om lärlingsutbildning. Däremot finns statsbidraget för lärlingsvux som syftar till att ge fler vuxna en möjlighet få en utbildning som till stor del genomförs på en arbetsplats. Bidraget är bl.a. villkorat med att utbildning inom komvux ska bestå av minst 70 procent apl och utbildning inom särsvux av minst 50 procent apl.²¹⁷

Lärlingarna utgör nära nio procent av eleverna på yrkesprogram

Hösten 2015 deltog 8 372 elever i gymnasial lärlingsutbildning. Det innebär en ökning av antalet lärlingar med drygt 1 000 sedan föregående läsår. Läsåret 2015/16 är närmare nio procent av eleverna på yrkesprogrammen lärlingar. Lärlingsutbildningen inom gymnasieskolan har ökat årligen sedan läsåret 2011/12, trots att antalet elever på yrkesprogrammen minskat under samma tid.

Tabell 16. Antal och andel (%) lärlingar av samtliga elever på yrkesprogrammen i år 1, 2 och 3.

	2011/12	2012/13	2013/14	2014/15	2015/16
Antal lärlingar	1 340	3 412	5 990	7 270	8 372
Andel (%) lärlingar	3,2	4,5	5,6	7,3	8,8

Uppgiften om antal lärlingar baseras på utbetalade statsbidrag från Skolverket respektive hösttermin. Observera att först och fr.o.m. läsåret 2013/14 omfattas elever i alla år: 1, 2 och 3.

Även antalet huvudmän som erbjuder lärlingsutbildning har ökat. Våren 2015 erbjöds utbildningen i 125 kommuner i regi av antingen kommunal eller enskild huvudman. Våren 2016 hade antalet kommuner ökat till 131. Detta innebär att nära 60 procent av kommunerna som erbjuder yrkesutbildning i gymnasieskolan även erbjuder gymnasial lärlingsutbildning.

216 Se Lag (2014:421) om gymnasial lärlingsanställning. Våren 2016 hade tre huvudmän, samtliga kommunala, upprättat 16 lärlingsanställningar. Anställningarna avsåg främst el- och energiprogrammet.

217 Förordning (2010:2016) om statsbidrag för lärlingsutbildning för vuxna.

Antalet lärlingar är högre i årskurs 2 och 3 än i årskurs 1. Detta beror på att huvudmän ibland väljer att skriva över elever från en i huvudsak skolförlagd yrkesutbildning till en lärlingsutbildning. Detta görs främst inom bygg- och anläggningsprogrammet.

Stora skillnader mellan programmen i andelen lärlingar

Lärlingsutbildning är mer vanligt förekommande inom vissa yrkesprogram än andra. Nedanstående tabell beskriver de senare årens utveckling av antal och andel lärlingar per yrkesprogram.

Tabell 17. Antal och andel (%) lärlingar per yrkesprogram respektive läsår.

Program	2013/14		2014/15		2015/16	
	Antal	Andel (%)	Antal	Andel (%)	Antal	Andel (%)
Barn- och fritidsprogrammet (BF)	408	4	379	4	473	6
Bygg- och anläggningspr. (BA)	1 292	9	1 912	14	2 145	18
EI- och energiprogrammet (EE)	368	2	494	3	621	4
Fordons- och transportpr. (FT)	590	5	722	7	869	8
Handels- och administrationspr. (HA)	759	9	818	10	921	12
Hantverksprogrammet (HV)	473	5	497	7	562	8
Hotell- och turismprogrammet (HT)	167	4	210	6	357	10
Industritekniska programmet (IN)	231	4	299	6	327	7
Naturbruksprogrammet (NB)	199	2	195	2	220	3
Restaurang- och livsmedelspr. (RL)	335	5	453	7	478	8
VVS- och fastighetsprogrammet (VF)	531	14	576	16	599	18
Vård- och omsorgsprogrammet (VO)	575	6	715	8	729	8
Riksrekryterande utbildningar	62	7	65	7	71	8
Totalt yrkesprogram	5 990	6	7 270	7	8 372	9

Störst andel lärlingar i förhållande till programmets elevantal har bygg- och anläggnings- samt VVS- och fastighetsprogrammet. På dessa program är nästan en femtedel av eleverna lärlingar. Det är också bygg- och anläggningsprogrammet som har störst andel av alla lärlingselever. Omkring en fjärdedel av lärlingarna går på detta program.

Lärlingsutbildning för vuxna

År 2015 gick omkring 3 000 elever på utbildningsplatser som finansierats av statsbidraget för lärlingsvux (som beskrivs längre fram). Elevantalet år 2014 var drygt 5 000 och år 2013 drygt 3 000. På lärlingsvux inom särskild utbildning för vuxna har elevantalet årligen legat på omkring 200.

Skolinspektionens granskning av lärlingsutbildningen för vuxna
År 2013 genomförde Skolinspektionen en granskning av lärlingsutbildningen för vuxna i sexton kommuner.²¹⁸ Lärlingsutbildningen var då en relativt ny företeelse inom vuxenutbildningen som till stora delar var inne i ett uppbyggnadsskede. Granskningen gav huvudsakligen en positiv bild av utbildningsformen, men Skolinspektionen ringar också in vissa utvecklingsområden. I korthet handlar det om följande:

- Lärlingsutbildningen planeras inte alltid i samråd med Arbetsförmedlingen, och inte heller med avseende på elevens erfarenhet och kompetens.
- Det finns brister i skolornas arbete med att säkerställa handledarnas kompetens.
- Handledare och elever har ofta bristfälliga kunskaper om utbildningen och kunskapskraven. Det för med sig att uppföljningen av utbildningen inte alltid kopplas till kunskapskraven.
- Det arbetsplatsförlagda lärandet följs sällan upp inom ramen för det systematiska kvalitetsarbetet.

Dessa brister stämmer till stora delar överens med vad som framkommit i tidigare granskningar av arbetsplatsförlagt lärande.²¹⁹

Skolverkets insatser

Lärlingscentrum

På uppdrag av regeringen inrättade Skolverket år 2014 Lärlingscentrum, som verkar för fler gymnasiala lärlingar och ökad kvalitet i det arbetsplatsförlagda lärandet.²²⁰ I korthet arbetar Lärlingscentrum med att:

- stimulera anordnandet av gymnasial lärlingsutbildning genom insatser riktade till huvudmän för gymnasieskolan, gymnasiesärskolan och vuxenutbildningen samt till arbetsgivare och branschorganisationer,
- främja ungdomars intresse för gymnasial lärlingsutbildning,
- ge stöd och råd till huvudmän, arbetsgivare och branschorganisationer bl.a. när det gäller att organisera utbildning på arbetsplatser, anordna handledarutbildning, utforma utbildningskontrakt samt kvalitetssäkring och dokumentation av det arbetsplatsförlagda lärandet, och
- stimulera samverkan mellan skola och arbetsliv, särskilt regionalt, för att säkra att arbetslivets behov beaktas vid utformningen av utbildningarna.

Arbetet samordnas med Skolverkets reguljära arbete och med övriga uppdrag som rör yrkesutbildning. Lärlingscentrum har en föreståndare samt en nationell och fem regionala lärlingssamordnare. Nedan följer en mer ingående beskrivning av Lärlingscentrums arbete.

För att bygga upp en god kännedom om den svenska lärlingsutbildningen har Lärlingscentrum tagit del av utbildningsanordnares erfarenheter exempelvis

218 Skolinspektionen (2013) *Arbetsplatsförlagt lärande – Lärlingsutbildningen för vuxna*. Rapport K-2013:1.

219 Skolinspektionen (2011) *Arbetsplats förlagd utbildning i praktiken – en kvalitetsgranskning av gymnasieskolans yrkesförberedande utbildningar*. Rapport 2011:2.

220 Utbildningsdepartementet (2013) *Uppdrag till statens skolverk om att främja lärlingsutbildning*. U2013/7249/GV.

genom besök på lärlingsutbildningar samt genom deltagande på konferenser och hearings. Lärlingscentrum har även tagit del av andra länders erfarenheter t.ex. genom det nordiska samarbetet och vid olika möten om yrkesutbildning inom EU. Lärlingscentrum medverkar också i EAFA, European Alliance for Apprenticeship, och är en aktiv del inom Euroskills.

Majoriteten av de som kontakter Lärlingscentrum är skolpersonal såsom rektorer, lärare och studie- och yrkesvägledare på skolor som har eller som planerar att starta lärlingsutbildning. Deras frågor handlar exempelvis om regelverk, statsbidrag, lärlingsanställning och ersättning till fristående skolor. Det är också vanligt att konkret stöd och råd kring uppstart och organisation av lärlingsutbildning efterfrågas. Ett ökande antal branschorganisationer och företag vänder sig också till Lärlingscentrum för att få information om och ha en dialog kring hur lärlingsutbildning fungerar och hur utbildningsformen kan bidra till kompetensförsörjningen i respektive bransch.

För att fler ska erbjuda lärlingsutbildning har Lärlingscentrum genomfört såväl generella informationsinsatser som riktade insatser till kommuner med en låg andel lärlingar. Lärlingscentrum har deltagit på konferenser för huvudmän samt arrangerat egna konferenser som syftar till att fler ska erbjuda lärlingsutbildning, höja utbildningens kvalitet, stödja samverkan mellan yrkeslärare och lärare i gymnasiegemensamma ämnen samt stödja rektorerna i att leda och utveckla lärlingsutbildningen. Ett exempel är den nationella lärlingskonferensen som år 2015 hade temat kompetensförsörjning. Konferensen var välbesökt och tanken är att den ska vara årligen återkommande. Konferenser för rektorer och lärare i syfte att stödja lärlingsutbildning i gymnasieskolan har också arrangerats. Därtill arbetar lärlingssamordnarna med att ge konkret stöd till både huvudmän, skolor och arbetsgivare.

Många utbildningsanordnare som Lärlingscentrum möter vill ta del av andras erfarenheter, både goda exempel och exempel på problem som kan uppstå och hur dessa kan lösas. För att möta dessa behov har Lärlingscentrum anordnat fysiska mötesplatser för att sprida kunskaper och skapa nätverk.

Hösten 2016 planerar Lärlingscentrum att genomföra en insats för studie- och yrkesvägledare i grundskolan, i samverkan med Yrkesutbildningens år samt med uppdragen att utveckla yrkesintroduktion och studie- och yrkesvägledningen. Syftet med insatsen är att stärka studie- och yrkesvägledarnas kunskap om yrkesutbildning så att de i sin tur kan förmedla bred och allsidig information till eleverna. Målet är att fler elever ska få bred och saklig kunskap om yrkesutbildning och att fler ska söka sig till yrkesutbildningar i gymnasieskolan.

Vid sidan av målgrupper inom skolan samarbetar Lärlingscentrum med ett antal större arbetsgivare i syfte att sprida kunskap om lärlingsutbildning och utbildning för apl-handledare, ta del av arbetsgivarnas erfarenheter och behov samt skapa fler lärlingsplatser och utveckla lärlingsanställningar. Centrumet har även gjort en inventering om hur man i högre utsträckning ska kunna stödja och arbeta riktat mot arbetsgivare och arbetslivsorganisationer. I detta arbete har de nationella programråden och utbildningsansvariga hos Svenskt Näringsliv rådfrågats. Enligt Lärlingscentrums uppdrag ska samverkan mellan skola och arbetsliv stimuleras, såväl lokalt som regionalt. Som en del i detta arbete har Lärlingscentrum uppmuntrat och erbjudit stöd till vissa enskilda initiativ och utvecklingsprojekt.

Lärlingscentrum upplever att efterfrågan på både information, råd och stöd har ökat sedan verksamheten startades. Centrumet erfar att ansvaret i uppbyggnads-skedet av lärlingsutbildningar ibland vilar på relativt få personer exempelvis rektor, lärare eller en samordnare hos en huvudman. För dessa personer fyller Lärlingscentrum en viktig funktion genom att de snabbt och lätt kan få tag på expertkunskap och stöd för att komma vidare i aktuella frågor.

Skolor som bedriver lärlingsutbildning, och som Lärlingscentrum har varit i kontakt med, vittnar ofta om nöjda elever, hög andel som får jobb, välfungerande samarbete mellan yrkeslärare och handledare, fler utbildade handledare och signaler om att arbetsgivarna vill ha fler lärlingar. Av lärlingarna som Lärlingscentrum har varit i kontakt med uppger många att de lär sig mycket på sin apl-plats samt att de hade lite eller ingen kunskap om lärlingsutbildningen innan de själva blev lärlingar.

En iakttagelse i kontakt med företag är att många har svårt att navigera bland de olika satsningarna på yrkesutbildning som genomförs inom utbildningsväsendet och av Arbetsförmedlingen.

Statsbidrag kopplade till lärlingsutbildning

Statsbidrag för gymnasial lärlingsutbildning

Detta statsbidrag infördes 2011 och består av tre delar:

- Bidrag till arbetsgivare som tar emot lärlingar.
- Bidrag för att utveckla lärlingsutbildningen. Bidraget kan användas av huvudmannen eller lämnas till arbetsgivaren.
- Bidrag för utbildade handledare. Ersättning till arbetsgivare för varje elev som har en handledare som gått en handledarutbildning som godkänts av Skolverket.²²¹

Bidraget kan sökas av huvudmän för gymnasieskolan och gymnasiesärskolan, som i sin tur ger ersättning till arbetsgivaren i de fall det är aktuellt. En förutsättning för att få statsbidraget är att det upprättas ett utbildningskontrakt mellan elev (vårdnadshavare), skolenhet och arbetsplats.

Till och med år 2015 uppgick detta statsbidrag till högst 28 750 kronor per elev och termin. Av bidraget beviljas högst 5 000 kronor/termin i utvecklingskostnader för lärlingsutbildningen och resterande ska gå till ersättning till arbetsgivare som tagit emot elever.

År 2016 sänktes bidraget så att arbetsplatserna fick 5 000 kronor mindre per elev och termin (minskning från 23 750 kr till 18 750 kr per elev och termin). Detta mot bakgrund av en studie som Stockholms universitet genomfört på uppdrag av Skolverket som indikerar att statsbidraget inte har varit avgörande för om arbetsgivare tar emot en lärling eller inte.²²² Statsbidrag för ersättning till arbetsgivare utgår dock med ytterligare 5 000 kronor per elev och termin om elevens handledare har genomgått en handledarutbildning.²²³

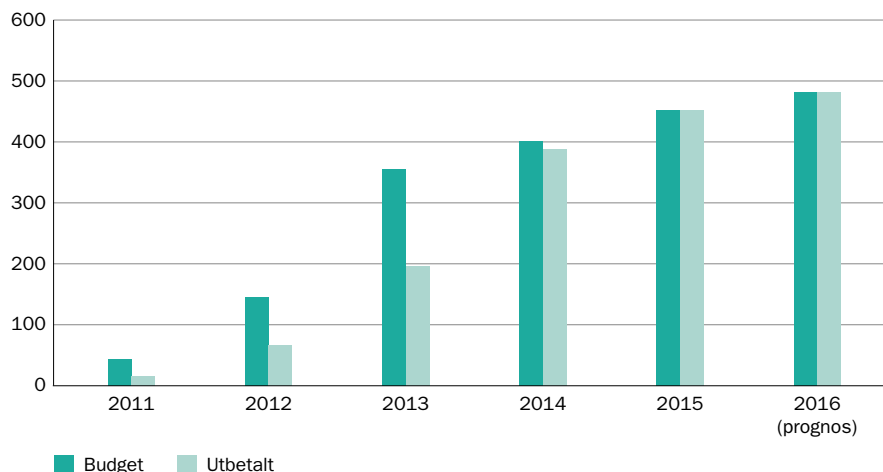
221 Förordning (2011:947) om statsbidrag för gymnasial lärlingsutbildning.

222 *Budgetpropositionen för 2016*. Prop. 2015/16:1. Utgiftsområde 16, Berglund m.fl. (2014) *Arbetsgivarnas användning av statsbidraget för gymnasial lärlingsutbildning och deras erfarenheter av att ta emot lärlingselever*.

223 Detta avser handledarutbildning som uppfyller Skolverkets krav, vilka regleras i Skolverkets föreskrifter (SKOLFS 2014:49) om krav för handledarutbildning.

Det utbetalade statsbidraget för gymnasial lärlingsutbildning har ökat och uppgick under kalenderåret 2015 till 453 miljoner kronor och beräknas uppgå till ca 486,5 miljoner kronor under kalenderåret 2016. Diagrammet nedan visar hur mycket statsbidrag som budgeterats för gymnasial lärlingsutbildning och hur mycket som har betalats ut.

Diagram 6. Statsbidrag för gymnasial lärlingsutbildning. Budgeterat och utbetalt belopp (miljoner kr).

År 2011–2013 var ambitionerna betydligt högre än utfallet. Budgeten har därefter anpassats till Skolverkets prognoser om utfall och från och med 2014 har nyttjandegraden ökat kraftigt. Ökningen av utbetalt statsbidrag speglar elevökningen och, för år 2013-2014, även en höjd ersättningsnivå per elev.

Skolverket har inte fått några signaler om att färre arbetsgivare väljer att ta emot elever på grund av den ovan nämnda sänkningen av bidraget. Trots att bidraget har minskat beräknas det utbetalade bidraget öka 2016 på grund av det ökade elevantalet. Hösten 2016 förväntas 10 000 elever delta, samma nivåer som uppmättes under försöksverksamheten med gymnasial lärlingsutbildning 2010. Skolverket anser dock att fastställda ersättningsnivåer vore att föredra. Att beloppen minskar på grund av förändrade regelverk riskerar att medföra negativa konsekvenser för lärlingsutbildningen, och en administrativ börda för huvudmännen i kommunikationen med arbetsgivarna.

Statsbidrag för att främja lärlingsutbildning

Utöver ovan nämnda statsbidrag finns sedan 2014 också ett statsbidrag som syftar till att främja lärlingsutbildning genom kommunala utvecklingsinsatser. Bidraget ska användas för att starta lärlingsutbildning eller utöka befintlig lärlingsutbildning så att fler elever kan studera.²²⁴

År 2014 beviljade Skolverket inom ramen för detta statsbidrag 24 miljoner kronor fördelat på 33 kommuner. År 2015 var den fördelade ramen 21 miljoner kronor, som fördelades på 35 kommuner. Ansökningstrycket tyder på ett mycket stort intresse för bidraget och kvaliteten på ansökningarna är god.

²²⁴ Förordning (2011:947) om statsbidrag för gymnasial lärlingsutbildning.

Skolverket hade, om medel funnits, kunnat bevilja ansökningar till ett värde av cirka 50 miljoner kronor.

I ansökan om detta statsbidrag beskriver huvudmännen vilka insatser som ska genomföras och kostnaderna för dessa. Den vanligaste insatsen som Skolverket beviljat bidrag för är marknadsföring och information riktad till arbetsgivare. Näst vanligast är insatser som syftar till att erbjuda lärlingsutbildning på fler programriktningar och att nå elever i grundskola och gymnasieskola med information.

Många huvudmän inväntar beslut om statsbidrag innan de går vidare med en insats för att öka antalet lärlingar. Om bidrag inte beviljas finns en risk att insatsen inte genomförs. Det pekar på att bidraget i vissa fall är en absolut nödvändighet för att huvudmannen ska starta eller utöka en befintlig lärlingsutbildning.

Statsbidrag för lärlingsutbildning för vuxna (lärlingsvux)

Statsbidraget för lärlingsutbildning för vuxna infördes 2013. Det syftar till att ge fler vuxna en möjlighet få en utbildning som till stor del genomförs på en arbetsplats. Statsbidraget kan sökas av kommuner, kommunförbund eller kommuner i samverkan för kurser inom kommunal vuxenutbildning och särskild utbildning för vuxna.²²⁵

Som tidigare nämnts gick inom denna satsning drygt 3 000 elever år 2013, drygt 5 000 elever år 2014 och 3000 elever år 2015. På särvux har elevantalet antalet elever årligen legat på omkring 200.

För detta statsbidrag har beviljade medel sjunkit över tid som en konsekvens av en minskad budget för statsbidraget. Mängden återkrävda medel har minskat och andelen omfördelade medel har ökat. Nivåerna preciseras i tabellen nedan.

Tabell 18. Statsbidrag för lärlingsutbildning för vuxna.

År	Antal kommuner	Beviljat bidrag (mnkr)	Återkrävt bidrag (mnkr)	Omfördelat bidrag (mnkr)
2013	226	322	175	0
2014	237	306	77	10
2015	257	157	29	13

Som framgår av tabellen har nyttjandegraden ökat successivt. Lärlingsvuxsatsningen har också blivit mer etablerad de senaste två åren. Huvudmän som Skolverket har varit i kontakt med har framfört att det tar tid att etablera samarbete med arbetslivet, vilket är en förutsättning för att denna utbildning ska vara framgångsrik.

Under 2013 genomfördes i genomsnitt 75 procent av lärlingsvux som apl. Vanligast var att 70 procent av utbildningen förlades på arbetsplatser, vilket motsvarar det krav som ställs i förordningen om statsbidrag. Sju procent av alla utbildningar var helt förlagda på en arbetsplats. 70 procent av eleverna hade en handledarutbildad handledare.

De kommuner som inom ramen för statsbidraget har kommit igång med lärlingsvux inom särskild utbildning för vuxna beskriver att utbildningsformen

²²⁵ Förordning (2010:2016) om statsbidrag för lärlingsutbildning för vuxna.

passar målgruppen bra eftersom det finns en tydlig koppling mellan teori och praktik. Samtidigt har flera kommuner haft svårt att få tillgång till arbetsplatser för lärlingsutbildning. Inom särvox målgrupp finns varierande behov av extra stöd, varvid handledarens ansvar kan bli omfattande. Kommunerna menar också att statsbidraget sällan täcker de kostnader som kan uppkomma för att tillgodose elevernas behov av insatser.

Under 2013 bestod en majoritet av lärlingsutbildningarna inom särvox av minst 80 procent apl. I genomsnitt förlades 82 procent av utbildningen på en arbetsplats och för nästan en femtedel av eleverna var hela utbildningen förlagd på en arbetsplats. Vidare hade 68 procent av eleverna handledare som har deltagit i handledarutbildning.

Skolverkets bedömningar

Lärlingsutbildningen har blivit alltmer etablerad

Erfarenheter från traditionella lärlingsländer som Tyskland och Österrike indikerar att det ofta krävs långtgående regleringar för att skapa förutsättningar för flera arbetsgivare att samverka kring lärlingsutbildning och för att minska de risker som annars hämmar enskilda företags vilja att utbilda lärlingar.²²⁶

Skolverket har i en uppföljningsstudie av lärlingsutbildningen²²⁷ pekat på olika faktorer, delvis sammanhängande, som begränsat lärlingsutbildningens utveckling. En faktor handlar om svårigheter med lönsamhet och startkostnader. Andra faktorer är små elevgrupper, organisatoriska svårigheter, konkurrens om apl-platser, konkurrens mellan olika skolor om elever och brist på aktivt stöd från vissa branschorganisationer. Dessutom har vissa skolhuvudmän och branscher haft en avvaktande inställning till lärlingsutbildning, och det har funnits olika föreställningar om begreppet lärling.

Lärlingsutbildningen präglades alltså inledningsvis av att den var oetablerad och relativt okänd inom både skola och arbetsliv. Andelen lärlingar har dock ökat sedan 2011 och Skolverkets lärlingscentrum upplever en ökad efterfrågan på information, stöd och råd. Det kan betraktas som tecken på att lärlingsutbildningen börjar bli mer känd.

Lärlingscentrum och statsbidragen fyller viktiga funktioner

Skolverket bedömer att Lärlingscentrum och statsbidragen för lärlingsutbildning fyller viktiga funktioner. Lärlingscentrum utgör ett viktigt stöd för många huvudmän och rektorer i såväl uppstarten som vidareutvecklingen av lärlingsutbildningen. Att vissa huvudmän avvaktar Skolverkets beslut om statsbidrag innan de initierar en satsning pekar på att ekonomiskt stöd kan vara en nödvändighet för att utvecklingsinsatser ska genomföras.

Utmaningar med mer arbetsplatsförlagt lärande

Under de senaste åren har det genomförts många insatser för att fler elever ska gå sin gymnasieutbildning som lärling. Utvecklingen har också varit en kon-

226 Olofsson (2014) *Lärlingsutbildning – Svenska erfarenheter och initiativ i ett europeiskt perspektiv*. Sieps 2014:4.

227 Skolverket (2013) *Utvecklingen av lärlingsutbildningen*. Rapport 397.

tinuerlig ökning av andelen lärlingar. Mot bakgrund av denna utveckling vill Skolverket framhålla att det finns utmaningar med att en allt större andel av eleverna går en utbildning som i huvudsak är arbetsplatsförlagd.

Utmaningarna består dels av att det interna arbetet med apl behöver förbättras på många skolor (se Skolverkets bedömningar i kapitel 5). Huvudmän och rektorer behöver bl.a. i högre utsträckning inkludera apl i det systematiska kvalitetsarbetet och främja skolpersonalens förutsättningar att arbeta med apl. Det gäller i synnerhet yrkeslärares förutsättningar eftersom de ofta har ett stort eget ansvar för denna verksamhet. Lärlingsutbildningen innebär dessutom att yrkeslärares roll delvis förändras eftersom de behöver lägga mer tid på att följa och bedöma elevernas utveckling utanför skolan. Det knyter an till att utmaningarna också består av att hitta fungerande samverkansformer mellan skolor och arbetsplatser. Det är nödvändigt för att skolorna ska kunna följa och bedöma elevernas utveckling samt säkerställa att utbildningen har tillräcklig bredd och bedrivs i enlighet med gällande styrdokument. För detta behövs också apl-handledare som är utbildade för uppgiften och som har god kännedom om målen för elevernas utbildning. Lärlingsutbildningen kräver därmed ett stort engagemang också från arbetsgivarna. Den nyligen införda möjligheten till lärlingsanställning kan förhoppningsvis bidra till att ytterligare öka arbetsgivarnas engagemang och intresse.

8. Internationellt perspektiv

I detta kapitel behandlas internationellt samarbete kring yrkesutbildning samt Skolverkets insatser och bedömningar på detta område.

Yrkesutbildning är ett prioriterat område inom europeiskt och nordiskt samarbete

Yrkesutbildning är ett prioriterat område för många europeiska länder och inom det europeiska samarbetet. Ett närmare europeiskt samarbete inom yrkesutbildning och gemensamma mål på området lanserades år 2002 i den s.k. Köpenhamnsförklaringen.²²⁸ I Bryggekommunikén, som antogs av utbildningsministrarna år 2010, finns strategiska mål för samarbetet för perioden 2011–2020. Där finns också konkreta mål på nationell nivå för de fyra första åren, d.v.s. 2011–2014.²²⁹ I Rigakommunikén från år 2015 formulerades mål för perioden 2015–2020. Målen handlar bl.a. om att främja arbetsplatsförlagt lärande och lärlingsutbildning, att öka yrkesutbildningarnas kvalitet och attraktionskraft samt att stärka nyckelkompetenser inom yrkesutbildning. Till detta kommer stärkt fortbildning för yrkeslärare och handledare på arbetsplatserna.²³⁰ Rigamålen ligger väl i linje med de utvecklingsområden som är i fokus i Sverige och Skolverkets internationella arbete med yrkesutbildning.

Det europeiska centret för utveckling av yrkesutbildning, Cedefop²³¹, gör en rad olika studier om yrkesutbildning bl.a. en sammanställning av EU-ländernas utveckling på området.²³² Studien visar att ländernas strategier och initiativ inom yrkesutbildningsområdet sedan 2010 har fokuserat främst på reformer och ändringar av utbildningssystemen, lärande på arbetsplats, lärlingsutbildning samt att öka utbildningarnas kvalitet och attraktionskraft.

I en analys kring yrkesutbildningarnas attraktionskraft²³³ framhåller Cedefop att erfarenhet från flera länder tyder på att satsningar inte bara bör syfta till att modernisera yrkesutbildningarna genom att t.ex. förbättra dess kvalitet och arbetsmarknadsrelevans. Detta då även uppfattningar om och attityder till yrkesutbildning har betydelse liksom möjligheterna att få arbete efter studierna.

Också inom Norden finns ett betydande samarbete som syftar till kunskapsuppbyggnad och erfarenhetsutbyte kring yrkesutbildningsfrågor. Länderna har likartade utmaningar kring matchning mellan utbildning och arbetsmarknad,

228 Europeiska unionens råd (2003) *Rådets resolution av den 19 december 2002 om främjande av ett närmare europeiskt samarbete i fråga om yrkesutbildning* (2003/C 13/02).

229 *Bryggekommunikén om ett närmare europeiskt samarbete i fråga om yrkesutbildning för perioden 2011–2020*. Finns att hämta på Europeiska kommissionens hemsida. http://ec.europa.eu/dgs/education_culture/repository/education/policy/vocational-policy/doc/brugescom_sv.pdf

230 *Riga conclusions 2015. On a new set of medium-term deliverables in the field of VET for the period 2015-2020, as a result of the review of short-term deliverables defined in the 2010 Bruges Communiqué*. Finns att hämta på Europeiska kommissionens hemsida. http://ec.europa.eu/education/policy/vocational-policy/doc/2015-riga-conclusions_en.pdf

231 Mer information om Cedefop finns på centrets hemsida <http://www.cedefop.europa.eu/>

232 Cedefop (2015). *Stronger VET for better lives: Cedefop's monitoring report on vocational education and training policies 2010–14*. Luxembourg: Publications Office of the European Union. Cedefop Reference series; No 98

233 Cedefop (2014), *Attractiveness of initial vocational education and training: identifying what matters*. Luxembourg: Publications Office of the European Union. Cedefop Reference series; No 39

ungdomsarbetslöshet, avbrott från utbildningar på gymnasial nivå och kvalitets-säkring av elevers lärande på arbetsplats. Systemen för yrkesutbildning skiljer sig åt mellan de nordiska länderna, men i en studie om ländernas yrkes- och lärlingssystem har flera liknande problem identifierats och reformerna i de olika länderna har en hel del likheter.²³⁴

Intresse för rörlighet över nationsgränser

Det finns ett betydande intresse för rörlighet över nationsgränserna inom yrkesutbildning såväl på policynivå som bland huvudmän, skolor och elever. EU-länderna har enats om ett gemensamt riktmärke för mobilitet inom grundläggande yrkesutbildning och praktik.²³⁵ Enligt detta bör senast år 2020 i genomsnitt minst 6 procent av 18–34-åringarna som har en grundläggande yrkesutbildning ha haft en studie- eller praktikperiod utomlands under minst två veckor.

Skolverkets intryck är att svenska skolhuvudmän och skolor är intresserade av den information och de underlättande verktyg som finns och det råder ett högt söktryck till de olika program till stöd för utbyten inom yrkesutbildning som Universitets- och högskolerådet (UHR) ansvarar för.

Det finns i dag ingen samlad statistik över omfattningen av utlandsvistelser inom yrkesutbildning inom gymnasieskolan eller komvux, men UHR har viss statistik över beviljade mobiliteter. Inom programmet Erasmus+ mobilitet yrkesutbildning²³⁶ rör det sig i de allra flesta fall om elever inom gymnasieskolans yrkesprogram som gör en del av sitt arbetsplatsförlagda lärande utomlands.

Skolverkets insatser

Skolverkets insatser handlar dels om kunskapsuppbyggnad genom jämförelser och erfarenhetsutbyte med andra länder, dels om att främja rörlighet mellan länder inom yrkesutbildningsområdet.

Insatser för kunskapsuppbyggnad och erfarenhetsutbyte

Skolverket driver ett nationellt referenscentrum för yrkesutbildning (NRY) och genomför andra insatser som syftar till att informera om yrkesutbildning i Sverige och Europa, samt till kunskapsuppbyggnad och erfarenhetsutbyte. Målgrupperna är främst beslutsfattare på olika nivåer och yrkesutbildningsanordnare. Insatserna är i korthet:

- Deltagande i internationella konferenser om bl.a. mobilitet, matchning mot arbetsmarknadens behov av kompetenser samt kvalitet i lärande på arbetsplats.

234 Skolverket (2016) *Lärande på arbetsplats i Norden – En tematisk sammanställning*.

235 Europeiska rådet (2011) *Rådets slutsatser om ett riktmärke för rörlighet i utbildningssyfte* (2011/C 372/08).

236 Information om Erasmus+ finns på Europeiska kommissionens hemsida. *Erasmus+ EU programme for education, training, youth and sport*. http://ec.europa.eu/programmes/erasmus-plus/node_en. Avläst 2016-09-22.

- Deltagande i internationella arbetsgrupper: Skolverket representerar Sverige och deltar i ECVET:s användargrupp, EQAVET:s nätverk och ReferNet.²³⁷
- Myndighetssamverkan kring verktyg för mobilitet. Till det nationella referenscentret för yrkesutbildning (NRY) finns en extern referensgrupp knuten där myndigheter som ansvarar för olika EU-verktyg för utveckling av yrkesutbildning och mobilitet ingår. Gruppen, där Myndigheten för yrkeshögskolan, Skolinspektionen, Universitets- och högskolerådet och – sedan 2014 – Arbetsförmedlingen ingår, träffas två–tre gånger per år för att utbyta erfarenheter kring arbetet med de olika verktygen.
- Den externa referensgruppen har under perioden tagit initiativ till gemensamma aktiviteter. I samband med införandet av den svenska referensramen för kvalifikationer (SeQF) genomförde myndigheterna gemensamt i november 2015 en nationell konferens kring referensramen. Målgrupperna var arbetslivets organisationer, regionala kompetensplattformar, Arbetsförmedlingen, bemannings- och rekryteringsföretag samt beslutsfattare och ansvariga för utbildning inom myndigheter, kommuner, lärosäten, folkbildning och företag.
- Dokumentation och analys om svensk yrkesutbildning. Bland annat har Skolverket tagit fram den så kallade policyrapporten som är en bedömning av Sveriges utveckling i förhållande till Bryggekommunikéns kortfristiga mål för 2011–2014. Vidare har Skolverket under 2015, inom ReferNet, skrivit rapporter kring teman så som yrkeslärare, handledare²³⁸ och nyckelkompetenser inom yrkesutbildning²³⁹ samt bidragit med underlag till Cedefops mobilitetsanalys.
- Information om yrkesutbildning i Sverige och Europa har spridits på bl.a. Skolverkets webbplats och på konferenser.

Fram till december 2015 har Skolverket dessutom lett och samordnat det nordiska projektet om kvalitet i lärande på arbetsplats (se kapitel 5). Vidare har Skolverket representerat Sverige i det europeiska nätverket för livslång vägledning (EGLPN) fram till årsskiftet 2015/16 när nätverket upphörde.

Insatser för ökad rörlighet

Skolverket har genomfört och genomför insatser som syftar till att stödja huvudmän och skolor som vill organisera internationella utbyten. Skolverket har bl.a. tagit fram nya så kallade Europasstillägg till yrkesexamen, utifrån yrkesprogrammets olika inriktningar. Dessa tillägg, som finns att ladda ned från Skolverkets webbplats på svenska och engelska, är ett komplement till examensbeviset som beskriver personens yrkeskunnande. Under 2016 har Skolverket

237 ECVET (European Accumulation and Transfer Credit System for Vocational Education and Training) är ett system för meritöverföring inom yrkesutbildning. EQAVET (European Quality Assurance in Vocational Education and Training) är en europeisk referensram för kvalitetssäkring av yrkesutbildning. ReferNet är ett Europeiskt nätverk som arbetar med att samla in, analysera och sprida information om yrkesutbildning.

238 Skolverket (2016) *Supporting teachers and trainers for successful reforms and quality of vocational education and training: mapping their professional development in the EU – Sweden*. Cedefop ReferNet. Thematic perspectives series. Finns att hämta på följande adress: http://libserver.cedefop.europa.eu/vetelib/2016/ReferNet_SE_TT.pdf

239 Skolverket (under publicering 2016). *Key competences in vocational education and training – Sweden*. Cedefop ReferNet. Thematic perspectives series.

även tagit fram Europastillägg för utbildningar med egna examensmål samt för vidareutbildningen i form av en fjärde teknisk år. Andra insatser är översättning av examensmål och ämnesplaner till engelska och information om de europeiska verktygen för mobilitet (EQF²⁴⁰, ECVET, EQAVET, Europass, validering och vägledning) samt specifika insatser för implementering av det europeiska systemet för meritöverföring inom yrkesutbildning (ECVET). Skolverket har även ett särskilt ansvar för att samordna arbetet med information om ECVET i Sverige samt ta initiativ till erfarenhetsutbyte mellan de myndigheter som ansvarar för de olika europeiska verktygen för mobilitet.

Skolverket arbetar även med att utveckla en särskild modul inom handledarutbildningen som riktar sig till handledare då apl förläggs i ett annat land. Modulen kommer att finnas tillgänglig på engelska, tyska, franska, italienska och spanska.

Skolverkets bedömningar

Det är viktigt att fortsätta följa och delta i diskussioner om yrkesutbildning i Europa. I vissa avseenden är det svårt att översätta andra länders situation till svenska förhållanden eftersom yrkesutbildningarna präglas av olika traditioner och etablerade former för bl.a. samarbetet mellan utbildning och arbetsliv. Men genom att ta del av andra länders erfarenheter synliggörs vilka utmaningar som kan betraktas som gemensamma respektive specifika för länderna. Sådan kunskap är en viktig utgångspunkt och förutsättning för arbetet med att utveckla de svenska yrkesutbildningarna.

Många av de utmaningar som Sverige står inför inom yrkesutbildningsområdet delar vi med många andra europeiska länder. Det gäller exempelvis det minskande intresset för yrkesutbildning. Diskussionerna kring detta handlar bl.a. om hur de olika länderna, gemensamt och var och ett för sig, hanterar frågor om framtida kompetensförsörjning inom olika yrkesområden.

Skolverket avser att fortsätta sina insatser i de internationella arbetsgrupperna, och att i våra utvecklingsinsatser även bidra till att underlätta rörlighet av utbildning och arbetskraft mellan länderna i Europa.

²⁴⁰ *EQF* (European Qualification Framework) är en gemensam europeisk referensram och ett översättningssystem som knyter samman olika länders kvalifikationssystem.

Bilaga 1. Skolverkets uppdrag inom yrkesutbildningsområdet

Uppdrag enligt Skolverkets instruktion

Skolverket ska:

Bidra till att trygga den nationella kompetensförsörjningen och underlätta elevens etablering på arbetsmarknaden genom att främja yrkesutbildning, inklusive lärlingsutbildning, inom gymnasieskola, gymnasiesärskola, kommunal vuxenutbildning och särskild utbildning för vuxna.

Stödja utvecklingen av berörda myndigheters och branschorganisationers samarbete när det gäller gymnasial yrkesutbildning och yrkesintroduktionsanställning.

Ansvara för de nationella programråden för gymnasial yrkesutbildning och det nationella rådet för vidareutbildning i form av ett fjärde tekniskt år.

Ha det svenska samordningsansvaret för information om det europeiska stödsystemet för meritöverföring inom yrkesutbildningen (ECVET)

Ingå i det europeiska nätverket ReferNet i syfte att samla in, analysera och sprida information om yrkesutbildning i Sverige och internationellt

Vara en nationell referenspunkt för kvalitetssäkring inom yrkesutbildningen.

Ansvara för Rådet för dansarutbildning

Uppdrag i regleringsbrev för 2016

Återkommande redovisningar

Skolverket ska:

Redovisa en analys av utvecklingen i gymnasieskolan. Redovisningen ska ge en bred, aktuell och samlad bild av respektive program och av unga kvinnors och mäns etablering på arbetsmarknaden eller fortsatta studier efter avslutad utbildning.

Lämna en samlad redovisning och analys av myndighetens insatser och uppdrag inom yrkesutbildningsområdet. Myndighetens samverkan med de nationella programråden för gymnasial yrkesutbildning ska framgå. Det ska även framgå vilka åtgärder som myndigheten bedömer behövs för att främja den fortsatta utvecklingen av yrkesutbildningens kvalitet och den fortsatta utvecklingen av yrkesutbildningens attraktionskraft för unga kvinnor och män. I arbetet med uppdraget ska Skolverket beakta Statens skolinspektions granskningar.

Följa upp och analysera kvinnors och mäns sysselsättning eller annan aktivitet efter avslutade studier inom kommunal vuxenutbildning och utbildning i svenska för invandrare. Särskild vikt ska läggas på analys av etablering på arbetsmarknaden.

Tillfälliga uppdrag

Skolverket ska:

Fram till årsskiftet 2015/2016 vara Sveriges representant i det europeiska nätverket för livslång vägledning (ELGPN) som sedan upphör.

Redovisa uppdraget 2013–2015 i fråga om det nordiska projektet om kvalitet i arbetsplatsförlagt lärande.

Föreslå hur många gymnasiepoäng som de nya inriktningarna inom Naturbruksprogrammet ska omfatta samt examensmål för programmet.

I samband med satsningen Yrkesutbildningens år genomföra insatser för att höja yrkesutbildningens kvalitet och attraktionskraft. Uppdraget ska genomföras i dialog med WorldSkills Sweden och de nationella programråden.

Genomföra fortbildningsinsatser för främst studie- och yrkesvägledare för att förbättra kvaliteten inom vägledningen.

Vara Sveriges representant i arbetet med att implementera EU:s resolution om en agenda för vuxnas lärande.

Under 2016 och 2017 genomföra fortbildning om validering genom att upphandla en kurs på högskolenivå om hur kartläggning av individens kunskaper och kompetenser utförs som ett led i en valideringsprocess.

Fortsätta insatserna att genomföra utbildning för handledare och stärka kvaliteten i det arbetsplatsförlagda lärandet. Information om utbildningen ska riktas till både huvudmän och direkt till arbetsplatser som tar emot lärlingar.

Följa upp och analysera den reformerade gymnasiesärskolan som har startat hösten 2013, t.ex. vad gäller allsidigt urval av nationella program och inriktningar, hur utbildningen organiseras så att eleverna kan nå så långt som möjligt, hur urval görs till de nationella programmen, hur bedömningen görs inför mottagandet till individuellt program samt tillgången till arbetsplatsförlagt lärande.

Utveckla riktlinjer till stöd för kommunernas arbete med validering. Riktlinjerna ska inkludera validering avseende nyanlända med avslutad eller delvis avslutad gymnasial utbildning.

Uppdrag givna i särskild ordning som har reviderats i regleringsbrev

Skolverket ska svara för fortbildning av matematiklärare i matematikdidaktik och utbildning av matematikhandledare och rektorer. Inom uppdraget ska Skolverket genomföra särskilda insatser när det gäller fortbildning av lärare som undervisar i matematik inom yrkesutbildning på gymnasial nivå.

Regeringsuppdrag i särskild ordning

Skolverket ska:

- Främja lärlingsutbildning
- Utveckla introduktionsprogrammet yrkesintroduktion

Statsbidrag

- Arbetsplatsförlagt lärande i gymnasieskolan och gymnasiesärskolan (branscher)
- Arbetsplatsförlagt lärande i gymnasieskolan och gymnasiesärskolan (huvudmän)
- Behörighetsgivande utbildning för lärare i yrkesämnena
- Främja lärlingsutbildning
- Förberedande dansutbildning och yrkesdansutbildning
- Gymnasial lärlingsutbildning
- Kommunal vuxenutbildning (komvux och extraplats yrkesvux)
- Kompetensutveckling av lärare i yrkesämnena
- Lärlingsutbildning för vuxna
- Utbildning som kombineras med traineejobb
- Utbildningsplatser för viss utbildning för arbetslösa ungdomar i åldern 20–24 år
- Utveckling av lärande på arbetsplatser och regionala stödfunktioner för yrkesutbildning
- Yrkesförarutbildning
- Yrkesinriktad och viss teoretisk vuxenutbildning på gymnasial nivå
- Yrkesintroduktion i gymnasieskolan

Bilaga 2. Redovisning av Skolverkets arbete med de nationella programråden

Härmed redovisas uppdraget om Skolverkets samverkan med de nationella programråden för gymnasial yrkesutbildning, enligt återrapporteringskrav i regleringsbrev för Skolverket budgetåret 2016. Redovisningen omfattar perioden maj 2015 till april 2016.

Sammanfattning

Sedan år 2010 ansvarar Skolverket för de nationella programråden för yrkesutbildning. Råden utgör forum för dialog mellan Skolverket och arbetslivet. Det finns tolv nationella programråd, ett för varje yrkesprogram. Dessutom finns det ett nationellt råd för vidareutbildningen i form av ett fjärde tekniskt år. Ledamöterna är representanter för arbetslivet, t.ex. ansvariga för utbildnings- eller kompetensförsörjningsfrågor inom en arbetslivsorganisation eller myndighet. Ledamöterna utses av Skolverket och hösten 2016 påbörjades den tredje treåriga mandatperioden.

Programråden fungerar som rådgivande och stödjande organ till Skolverket i arbetet med att göra utbildningssystemet mer lyhört för arbetslivets behov samt för initiativ från huvudmännen. Skolverket leder programrådets arbete, upprättar dagordning och är ordförande vid rådets möten. Nedan sammanfattas Skolverkets arbete med de nationella programråden under perioden maj 2015 till april 2016.

Under perioden har Skolverket arrangerat fyra möten med programråden, varav en gemensam konferens för samtliga råd. Skolverket har också initierat nya arbetssätt som syftar till att Skolverket ska få bättre underlag för att utveckla yrkesutbildningarna samt att ledamöterna i högre utsträckning ska uppleva mötena som intressanta och relevanta. Programråden har exempelvis diskuterat framtida kompetensförsörjningsbehov kopplat till olika utbildningsnivåer, från gymnasieskolan via yrkeshögskolan till arbetslivet. Två programråd har deltagit i en workshop om kvalitet i apl tillsammans med elever från de aktuella programmen. Frågan kring ojämn könsfördelning på yrkesprogrammen har också behandlats i en konferens för programrådsledamöter, skolledare samt studie- och yrkesvägledare.

Skolverket och de nationella programråden har under perioden samverkat med bl.a. Myndigheten för yrkeshögskolan, Arbetsförmedlingen, Sveriges kommuner och landsting och Skolinspektionen. Gymnasieutredningen har därtill träffat programråden för att diskutera eventuella behov av förändringar av yrkesprogrammen.

Bakgrund och syfte

Skolverket inrättade i maj 2010 nationella programråd för gymnasieskolans tolv yrkesprogram på uppdrag av regeringen. I det ursprungliga regeringsuppdraget (U2009/5399/G) anges att arbetet i programråden ska syfta till att göra utbildningssystemet mer flexibelt och lyhört för avnämarnas behov för att förbättra överensstämmelsen mellan yrkesutbildningens innehåll och efterfrågan på arbetsmarknaden.

Samverkan med de nationella programråden är nu en etablerad del av Skolverkets verksamhet. De nationella programråden får en allt viktigare roll i och med Skolverkets ändrade instruktion, där det framgår att myndigheten ska bidra till att trygga den nationella kompetensförsörjningen och underlätta ungdomars etablering på arbetsmarknaden.

Enligt Skolverkets regleringsbrev 2015 ska myndighetens samverkan med de nationella programråden återspeglas till regeringen. Redovisningen ska omfatta resultatet av analyser av följande områden: kvaliteten i det arbetsplatsförlagda lärandet, elevernas etablering på arbetsmarknaden efter avslutad yrkesutbildning, utvecklingsbehov inom yrkesutbildningen mot bakgrund av utvecklingen inom respektive yrkesområde och behov av utbildning inom nya områden. Skolverket ska, när det är möjligt, göra jämförelser mellan lärlingsutbildning och yrkesutbildning som huvudsakligen är skolförlagd.

Skolverkets samverkan med de nationella programråden

Arbetet under perioden maj 2015–april 2016

Under perioden maj 2015 till april 2016 har programråden varit inbjudna till tre ordinarie möten för respektive råd och till en konferens, där samtliga råd träffades. På programrådets möten diskuterar Skolverket och de nationella programråden framför allt utbildningen och elevernas möjligheter på arbetsmarknaden inom yrkesområdet. Skolverkets övergripande uppdrag för att utveckla, anpassa och stödja yrkesutbildning finns återkommande på dagordningen. Råden har fått komma med inspel bland annat till Skolverkets kommande rapport om avnämning i arbetslivet. Några ärenden som varit aktuella på de ordinarie mötena under perioden är exempelvis nya ämnesplaner för naturbruksprogrammet samt fordons- och transportprogrammet.

Ledamöterna har medverkat till relevanta diskussioner och bidragit med information, förslag och olika underlag. Till vissa programråd har ledamöter adjungerats, dels på grund av att ledamöter har bytt arbete och måste ersättas och dels för att komplettera kompetensen inom vissa yrkesområden. När det gäller beslut om särskilda varianter, riksrekryterande utbildningar, nya kurser samt ansökningar om statsbidrag är programrådets synpunkter viktiga i Skolverkets underlag. Skolverket använder de nationella programrådets synpunkter och förslag i genomförandet av de regeringsuppdrag som rör yrkesutbildning. Under perioden har programrådsmötena också utgjort en plattform för Gymnasieutredningen U 2015:01, då Skolverket har berett utredningens sekreterare möjlighet att träffa och diskutera respektive program med programråden.

I februari 2016 hölls en större konferens för programråden. Denna konferens arrangerades i samarbete med Myndigheten för yrkeshögskolan och Arbetsförmedlingen. Detta var en startpunkt för att regelbundet diskutera frågor om kompetensförsörjning och ungdomars etablering på arbetsmarknaden i enlighet med den nya instruktionen.

Under perioden har samverkan med Sveriges kommuner och landsting skett. Denna samverkan har tittat närmare på möjligheterna för regionerna att i högre grad ta del av de nationella programrådets arbete. Bland annat auskulterade fyra representanter från regionerna på programrådskonferensen i februari.

Ojämn könsfördelning på yrkesprogrammen

För att stärka arbetet för en jämnare könsfördelning på yrkesprogrammen har Skolverket under 2015 genomfört en kartläggning av framgångsfaktorer bland de skolor som rekryterar otraditionellt. Kartläggningen visar bland annat att skolor som möter elevernas intresse och som har en välkomnande och tillåtande utbildning oavsett kön har lättare att attrahera ungdomar till program som nationellt har en sned könsfördelning. I slutet av 2015 genomfördes en nationell konferens med diskussioner och erfarenhetsutbyte för programrådsledamöter, skolledare och studie- och yrkesvägledare. Under 2016/17 genomförs, tillsammans med Myndigheten för yrkeshögskolan, en enkät- och intervjustudie för att ringa in framgångsfaktorer inom områdena teknik och vård.

Samtliga insatser kommer att spridas, framförallt bland de yrkesprogram som har de mest könssegregerade elevsammansättningarna. Även branscherna och arbetsliv ska involveras i arbetet, med aktivt stöd från de nationella programråden.

Elevers synpunkter på sin yrkesutbildning

Programråden för barn- och fritidsprogrammet och el- och energiprogrammet genomförde under 2015 var för sig en processinriktad workshop tillsammans med elever från Rudbeckianska gymnasiet i Västerås (BF) respektive Rekarne-gymnasiet i Eskilstuna (EE).

Programråden fick fånga upp vilka förväntningar eleverna har på sin gymnasietid. Med lego fick programråd och elever tillsammans visualisera olika roller och vad de bidrar med till utbildningen. Programråden upplevde det som en spännande och kreativ övning.

Eleverna berättade att de var nöjda med sitt gymnasieval men för att välja ett yrkesprogram måste man vara säker och våga. Det är lätt att följa strömmen då man ofta får höra från föräldrar och kompisar att det är bättre med de högskoleförberedande programmen. Eleverna berättade att utbildningen motsvarade deras förväntningar. Utbildningens innehåll upplevdes definitivt inte som lätt, vilket många gånger felaktigt signalerats från olika håll. Som elev får man dessutom upp ögonen för nya och intressanta arbetsområden genom apl. På apl ser man kopplingen mellan kurser som läses i skolan och det som sker på apl-platsen, vilket ökar intresset för en framtida yrkesutgång.

Workshopparna var uppskattade av både programråden och eleverna och Skolverket planerar att genomföra liknande övningar med möten mellan elever och arbetslivsrepresentanter under nästa mandatperiod.

Generella återkommande önskemål från råden

Efter fleråriga önskemål från programråden kommer Skolverket inför den nya mandatperioden 2016-2019 bjuda in Arbetsförmedlingen och Myndigheten för yrkeshögskolan att delta i programråden. Detta för att kunna arbeta mer proaktivt med frågor rörande kompetensförsörjning

Flera av råden efterfrågar statistik som visar om det är någon skillnad mellan skolförlagd utbildning och lärlingsutbildning, då det gäller etablering på arbetsplats efter avslutad gymnasieutbildning. Dessutom önskar råden än mer grafiskt lättillgänglig statistik generellt, bland annat för att kunna se förändringar och kunna jämföra utbildningsutbud på nationell nivå. De nationella program-

råden önskar att i högre grad kunna påverka Skolinspektionens granskningar och tillsyner, då man är bekymrad över kvaliteten i maskinell utrustning, arbetet med de lokala programråden samt skolornas utbildning kring arbetsmiljö- och säkerhet.

Programrådets resultat

I regleringsbrevet för Statens skolverk 2015 framgår att redovisningen av programrådets arbete ska omfatta resultatet av analyser av följande områden:

- Elevernas etablering på arbetsmarknaden efter avslutad yrkesutbildning
- Utvecklingsbehov inom yrkesutbildningen mot bakgrund av utvecklingen inom respektive yrkesområde
- Utvecklingsbehov inom yrkesutbildningen mot bakgrund av behov av utbildning inom nya områden
- Kvaliteten i det arbetsplatsförlagda lärandet

Dessutom ska Statens skolverk, när det är möjligt, göra jämförelser mellan lärlingsutbildning och yrkesutbildning som huvudsakligen är skolförlagd.

I regleringsbrevet 2016 finns inte denna formulering, utan det framgår att samverkan med programråden ska rapporteras i den samlade rapporten om myndighetens insatser och uppdrag inom yrkesutbildningsområdet. I Skolverkets instruktion (2015:1047) framgår det att Skolverket ska ansvara för de nationella programråden för gymnasial yrkesutbildning, samt för det nationella rådet för vidareutbildning i form av ett fjärde tekniskt år. Myndigheten ska enligt instruktionen också bidra till att trygga den nationella kompetensförsörjningen och underlätta elevers etablering på arbetsmarknaden genom att främja yrkesutbildning.

Då perioden för denna rapport löper från maj 2015 till april 2016 har programrådets arbete fokuserat på att sträva efter att uppfylla både formuleringar i regleringsbrevet 2015 och i instruktionen (2015:1047).

Först redovisas arbetet i de tolv programråden kring de fyra punkterna ovan och sist redovisas separat arbetet med det nationella rådet för vidareutbildning i form av ett fjärde tekniskt år.

Elevernas etablering på arbetsmarknaden efter avslutad yrkesutbildning

De nationella programråden fortsätter att vara bekymrade över yrkesutbildningens låga attraktivitet, vilket leder till att alldeles för få elever väljer yrkesprogram på gymnasieskolan. De flesta branscher ser ett stigande kompetensförsörjningsbehov över tid. Inom till exempel vård- och omsorgssektorn och fastighetsbranschen gläds man åt det stora intresset från vuxna som gärna vill gå gymnasial vuxenutbildning. Råden diskuterar gärna arbetsmarknadens behov och hur gymnasiala utbildningar, både för ungdomar och vuxna, kan utvecklas för att möta framtidens behov.

Det nationella rådet för barn- och fritidsprogrammet ser en stor skillnad i vad arbetsgivarna efterfrågar och det faktiska behovet. Detta gäller främst barnskötare och elevassistenter som har svårt att få tillsvidareanställningar. Kompetensen hos examinerade barnskötare är stor och det måste till en insikt hos arbetsgivarna att utbildningen på programmet faktiskt leder till den kompetens de efterfrågar.

Väktare är fortfarande en attraktiv yrkesutgång som efterfrågas av branschen och i stort sett samtliga elever har jobb efter avslutad gymnasieutbildning.

Det nationella rådet för el- och energiprogrammet anser att samtliga delar av arbetsmarknaden som anställer elever från el- och energiprogrammet har ett stort behov av arbetskraft. Dock är kompetensen som krävs ofta hög, så många av arbetsgivarna föredrar att anställa personer som genomgått en yrkeshögskoleutbildning. Många av de tekniska områdena utvecklas mycket snabbt vilket gör att bristyrken kommer och går.

Det nationella rådet för fordons- och transportprogrammet anser att de elever som går programmet och har ett intresse av att fortsätta inom yrket, i hög grad får en anställning. Rådet ser att det finns ett fortsatt stort behov av bland annat lastbilmekaniker, personbilmekaniker, maskinmekaniker, reservdelspecialister samt en kombination av fordonslackerare, bilskadereparatörer och yrkesförare inom gods- och persontransporter.

Det nationella rådet för hantverksprogrammet är oroliga för kompetensförsörjningen inom finsnickeri och textil design, men även inom mindre hantverksyrken inom övriga hantverk. Programrådet anser därtill att utbildningen inte leder till yrken som färdiga hantverkare, utan mer till arbeten av aspirantkarakter. För att tydliggöra på vilken nivå yrkespersonen befinner sig utbildnings- och erfarenhetsmässigt, vill rådet att fler yrkesutgångar ska få aspiranttillägg till yrkestiteln. Andra yrkesutgångar, t ex hudvård och hovslagare, kan enligt programrådet vara missvisande eftersom hudterapeut och hovslagare finns som utbildningar på yrkeshögskolenivå.

Det nationella rådet för industritekniska programmet ser att enligt Skolverkets statistik är etableringen på arbetsmarknaden god efter avslutad utbildning. På det skolbesök som programrådet genomförde under perioden menade eleverna att deras arbetsutsikter var mycket goda. Eleverna på denna skola var också nöjda med sin utbildning och sin apl. Under utbildningen har eleverna getts möjlighet att läsa både grundläggande behörighet och utökad program i anslutning till ordinarie schema.

Det nationella rådet för naturbruksprogrammet lyfter liksom tidigare år att arbetsmarknaden är mycket god för ungdomar som är utbildade inom områdena trädgård, lantbruk samt till skogsmaskinförare. För elever på yrkesutgången skogsvårdare inom inriktningen skog samt yrkesutgångarna hästskötare – trav samt djursjukvård inom inriktningen djur, är arbetsmarknaden god. Rådet anser att utbildade ungdomar med yrkesutgången jakt- och viltvård inom inriktningen skog samt yrkesutgångarna arbete med hund, djurvård och hästskötare – ridning inom inriktningen djur, har en tuffare arbetsmarknad där behovet av arbetskraft är mindre än det antal som utbildas.

Det nationella rådet för restaurang- och livsmedelsprogrammet har under perioden tittat närmare på hur kompetensbehovet för kockar i offentlig verksamhet ser ut, jämfört med generell kockkompetens. Arbetet med detta kommer att fortgå under nästa period.

Det nationella rådet för VVS- och fastighetsprogrammet är liksom tidigare bekymrade över snedfördelningen av elever inom programmet. De flesta elever väljer att läsa VVS-inriktningen, medan övriga tre inriktningar rekryterar få elever trots att kompetensbehov på arbetsmarknaden finns. Som exempel kan inriktningen fastighet nämnas, där vuxenutbildningen idag bidrar till fastighetsbranschens kompetensförsörjning i högre grad än ungdomsgymnasiet.

Det nationella rådet för vård- och omsorgsprogrammet konstaterar att etableringen på arbetsmarknaden är god. Programrådet noterar att även elever utan fullständig yrkesexamen erbjuds arbete inom många kommuner, företrädesvis storstadskommunerna där bristen på arbetskraft är stor. Det gäller både elever från det nationella programmet och elever från yrkesintroduktion som också många gånger lyckas gå ut i arbete om de har övriga kvalifikationer som efterfrågas av arbetsgivare.

Utvecklingsbehov inom yrkesutbildningen mot bakgrund av utvecklingen inom respektive yrkesområde

Många av programrådets ledamöter har varit delaktiga i Skolverkets arbete med yrkesutbildning ända sedan gymnasieskolans reformarbete startades kring 2009. Allt oftare önskar råden att hela eller delar av programmen ska ses över. Främst gäller detta yrkesutgångar, vilka Skolverket och programråden i de flesta fall kan hantera på egen hand, men det finns önskemål om att förändra såväl inriktningar och dess innehåll, som examensmål. Samtliga programråd anger liksom tidigare att yrkeslärare och deras kompetensnivå är nyckeln till en kvalitativ yrkesutbildning. Programråden ger flera exempel på där olika typer av branschorganisationer går in och erbjuder kompetensutvecklingskurser för yrkeslärare från gymnasial yrkesutbildning. Detta för att eleverna ska få med sig aktuella yrkeskunskaper ut i yrkeslivet.

Det nationella rådet för barn- och fritidsprogrammet menar att den kommunala verksamheten måste bli betydligt bättre på att identifiera roller och kompetens inom sin egen verksamhet. Det finns på arbetsmarknaden idag ett antal yrkestitlar där det är omöjligt att utläsa vilken kompetens som egentligen efterfrågas. Denna otydlighet leder till svårigheter för ungdomar med examen från programmet att få tillsvidareanställning

Det nationella rådet för el- och energiprogrammet noterar att automation utvecklas snabbt och går på tvären genom alla inriktningar. Ämnen inom el samt dator- och kommunikation håller på att gå in i varandra. Industriutrustning och maskiner kommunicerar med varandra och hämtar information från molntjänster. Rådet önskar att teknik som modern it-kommunikation och protokoll ingår i utbildningen. Liksom tidigare önskar rådet att det införs ett fjärde år i form av vidareutbildning inom gymnasieskolan för vissa yrkesprogram, där bland annat matematik och fysik ska ingå.

Det nationella rådet för fordon- och transportprogrammet är bekymrat över det antalet elever som går mot yrkesutgången bussförare samt inriktningen godshantering. Programrådet vill uppmärksamma att det i bussbranschen görs flera satsningar på att synliggöra bussföraryrket och ge skolorna stöd i sitt utvecklingsarbete runt denna yrkesutgång.

Det nationella rådet för handels- och administrationsprogrammet anser att programmets inriktningar och yrkesutgångar bör ses över, bland annat då administrationsinriktningen är liten, och då arbetsmarknaden för administratörer är begränsad samt saknar tydliga avnämare.

Det nationella rådet för hotell- och turismprogrammet ser ett alltmer växande behov av språkkunniga medarbetare, så rådet ser gärna att skolor i högre grad uppmuntrar elever att välja kurser i moderna språk och retorik. Rådet ser att det behövs ett nytt ämne inom event och arenaarbeten, då behovet av denna

kompetens har vuxit de senaste åren. Det finns också ett behov av att se över om ett ämne inom konferensteknik behövs.

Det nationella rådet för industritekniska programmet har framfört önskemål om samarbete mellan branscherna och Skolverket för att säkerställa yrkesintroduktion mot det industritekniska området. Detta som ett sätt att öka rekryteringen till industrin. En sådan säkerställan skulle också öka möjligheterna för lärlingsutbildning, menar rådet.

Det nationella rådet för naturbruksprogrammet har varit delaktiga i och ställer sig bakom förslaget om nya inriktningar inom naturbruksprogrammet i gymnasieskolan. I detta förslag från Skolverket till regeringen hemställs det att naturbruksprogrammet ska ha fem inriktningar med beteckningarna: djurvård, hästhållning, lantbruk, skogsbruk och trädgård. Vidare föreslår Skolverket att inriktningen djurvård ska omfatta 500 gymnasiepoäng och att övriga inriktningar ska omfatta 700 gymnasiepoäng samt att examensmål för programmet ska ha en ny lydelse.

Det nationella rådet för VVS- och fastighetsprogrammet framför att för yrkesområdet centrala aspekter som energibesparingar, miljöteknik och ”det gröna” behöver synliggöras bättre i programmet. Rådet anser dessutom att inriktningen fastighet ska ha endast en föreslagen yrkesutgång, istället för nuvarande tre. Rådet anser att ventilationsinriktningen behöver bearbetas, samt att det inom bygg- och anläggningsprogrammet inte behövs någon yrkesutgång mot ventilationsplåtslageri.

Det nationella rådet för vård- och omsorgsprogrammet önskar en mer likriktad och sammanhållen vårdutbildning. De exemplifierade yrkesutgångarna används i väldigt liten omfattning. Det verkar som att man på många skolor, i samråd med lokala programråd, kommer fram till ungefär samma innehåll där skolorna väljer att erbjuda kurserna akutsjukvård 200 poäng, psykiatri 2, 100 poäng, samt vård- och omsorg vid demenssjukdom 100 poäng. Detta ligger också i linje med diskussionerna om att införa en undersköterskeexamen efter slutfört vård- och omsorgsprogram.

Utvecklingsbehov inom yrkesutbildningen mot bakgrund av behov av utbildning inom nya områden

Under perioden har de nationella programråden påbörjat ett långsiktigt arbete med att försöka analysera framtidens kompetensbehov. Detta med utgångspunkt från en treårig yrkesutbildning på gymnasieskolan och hur den kan byggas på med främst vuxenutbildning och yrkeshögskola, men även med högskolestudier. Arbetet med detta kommer att fortgå under nästa mandatperiod.

Samtliga programråd ser ett behov av att tydliggöra gränsen mellan yrkesprogrammen och yrkeshögskolan. I och med införandet av SeQF kommer gränsen i framtiden att bli tydligare, men programråden anser att det är en grannlaga uppgift för samtliga aktörer att förtydliga och kommunicera detta de närmaste åren.

Det nationella rådet för barn- och fritidsprogrammet ser att i takt med en hög andel nyanlända så behöver kompetensen att kunna arbeta med denna målgrupp öka. Rådet anser att programmet skulle ha möjlighet att inom sina inriktningar skapa ytterligare utbildningsvägar för att möta behovet. Elevasistenter och boendestödare finns redan som föreslagna yrkesutgångar men behöver kanske ytterligare utgångar riktas mot denna målgrupp. Det finns en

stor andel nyanlända där simkunnigheten är låg eller saknas helt. Rådet önskar att simlärarkompetens tydligt bör ingå i programmet. Idag är den valbar och relativt osynlig inom kursen aktivitetsledarskap.

Det nationella rådet för bygg- och anläggningsprogrammet önskar att ett antal sälj- och servicekurser läggs till i programfördjupningen på bygg- och anläggningsprogrammet för att elever ska kunna utbildas mot en ny yrkesutgång; byggvaruhandel. Förslag på kurser är entreprenörskap, servicekunskap samt personlig försäljning 1. Om detta görs möjligt är det även viktigt att eleverna får tillgång till apl inom fackhandeln. Rådet önskar också att Skolverket tar bort yrkesutgången ventilationsplåtslagare från bygg- och anläggningsprogrammet och inför yrkesutgången ventilationsmontör i VVS- och fastighetsprogrammet.

Det nationella rådet för el- och energiprogrammet konstaterar att det är ett problem att det är få elever som läser vattenkraft på gymnasieskolenivå, medan både behovet och intresset finns på yrkeshögskolan. Rådet önskar att företagen samverkar aktivt med skolorna, både lokalt och regionalt, för att attrahera ungdomar till vattenkraft- och energiteknikutbildningar.

Det nationella rådet för fordon- och transportprogrammet har under perioden löpande diskuterat sakfrågor i den revideringsprocess av ämnen och kurser som inletts. Där görs förändringar i programstruktur och kurser inom fordons- och transportprogrammet och på yrkesförarutbildningarna inom kommunal vuxenutbildning.

Det nationella rådet för hantverksprogrammet har lyft behovet av den nya yrkesutgången barberare inom utbildningen till frisör. Barberare är ett hett yrke och yrkesgruppen expanderar snabbt. Samtidigt har rådet lämnat en rekommendation till Skolverket om att ta bort yrkesutgången hovslagare inom inriktningen övriga hantverk. Rekommendationen är förankrad i branschen.

Det nationella rådet för naturbruksprogrammet konstaterar att naturbrukets olika yrkesområden står inför stora förändringar. Bostadsbyggandet kommer att fortsätta att öka vilket leder till fler arbeten med grönområden och grön rehabilitering, även med ekologiska aspekter. Inom djurbranschen pågår en snabb förändring då djursjukvården genomgår stora ägarmässiga strukturförändringar, vilket kan komma att förändra efterfrågan på kompetenser. Ytterligare ett exempel på förändring av en yrkesroll är en skogsarbetare, som numera är en skogsmaskinförare som själv avgör vilka träd som ska fällas. Vidare omfattar kompetensen numera, förutom att sköta skogsmaskinen, även kunskaper om ekologi, ekonomi, naturhänsynstagande, maskinteknik och ledarskap.

Det nationella rådet för restaurang- och livsmedelsprogrammet har diskuterat om programmet bör omfatta småskalig hantverksmässig livsmedelsproduktion som exempelvis lokal osttillverkning. Rådet är generellt positiv till en sådan produktion men mer osäker till i vilken utsträckning restaurang- och livsmedelsprogrammet ska bidra med kompetensbehovet utöver det som redan är möjligt.

Kvaliteten i det arbetsplatsförlagda lärandet

Programråden påtalar att det bör finnas en tätare koppling mellan arbetslivet och skolorna för att få en positiv utveckling av en kvalitativ apl och lärlingsutbildning, särskilt när det gäller utbildningens innehåll och upplägg. Råden anser också att det är av central betydelse att handledarna på en arbetsplats går en handledarutbildning. Programråden påtalar bristen av att det i regionerna inte

finns tydliga nätverk där till exempel branschorganisationer, kompetensplattformar, skolhuvudmän, branschstrateger från Arbetsförmedlingen och arbetslivet samverkar. Programråden önskar också att skolhuvudmännen i högre grad samarbetar i en region eller område för att kunna hjälpa varandra till en mer kvalitativ utbildning. Branschen skulle i sådana fall få större möjlighet att förse skolorna med modern teknik.

Programråden vittnar om att inriktningar med ett lågt antal elever allt mer frekvent har börjat anordnas som lärlingsutbildning. Programråden anser att detta gynnar eleven som ofta anställs då arbetsplatsen har haft möjlighet att forma sin kommande medarbetares kompetens. Exempel på detta finns inom hotell- och turismprogrammet och inom små inriktningar, till exempel inriktningen fritid och hälsa inom barn- och fritidsprogrammet. För dessa ges både inriktnings- som programfördjupningsdelen helt på arbetsplats, vilket är grundförutsättningen för att programmet eller inriktningen ska kunna ges. Programråden önskar att intresset för lärlingsutbildning skulle öka, för att på detta sätt rädda kvar krympande inriktningar eller program på lokal nivå.

Liksom tidigare påtalar råden orättvisan med att det utgår ersättning till handledare som tar emot elever på lärlingsutbildning, medan handledare med elever med vanlig apl (s.k. skolförlagd yrkesutbildning) inte får någon ersättning. Detta blir känsligast när det kommer till små- och enmansföretag, som i vissa fall inte vill ta emot apl-elever om de inte får ersättning.

Det nationella rådet för hotell- och turismprogrammet berättar att efterfrågan på lärlingar inom hotell- och konferensverksamheterna är betydligt större än antalet befintliga lärlingar. Rådet uttrycker att de med förhoppning ser fram emot att antalet lärlingar ökar i takt med att utbildningsformen accepteras av skolorna.

Det nationella rådet för vård- och omsorgsprogrammet konstaterar att lärlingsutbildning inom vård- och omsorg inte är så frekvent förekommande på ungdomsgymnasiet. En orsak anses vara bristen på apl-platser i landet, vilket gör att man inte vill låsa upp en apl-plats under så lång tid som utbildningen kräver. Dock framgår det att lärlingar är mer vanligt förekommande inom vuxenutbildningen.

Redovisning av arbetet med det nationella rådet för vidareutbildning i form av ett fjärde tekniskt år

Med anledning av att vidareutbildningen i form av ett fjärde tekniskt år permanentats har Skolverket utsett ett nytt nationellt råd hösten 2015. För att stärka samarbetet med andra tekniska eftergymnasiala utbildningar har det nya rådet utökats med representanter från Myndigheten för yrkeshögskolan och Chalmers Tekniska Högskola. Rådet har träffats tre gånger under perioden. Inför den nya mandatperioden 2016–2019 för de övriga tolv nationella programråden kommer rådet för vidareutbildningen i form av ett fjärde tekniskt år att synkroniseras med dessa, när det gäller nominering, mandatperiod och mötestillfällen.

Elevernas etablering på arbetsmarknaden efter avslutad yrkesutbildning

För vidareutbildningen finns ännu ingen statistik över etableringen eftersom det är första året den permanenta vidareutbildningen med det fjärde året är igång.

Uppföljningen under försöksperioden har dock visat att hälften av eleverna får arbete – på sin apl-plats eller inom branschen – och hälften går vidare till högre studier. Rådet ser ett behov av att fortsatt följa upp vidareutbildningen för att bättre kunna stödja skolorna. Utöver etablering ser programrådet behov av att säkra kvaliteten i vidareutbildningen när det gäller lärarkompetens, apl och de fördjupningskurser som skolorna erbjuder.

Utvecklingsbehov inom yrkesutbildningen mot bakgrund av utvecklingen inom respektive yrkesområde

Vidareutbildningen innehåller minst 10 veckor apl under utbildningsåret, vilket rådet uppfattar är ett gott omfång. Diskussioner har förts i rådet kring SeQF och vidareutbildningens kursinnehåll. Vidareutbildningen i form av ett fjärde tekniskt år ligger på SeQF 5, det vill säga en nivå över gymnasieskolan och i samma nivå som vissa examina inom yrkeshögskola. Det innebär att delar av kursinnehållet kommer att behöva ses över. Det är också mot denna bakgrund som Skolverket, i enlighet med nationella rådets önskemål, beslutat om ytterligare förkunskapskrav för tillträde till vidareutbildningen.

Skolverket genomför idag insatser för att informera och medverka till erfarenhetsutbyte mellan skolorna, till exempel genomförs regionala och nationella konferenser och informations- och stödmaterial produceras och sprids.

Utvecklingsbehov inom yrkesutbildningen mot bakgrund av behov av utbildning inom nya områden

Det nationella rådet anser att eftersom vidareutbildningen är nystartad finns idag inga uttalade behov av ytterligare yrkesutgångar. Strukturen bygger på att anpassningen till det lokala näringslivet är stort, vilket också syns i de olika skolornas programfördjupningar.

Det finns ett enormt behov av gymnasieingenjörer på arbetsmarknaden. Nuvarande omfattning ger ca 800 elever per år som tar examen. Rådet anser att denna siffra skulle kunna höjas markant, om vidareutbildningen skulle kunna erbjudas inom vuxenutbildning också. För att detta ska vara möjligt, så måste åldersgränsen, max 22 år för elever inom vidareutbildningen, tas bort.

Kvaliteten i det arbetsplatsförlagda lärandet

Nationella rådet lyfter särskilt kvaliteten i apl som en avgörande faktor att lyckas med vidareutbildningen. För att stödja skolorna kommer Skolverket att genomföra regionala konferenser där skolor och lokalt programråd bjuds in för att diskutera dessa frågor. Det finns ett stort behov av stöd eftersom apl inte ingår på det ordinarie teknikprogrammet och skolorna generellt är ovana vid den här typen av samarbete med näringslivet. Under våren har också några lärare på vidareutbildningen genomgått Skolverkets apl-utvecklarutbildning. Några av skolorna med vidareutbildningen har också beviljats statsbidrag av Skolverket för att utveckla apl.

Övriga frågor av nationell karaktär

Under perioden har nationella rådet bistått Skolverket i arbetet med euro-pass samt gett synpunkter till den pågående gymnasieutredningen när det till

exempel gäller utformning av ett eventuellt yrkesspår på teknikprogrammet. I diskussionerna med nationella rådet har det framkommit att bristen på behöriga lärare inom området är mycket stort. I vidareutbildningen behövs kompetens som kombinerar ingenjör- och läraryrket.

Under året har drygt 40 skolor beviljats statsbidrag för vidareutbildningen i form av ett fjärde tekniskt år och kommande läsår är antalet uppe i 70. Intresset att erbjuda vidareutbildningen är stort. Däremot säger skolorna att rekryteringen av elever är svårare. Fördelningen på de fyra profilerna visar också att samhällsbyggande är den minsta profilen som endast erbjuds på 11 orter som har beviljats statsbidrag. Däremot är profilen produktionsteknik betydligt större än på teknikprogrammet, vilket visar att behovet av denna kompetens är stor.

Bilaga 3. Redovisning om Rådet för dansarutbildning och dansarutbildningen

Rådet för dansarutbildning är ett statligt råd inom Skolverket. Rådet svarar inför Skolverkets generaldirektör och beslutar enligt Förordning (2011:7) för dansarutbildning, om antagning till dansarutbildningen, organisation av antagningen och hur färdighetsproven ska genomföras. Rådet ska också bidra till uppföljning och utveckling av kvaliteten i dansarutbildningen. Rådets ordförande är utsedd av regeringen och ledamöter och ersättare är utsedda av Skolverket.

Bakgrund

Inriktningen av arbetet i Rådet för dansarutbildning framgår av propositionen *Ett steg framåt – en ny dansarutbildning* (prop. 2010/11:19). I propositionen framgår att bristande kvalitet i den tidigare dansarutbildningen föranlett en tydligare statlig styrning. Syftet med dansarutbildningen är att en konkurrenskraftig, svensk utbildning i klassisk balett ska finnas och att den klassiska balettens repertoar ska kunna fortsätta att utvecklas. Satsningen var även menad att främja den moderna dansen som också ska kunna fortsätta att utvecklas. För att höja kvaliteten i utbildningen och öka likvärdigheten inrättades rådets verksamhet. Ett tydligare regelverk för dansarutbildningen infördes samtidigt.

Nuläge

Dansarutbildningen är i sin nya form inne på sitt sjätte läsår. Tre kommunala huvudmän – Göteborg, Stockholm och Piteå – har avtal med regeringen om att bedriva förberedande dansarutbildning i femåriga avtal som sträcker sig från 2011–2016. Därefter förlängs avtalen med ett år i taget om de inte sägs upp av endera parten. Stockholm har dessutom på samma sätt ingått avtal om att bedriva yrkesdansarutbildning på gymnasienivå. Höstterminen 2016 omfattas utbildningen av nio årskurser: årskurserna 4–9 på den förberedande dansarutbildningen samt årskurs 1–3 och på yrkesdansarutbildningen. På alla skolor finns en klass i varje årskurs, utom i Piteå som ännu inte har årskurs 9.

Skolverkets uppgifter

Skolverkets uppgifter i samband med dansarutbildningen är att vara föredragande för rådet, att på uppdrag av rådet organisera och administrera antagningen, färdighetsprovdagarna som är cirka 35 under våren, sköta information om dansarutbildningen, implementera reformen. Skolverket har också genom en överenskommelse med Gymnastik- och idrottshögskolan genomfört en utvärdering av elevströmmarna i dansarutbildningen.

Resultat av utvärderingen av elevströmmar i dansarutbildningen

Utvärderingen behandlar elevströmmarna under åren 2011–2015. Resultatet visar att övergångsfrekvensen mellan den förberedande dansarutbildningen och yrkesdansarutbildningen på gymnasieskolan varierar mellan 33 och 100 procent. Det finns inga tydliga uppåt- eller nedåtgående trender för varken Kungliga Svenska Balettskolan eller Svenska Balettskolan i Göteborg.

Anställningsbarheten hos de elever som examinerats från gymnasiet vid Kungliga Svenska Balettskolan 2011–2015 verkar generellt hög men varierar avsevärt mellan årskurserna. Klasserna är mycket små vilket gör att enskilda elevers karriärvägar ger mycket stort genomslag. Utvärderingen visade också att 65 procent av avgångseleverna från år 2006 någon tid under de nio år som gått sedan de avslutade sin utbildning arbetat med dans. 48 procent arbetade fortfarande inom dansområdet. Av avgångseleverna från 2014 arbetade, hösten 2015, 44 procent med dans och av avgångseleverna från 2015 arbetade 90 procent inom dansområdet.

Utvärderingen konstaterar sammanfattningsvis att krockar mellan traditioner inom den klassiska baletten och nutida krav på undervisning och utbildning verkar ligga till grund för de orsaker till avhopp och den kritik som framkommit vid de djupintervjuer som genomförts inom ramen för utvärderingen. Anledningarna till att elever avslutade sin utbildning i förtid föll inom två huvudsakliga kategorier:

- Elever som inte fått gå vidare till årskurs 7 eller yrkesdansutbildningen på gymnasiet efter färdighetsprov.
- Elev som hoppade av till följd av ett missnöje med skolans upplevda nivå, press eller andra negativa upplevelser. Skada eller vilja att satsa på annat än dans var andra anledningar till avhopp.

Utvärderingen behandlade inte det kvalitetsarbete som fortlöpande sker på skolorna utan har varit retrospektiv i sin design.

Effekter av reformen

De första eleverna som gått i den nya dansutbildningen alla nio år kommer att avsluta sin yrkesdansutbildning först år 2020, vilket gör att det är först då den fulla effekten av rådets och skolornas arbete med att höja kvaliteten i dansutbildningen förväntas kunna avläsas.

Redan nu kan vi emellertid notera flera positiva effekter. Samarbetet mellan skolorna, initierat av Skolverket, har fortsatt att utvidgas. Skolorna har i ökande omfattning i sin dansundervisning tillämpat kunskaper från idrottsforskning samt från aktuell metodik och pedagogik inom dans. Danslärarna har också utökat sin kompetens i bedömning och betygsättning. Skolorna har också knutit nya kontakter med pedagoger från andra länder genom det gemensamma arbetet i juryerna. Pedagoger som senare varit gästlärare vid skolan.

Framtida insatser

Under 2016 har en revidering av kursplanen för ämnet dans i den förberedande dansutbildningen inletts. Inrättandet av två nationella profiler inom yrkesdansutbildningen och aktuell utveckling inom dansområdet samt påpekanden från skolorna och Skolverkets experter har visat på behovet av en revidering.

Rådet för dansutbildning har under 2016 påbörjat en utvecklingsdialog med skolorna inom ramen för rådets uppgift att bidra till uppföljning och utveckling av kvaliteten i dansutbildningen.

Skolverket bedömer att fortsatt implementering och stöd till skolorna från Skolverket och Rådet för dansutbildning är viktiga insatser för att underlätta dansutbildningens påbörjade utveckling till att alltmer bli en internationellt konkurrenskraftig utbildning.

Rapporten handlar om yrkesutbildning. Syftet är att ge en aktuell bild av yrkesutbildning i skolväsendet, Skolverkets insatser på området samt Skolverkets bedömningar av hur yrkesutbildningarnas kvalitet och attraktionskraft kan stärkas.

Skolverket

www.skolverket.se